

LEUVENSCHE BIJDRAGEN

Leuvensche Bijdragen

OP HET GEBIED VAN DE

GERMAANSCHE PHILOLOGIE

EN IN 'T BIJZONDER VAN DE

NEDERLANDSCHE DIALECTKUNDE

ONDER HET BESTUUR VAN

PH. COLINET, L. GOEMANS & L. SCHARPÉ

VIde JAARGANG. — 1ste AFLEVERING.

INHOUD.

1904.

LIER, JOSEPH VAN IN & Cie

LEIPZIG, OTTO HARRASSOWITZ.

Leuvensche Bijdragen

in den Junggrammatiker PAUL van psychologie, in den Experimental-Psycholog WUNDT van linguistiek, 2° in het feit dat beiden in hun vak de woordvoerders waren van eene vaste richting, van een heele school. Zoo goed en zoo kwaad als het ging heb ik getracht beide klippen te ontzeilen. Met open oog en leergierigen zin heb ik in de Indogermaansche talenwereld rondgezien. Daarbuiten kan ik alleen de Baskische feiten zelf verantwoorden. De rest citeer ik van anderen en nam het aan op hun gezag. Ik heb kennis genomen van vele oudere en nieuwe philosophische systemen, vooral psychologie gestudeerd, mijzelf en mijn omgeving bespied met allerlei listen van observatie. Ten slotte ben ik noch in de linguistiek, noch in de psychologie een partijman : Ik betracht uit beginsel overal een kritisch eclectisme. Ik zocht de waarheid, en waar mij, ook te midden van allerlei rimram soms een schamel ideetje nieuw licht gaf, ik was altijd dankbaar, al kwam het ook van iemand, met wien ik overigens volstrekt niet kon meegaan. Van huis uit peripateticus, zijn er in deze studie toch weinig van de oude termen overgebleven, wel veel ideeën, meen ik, al doorziet ieder dat misschien niet aanstonds.

Mijn titel ten slotte is eigenlijk een protest. Dr OTTMAR DITTRICH, dien ik hoogacht om zijne psychologische en linguistische kennissen, heeft voor korten tijd het eerste deel zijner « Grundzüge der Sprachpsychologie » voltooid. Hij acht het overbodig na het werk van zijn leermeester WILHELM WUNDT, nog eens, ook al was het maar in vogelvlucht, het heele complex van taalverschijnselen psychologisch na te gaan ; hij is overtuigd dat alle toekomstige psychologie bij WUNDT moet aansluiten en op WUNDT moet voortbouwen, hij vond het dus nuttig om in zijn eerste deel van over de 700 bladzijden een compendium van WUNDTSCHE psychologie voor de linguisten pasklaar

te maken, en zal nu in zijn tweede deel aan eenige speciale vraagstukken den taalgeleerden vertoonen, hoe zij dit compendium bij hunne verdere studie te gebruiken hebben.

Uit het vooropgestelde blijkt overduidelijk, dat ik het in geen enkel dezer punten met Dr OTTMAR DITTRICH eens ben.

Ik heb veel uit het werk van WUNDT geleerd, maar ik onderschrijf toch ook ten volle het oordeel van HALES (Mind XII, 1903, blz. 239). There is far too much theory, and too little fact to please us. *The facts are quoted merely as illustratious of theories, not as proofs of them.* Daarom acht ik het op de eerste plaats noodzakelijk opnieuw een universeele feitenschouwing te houden, en na te gaan, wat er uit die feiten *niet geïllustreerd,* maar kan *bewezen* worden, en daarbij natuurlijk met WUNDT's zekere resultaten ons voordeel te doen.

Men begrijpt dat deze studie slechts een zeer voorloopig bestek is; en eer ik bij leven en gezondheid mij aan de uitwerking van dit grootsche plan ga wagen, zal ik zorgen minstens een half dozijn van de uiteenloopendste taalstructuren machtig te zijn, buiten het Indogermaansche gebied.

Ik vind het volstrekt onnuttig een psychologisch compendium voor de linguisten op te maken. De linguisten zijn zelf mans genoeg om ook de psychologische feiten uit de bronnen zelf te halen : van de feiten, die ik hier bijbreng, is er geloof ik geen tiende part bij DITTRICH te vinden.

Ik weiger dus de voogdij waarmee de school van WUNDT zich wel zou willen belasten, en waarvan de Kurze vergleichende Grammatik van BRUGMANN reeds de kennelijke symptomen openbaart.

En daarom meen ik dan ook dat het opschrift « Grundzüge der Sprachpsychologie » op DITTRICH's titelblad niet thuis hoort, maar verdwaalde.

Wat wij eerst en vooral noodig hebben, zijn *fundamenteele zekerheden*. De taalpsychologie zoekt van alle taalverschijnselen de innerlijke psychologische oorzaken te ontdekken. Maar dan is het eerst zaak de psychologische machten te kennen, die meer dan andere hun invloed in de taal doen gevoelen; welke? hoe? en waar?

Op deze vragen heb ik getracht een antwoord te vinden. In hoeverre ik daarin geslaagd ben? Dat is de vraag die deze studie aan alle bevoegden voorlegt, die mij wederkeerig, naar ik hoop, het antwoord niet schuldig zullen blijven.

En nu ten slotte moet ik nog één naam noemen, die mij in de eerste regelen van dit voorwoord reeds herhaaldelijk uit de pen gewild had — maar ik heb hem toen bewaard voor nu — den naam van mijn zoo hoog gewaardeerden leermeester in de Indogermaansche en Algemeene Taalwetenschap : Professor C. C. UHLENBECK te Leiden.

Te zeggen dat hij de goedheid had, mijne studie in drukproef door te zien, door zijn instemming op menig punt mij in mijn opvattingen te bevestigen, door zijne ernstige bezwaren tegen het etymologisch-semasiologische materiaal van mijn vierde hoofdstuk althans nog de meeststootende voorbeelden te doen verdwijnen, is bij-lange-na niet genoeg zeggen van zijn voortdurende en actieve hulpvaardigheid, waarvoor het mij een oprecht genoegen is hem hier in het openbaar te mogen danken.

Katwijk a/d Rijn, bij Leiden,

JAC. VAN GINNEKEN, S. J.

EERSTE HOOFDSTUK.

WOORDVOORSTELLINGEN.

> **Les lois de la maladie sont les mêmes que celles de la santé, il n'y a dans celle-là que l'exagération ou la diminution de certains phénomènes qui se trouvaient déjà dans celle-ci.** CLAUDE BERNARD.

Uit welke woordvoorstellingen ons innerlijk woordbeeld bestaat.

DAVID HARTLEY schijnt al omtrent 1740 te hebben ingezien, dat onze woordbeelden uit vier afzonderlijke elementen bestonden. Ik heb zijne *Observations on Man* niet in handen kunnen krijgen, en weet dus niet op welke bewijzen hij deze conclusie heeft gegrond. Maar wat ik wel weet is, dat deze gevolgtrekking door eenvoudige en gemakkelijke proeven kan gestaafd worden, zonder eenige andere hulpmiddelen dan een gezond verstand en wat goeden wil (1).

1. Ten eerste dan is het bewegingsgevoel der spreekorganen, korter de *spreekvoorstelling* in elk onzer woordbeelden een afzonderlijk element.

Tracht maar eens met den mond half open u een woord te verbeelden, waar tandletters of lipletters in voorkomen, als b. v. babbelen en tètèrètè. Het lukt u maar half, of ten minste u voelt een neiging om den mond te sluiten : met den mond dicht, als we de lip- en tandletters kunnen aanleggen, dan pas gaat het gewoon.

(1) S. STRICKER : *Studien über die Sprachvorstellungen*, Wien, 1880 ; R. DODGE : *Die motorischen Wortvorstellungen*, Halle, 1896.

We kunnen de spreekvoorstelling dus afzonderlijk tegenhouden, terwijl er dan toch nog wel een woordbeeld overblijft, maar een, waaraan kennelijk iets ontbreekt. Q. E. D.

2. Eveneens met de klankvoorstelling.

Laat u een muziekstuk voorspelen, dat u tamelijk nieuw is, en waar geen tekst bij hoort, en luister, of, is u niet muzikaal, nog eenvoudiger, luister naar 't een of ander geruisch dat op 't oogenblik uw oor treft, en tracht dan tevens aan een woord te denken als *waterstof*, *zuurstof*, enz.

Uitslag als boven.

3. Zie nu uit het raam, naar de huizen aan den overkant, en fixeer den een of anderen gevel of staar omhoog naar 't effen hemelsblauw en verbeeld u tevens het woord *aphasie* of *agraphie*.

Wend dan uw blik weer af, en kijk gewoon.

Lukt het nu niet beter? Dus een gezichtsvoorstelling.

4. Ten slotte neem een pen in de hand, steek uw arm vooruit en laat de hand door beweging van het polsgewricht ronde kringen in de lucht beschrijven van rechts naar links ◯ en tracht u nu met de oogen dicht voor te stellen het woord *mama* (zonder hoofdletter).

Toen ik zelf de proef voor het eerst deed, was ik verbaasd over den uitslag. Dus een schrijfvoorstelling.

— Jámaar, zegt iemand, ik kan nooit met gemak één ding waarnemen en me tegelijk een ander ding voorstellen. — Zoudt U denken? Ruik eens wat eau-de-cologne, of laat den rook van een sigaar eens langs uw neusvleugels spelen. Dit hindert uwe woordvoorstelling in het minste niet. Of wilt u een beweging, strijk met de hand langs het voorhoofd of vouw de armen over elkander, voelt u eenige hinder?

Misschien zal bij sommigen, hier deze, daar gene der vier proeven minder goed of althans minder duidelijk slagen, en dit vindt z'n verklaring hierin, dat gelijk wij

verderop zullen zien, bij verschillende personen een of twee der vier zóó sterk op den voorgrond treden, dat de overige heelemaal in de schaduw staan. Maar laat men dan eens een ander vragen. Met eenige ontwikkelde personen en een klein beetje ondervinding in dergelijke zaken zal dit waarschijnlijk bewijs gemakkelijk te constateeren zijn.

5. Maar mocht het onverhoopt mislukken of voor een sceptisch denker geen voldoende waarborg bieden, de verschillende aphasieën bewijzen onze vierledige stelling met besliste zekerheid (1).

En wel ten eerste de bewegingsvoorstelling.

Het is herhaaldelijk voorgekomen, dat een zieke, zoowel 't gelezene als 't gehoorde kon verstaan, en zich ook op schrift kon uitdrukken, maar geen verstaanbare taal kon spreken. Z'n spreekorganen waren niet lam, z'n stembanden volstrekt niet aangedaan, hij kon bij gelegenheid allerlei klanken en tonen uiten, maar geen beteekenende woorden of zinnen. Z'n geluid was als het ratelend snappen van 'n éénjarig mondje, dat al z'n lief en leed aan zijn hoofdkussen schijnt uit te klagen, zonder dat het zelf of wie ook er iets van verstaat. Dit noemt men met verschillende namen, vooral atactische aphasie of sprakeloosheid.

Maar als dus van alle woordvoorstellingen juist de spreekvoorstelling afzonderlijk door 't een of ander tamelijk wel localiseerbaar hersengebrek buiten werking kan gesteld

(1) D. Bernard : *De l'Aphasie et de ses diverses formes*, Paris, 1885; G. Ballet : *Le langage intérieur et les diverses formes de l'aphasie*, Paris, 1886; Benno Erdmann : *Die psychologischen Grundlagen der Beziehungen zwischen Sprechen und Denken; Archiv. für systematische Philosophie*, 1896. Bnd. 2, blz. 355-417; G. Störring : *Vorlesungen über Psychopathologie*, Leipzig, 1900, blz. 110-182; W. Oltuszewski : *Psychologie und Philosophie der Sprache*, Berlin, 1901; Dr H. Charlton Bastian : *Uber Aphasie und andere Sprachstörungen übersetzt van* Dr M. Urstein. Leipzig, 1902.

worden, zonder dat de andere er eenig nadeel van ondervinden, dan volgt daaruit dat deze spreekvoorstelling ook bij den normalen mensch afzonderlijk voorhanden is.

6. Ten tweede ook zijn er gevallen dat men sprekend of schrijvend zich nog wel kan uitdrukken, en ook weer 't gelezene kan verstaan, maar niet ***het gehoorde.***

Men is niet doof, men hoort elk geluid even goed als vroeger, ook gesproken woorden, maar men verstaat ze niet, ze zijn den zieke louter geruisch als het goedmoedige klepperen van den ooievaar.

Dit heet ***surdité verbale*** of ***taaldoofheid,*** en hiervan geldt weer dezelfde redeneering als boven. Dus ook de klankvoorstelling is in elk woordbeeld een afzonderlijk iets.

7. Verder gebeurt het, dat men zich weer sprekend en schrijvend kan uitdrukken, maar nu wel het gehoorde, doch niet ***het gelezene*** kan verstaan. Men is niet blind, men ziet elke kleur evengoed als vroeger, ook gedrukte en geschrevene letters, maar men kan ze niet lezen, men begrijpt het niet. 't Zijn den zieke stippeltjes en streepjes als Assyrisch spijkerschrift voor een boerenzoon.

En dit heet ***cécité verbale*** of ***leesblindheid.*** Dus ook de gezichtsvoorstelling heeft een eigen bestaan.

8. Ten slotte is het gebeurd dat iemand weer zoowel lezende als hoorende kon verstaan, en zich nu ook sprekende heel goed kon uitdrukken, maar ***niet schrijvende.*** Zijn hand was niet stijf, hij had geen kramp of wat ook, pen of potlood hield hij heel goed vast en trok er lijntjes mee naar willekeur, maar letters of woorden niet. Zijn pennevruchten waren als 't gekrabbel van een jochie, dat Papa brieven heeft zien schrijven, en nu ook met pen en inkt aan de schrijf is gegaan, zonder in de verste verte te vermoeden wat schrijven is.

En dit gebrek noemt men ***agraphie*** of ***schrifteloosheid.*** Dus ook de schrijfvoorstelling ten slotte is in het woordbeeld een apart element.

Ik weet wel dat DÉJERINE en MIRALLIÉ aan de agraphie alle zelfstandigheid weigeren, maar ***dit berust op een verschil van graad;*** wij geven hun dan ook gaarne toe, dat de drie eerste meer natuurlijke en vooral makkelijker onderscheidbare eenheden vormen, maar het feit dat alle vier de soorten van woordvoorstellingen zich vaak in spontaan en apart optredende hallucinaties respectievelijk impulsies openbaren, is voor mij het afdoende bewijs van hun afzonderlijk minstens psychologisch bestaan (1), waar trouwens PITRES, BRISSAUD, GRASSET, BASTIAN, WUNDT en STÖRRING geen oogenblik aan twijfelen.

Hun wederkeerige invloed op elkander.

9. Uit het feit nu, dat we met klem van redenen voor de spreekvoorstelling, de klankvoorstelling, de gezichtsvoorstelling en de schrijfvoorstelling in elk woordbeeld van den normalen beschaafden mensch een eigenmachtig bestaan hebben opgeëischt, volgt evenwel nog niet dat deze vier grootheden niet zeer innig kunnen zijn verbonden. Trouwens dezelfde feiten van taalverlies waarschuwen ons zeer sprekend tegen deze voorbarige gevolgtrekking.

Bij het verzwakken van een der vier groepen hebben wij dikwijls gelegenheid om het verband, dat in normalen staat onopgemerkt bleef, nu krachtdadig te zien optreden (2).

---

(1) J. SÉGLAS : *Des troubles du langage chez les Aliénés*, Paris, 1892, blz. 112, 116, 125, 146, 246.

(2) Wij bedoelen hier niet een noodwendig *onmiddellijk* verband, zoodat aan elke psychologische verbinding eene afzonderlijke physiologische baan zou moeten beantwoorden. Van mijne twaalf gevallen zijn er misschien maar zes van dien aard normaal, en drie eventueel in functie Cf. BASTIAN, t. a. p., blz. 334 vlgd. Zie evenwel ook WUNDT en STÖRRING op de in nr 14 aangehaalde plaatsen.

10. Zoo was er een taaldoove heerboer, die een lijstje bij zich had met alle namen, die in het gesprek met zijne werklui plachten voor te komen. Zonder dat lijstje verstond hij geen syllaab, maar op dat lijstje starend herkende hij elk woord dat hij hoorde met behulp van het gezichtsbeeld (1).

Een andere taaldoove moest altijd de woorden die men tot hem sprak zelf articuleeren, en dan pas verstond hij wat hij nu hoorde met behulp van zijn spreekbeeld (2).

Dezelfde kon door een dergelijke combinatie van schrijfbeeld en klankbeeld het gehoorde verstaan (3)

Hier heeft men dus de inwerking van gezichts-, spreek- en schrijfvoorstelling op de klankvoorstelling.

11. Leesblinden slagen er gewoonlijk beter in 't geschrevene te ontcijferen dan het gedrukte, doordat zij de

---

(1) Abercrombie geciteerd bij Ballet, blz. 106.

(2) Fränckel bij Ballet, blz. 106. Een prachtig voorbeeld uit de levende taal, en door zeer velen waargenomen heeft Dr C. Hesseling bijgebracht in « Spreken en hooren », *Taal en Letteren*, 11de Jrg., 1901, blz. 465 vlgd. Wie het artikel niet mocht gelezen hebben, sla het op. Ik ontleen er eenvoudig 2 feiten aan, die den invloed van 't spreekbeeld op het klankbeeld afdoende bewijzen.

Iemand die gewoon is op de juiste plaats een echte *h* te gebruiken hoort volstrekt geen *h*, waar ze moet staan, — als hem de West-Brabander een *h** laat hooren ; en meent een volkomen *h* te hooren, waar ze niet moet staan, en het dialect dezelfde *h** gebruikt. Dus dekking van de klankvoorstelling door mijne spreekvoorstelling. Als West-Brabander van geboorte voeg ik er uit eigen ondervinding bij : Toen er mij toch al lang op gewezen was, dat de beschaafde taal verschil maakte tusschen een woord met en zonder *h*, hoorde ik, die natuurlijk altijd *h** gebruikte, nog geen verschil ; m. a. w. ik meende de spiritus asper en lenis beide als *h** te hooren. Dezelfde conclusie.

Deze waarnemingen zijn daarom zoo belangrijk, omdat voor dit geval de pathologische gegevens zeer schaarsch zijn.

(3) Fränckel bij Ballet, blz. 106.

geschreven letters met den wijsvinger natrekkend zoo het schrijfbeeld ter hulp roepen (1).

Een andere leesblinde kon van een bladzij die voor hem lag alleen die woorden en letters lezen, die hij gelijktijdig hoorde uitspreken (2).

Nog een andere dito las de toch door hem zelf geschreven woorden *Buch* en *Schere* na eenig tijdsverloop verkeerdelijk *Burg* en *Schwert*. Toen men hem nu vroeg die twee eerste woorden nog eens over te schrijven, stond hij blijkbaar bij zijn zien onder den invloed van wat hij nog innerlijk sprak, en schreef ook *Burg* en *Schwert*, terwijl hij na eenige oogenblikken op dictee weer heel juist *Buch* en *Schere* schreef (3).

Ziedaar dus de invloed van de schrijf-, klank- en spreekvoorstelling op de gezichtsvoorstelling.

12. BALLET zelf kon in een voorbijgaanden aanval van sprakeloosheid zelfs de woorden uit het dagelijksch leven niet meer vinden. Nu kwam hem een parapluie onder de oogen, en aanstonds trachtte hij den naam te noemen, maar tevergeefs; toen kwam hem plotseling het gedrukte woord voor den geest. en als een ontlading volgde onmiddellijk het gesproken woord (4). Trouwens hetzelfde verband werkt onmiskenbaar als wij gedachteloos hardop lezen.

(1) BALLET, blz. 136 en verschillende anderen bij STÖRRING, blz. 155.

(2) BERNHEIM bij BALLET, blz. 136.

(3) BRANDENBURG : *Homonyme rechtsseitige Hemianopsie mit Alexie* in *Graefe's Archiv f. Ophtalmologie*, 1889. Bnd. 33. Abt. 3, blz. 97, vlgd. Een ander voorbeeld van deze pathologisch ook niet rijk vertegenwoordigde groep is het geval dat R. DODGE aanhaalt, t. a. p. blz. 68. Een stotteraar schreef de woorden gelijk hij ze stotterde (dat is dus invloed van 't spreekbeeld op 't schrijfbeeld, maar die zijn er in overvloed). Merkwaardiger echter is, dat als hij dan zijn geschrijf overlas, hij niets vreemds vond in de gezichtsvoorstelling : *be be be beurlaubt*. Dat moet natuurlijk weer invloed van de spreekvoorstelling geweest zijn.

(4) BALLET, blz. 141.

Andere sprakeloozen kunnen een voorgesproken woord of zin oogenblikkelijk nazeggen, terwijl ze spontaan, als ze het noodig hebben, niets kunnen uitbrengen (1). Hieronder hoort ook de echolalie (2).

Voit kon den naam van een ding nooit noemen, of hij schreef het eerst met z'n vinger, met z'n teen of z'n tong (3).

Hier ziet men dus den actieven samenhang van gezichts-, klank- en schrijfvoorstelling met de spreekvoorstelling.

13. Ten slotte zijn er schrifteloozen die niet spontaan, maar wel op dictée kunnen schrijven (4).

Elk mechanisch schrijven op dictee bewijst hetzelfde. Anderen kunnen heel goed copieeren, maar toch niet spontaan schrijven, wat ze willen (5). Copieeren we haastig dan gebruiken wij allen niets dan deze zelfde verbinding.

Féré (6) wilde in een geleerd protocol ***poumon droit*** schrijven, maar schreef ***poumon 3***. De schrijfvoorstellingen voor ***droit*** en ***3*** hebben niets met elkaar te maken, maar de spreekvoorstellingen in het Fransch wel. De stotteraar van hierboven gelijk wij al zeiden, stottert en schrijft : ***be be be beurlaubt*** met vaste hand en zeer netjes.

Trouwens er zijn vele normale menschen, vooral kinderen, die alle woorden zachtjes moeten mee-articuleeren om ze te kunnen schrijven.

En hiermee staat het ten slotte vast dat klank-, gezichts-

---

(1) Herz bij Ballet, blz. 151, cf. blz. 148.

(2) Pierre Janet : *L'automatisme psychologique*, Paris, 1889, blz. 45, vlgd.; H. Fischer : *Du rappel de la parole chez les Aphasiques*, Orléans, 1887, blz. 39, vlgd.

(3) Sommer : *Zur Psychologie der Sprache*. Zeitschr. f. Psych. u. Phys. der Sinnesorgane, 1891. Bnd. 2, blz. 151, vlgd.

(4) Charcot bij Ballet, blz. 164.

(5) Pitres bij Ballet, blz. 164.

(6) Séglas, t. a. p, blz. 252.

(7) Dodge, t. a. p., blz. 68.

en spreekvoorstelling zich aan de schrijfvoorstelling kunnen doen gevoelen.

Blijkt dus dat praktisch (1) *iedere woordvoorstelling met elk der andere in wederkeerige connectie staat.*

Individueele verschillen.

14. Nu schijnt evenwel de ééne connectie van meer invloed en beteekenis te zijn dan de andere.

Zoo dunkt me zal a priori het wederkeerig verband van klank- en spreekvoorstelling wel het voornaamste en het meest beteekende genoemd mogen worden.

Nu hebben evenwel WUNDT (2) en STÖRRING (3), min of meer naar het voorbeeld van BASTIAN, op een vaag statistiekje van poovere gegevens een heele hiërarchie onder deze associaties willen stichten.

Me dunkt evenwel dat het getal der goed onderzochte zieken toch al te klein is in evenredigheid der conclusie aangaande *den normalen mensch* in 't algemeen.

Daar er voor elk mijner 12 gevallen nog meerdere voorbeelden zouden aan te halen zijn, meen ik, dat wij voorshands, alle mogelijke verbindingen mogen gebruiken die wij in de taalgeschiedenis mochten blijken noodig te hebben, en dan dunkt me moesten we de meerdere of mindere frequentie en voornaamheid der associaties maar afwachten uit de toekomstige resultaten der historische taalwetenschap.

15. Te meer, daar het de vraag is of in deze hiërarchie wel van *het normale individu* sprake kan zijn.

---

(1) Deze beperking meende ik hier toch nog plicht, daar ik persoonlijk geval 3 nog zoo heel zeker niet vind; en van den anderen kant kan ik met deze beperking volstaan, daar dit juist uit den aard der zaak zoo goed als nooit zal voorkomen.

(2) WUNDT : *Völkerpsychologie. Die Sprache.* Leipzig, 1900, I, blz, 521, vlgd.

(3) STÖRRING t. a. p., blz. 160, 175 en daaromtrent.

Charcot heeft toch niet teenemale zonder bewijzen (1) zijne stelling opgezet, dat bij de meeste menschen één der vier woordvoorstellingsgroepen den hoofdrol speelt.

En deze wisseling van hoofdpersoon moet toch noodzakelijk ook verandering brengen in diens verhouding tot de bijrollen.

Het daarlatend of we nu drie, vier of vijf typen moeten aannemen, kunnen we dit wel als voor goed tegen allen redelijken twijfel gevrijwaard beschouwen : dat er ook met betrekking tot het overheerschen van een der vier woordvoorstellingsgroepen zeer uiteenloopende typen van menschen zijn (2).

16. Maar niet alleen verschilt het woordbeeld in z'n structuur van individu tot individu, er schijnen door den aard van sommige talen bepaald typische structuren gevorderd te worden.

Om deze gedachte tot haar recht te laten komen zou ik echter een Mezzofanti of liever nog een von der Gabelentz, vader en zoon tegelijk moeten zijn.

Men zal het dus, hoop ik, al heel wel vinden, als ik één typisch voorbeeld uitwerk.

(1) Nog onlangs verklaarde A. Fick, steunend op nieuwe gegevens, zich een overtuigd aanhanger van Charcot's vooral in Duitschland veelbestreden theorie. *Archiv für Psychiatrie*. Bnd. 37, 1903, blz. 217, vlgd. Eveneens Bastian, t. a. p., blz. 29, vlgd , met eenig voorbehoud. Maar voor goed uitgemaakt lijkt mij het geding door het rijke materiaal van zoogenaamd normale gevallen bij G. Saint-Paul : *Le langage intérieur;* zie volgende noot.

(2) Zie hierover vooral het nieuwste boek op dit gebied : G Saint-Paul : *Le langage intérieur et les paraphasies (La fonction endophasique)*, Paris, 1904.

La fonction endophasique lijkt mij volstrekt geen afzonderlijk centrum, van de mémoire verbale gescheiden. Ik zoek de reden voor deze bewering van Saint-Paul in de gebrekkige algemeen-psychologische kennis van den schrijver. De endophasie is niets anders dan het automatisme van de persoonlijke woordstructuur. Overigens een boek rijk aan proeven en feiten.

Er zijn dan monosyllabische talen b. v. de Indo-Chineesche. Hier treden natuurlijkerwijze vele homonymen op. De onderscheiding berust op de toonhoogte, de stemmodulatie of woordmelodie, elk woord heeft zijn eigen toon.

Nu blijkt uit de Europeesche aphasiegevallen, dat de toonhoogte's en melodieën bij het verlies der articulatievoorstellingen dikwijls bewaard blijven en in sommige gevallen zonder eenige aphasie toch amusie (1) (muziekloosheid) optreedt.

Hieruit concludeert men terecht dat dus voor de toonhoogte's en hun intervallen in het gehoorcentrum en in het strottenhoofdcentrum een aparte inrichting is, die niet met de taalcentra samenvalt.

Wij zouden dus voor de Indo-Chineezen eene andere woordstructuur moeten aannemen, waarin namelijk een vijfde voorstelling optreedt.

Zonder voor mij het onmiddellijk nut, noch zelfs de zekerheid van het dus betoogde in te zien — daartoe zou men zelf Annamiet of Chinees moeten zijn en Europeesche talen aangeleerd hebben of men zou aphasie-gevallen moeten bestudeerd hebben uit Chineesche klinieken — meende ik hiervan toch gewag te moeten maken, omdat het zeker juiste beginsel, praktisch zoo geïllustreerd misschien den een of anderen taalkenner tot een vruchtbaarder of juistere toepassing kon verlokken.

17. Ik hoef er wel niet bij stil te staan, dat bij onbeschaafde volken de gezichts- en schrijfvoorstelling ontbreken. Maar wat toch nog de moeite waard is opgemerkt, dat naar de zeer aannemelijke veronderstelling van Wundt (2) (die evenwel nog door pathologische gevallen zou moeten bewezen worden) hier het bewegingsgevoel en de gezichtsvoorstelling der stereotype gebaren de opengebleven plaats komen innemen.

(1) Bastian t. a. p., blz. 404-427. (2) *Die Sprache*, I, blz. 519, vlgd.

Het belang van het gebarenspel voor het verstaan der onbeschaafde talen is duidelijk en onweerlegbaar uiteengezet door CARL ABEL : *Linguistic Essays*, London, 1882.

Bij doofstommen (1) die gesproken taal leeren verstaan door op de beweging der lippen te letten bestaat naast de gezichtsvoorstelling der letter ook nog die van de articuleerende monddeelen in hunne verschillende bewegingen en standen. De spreekvoorstellingen zijn bij hen echter verreweg de voornaamste.

Volgens SURBLED (2) zijn ook bij het kind naast klankvoorstellingen deze gezichtsvoorstellingen der articulatie voorhanden eer zich de spreekvoorstellingen voor een bepaalde taal kunnen ontwikkelen. Ik zou dit volstrekt niet durven ontkennen, maar het is moeilijk te controleeren. In elk geval treden deze gezichtsvoorstellingen later bij de gezichtsvoorstellingen heel en al op den achtergrond, maar daar de eerste aanleg (3) van bepaalde klanken, voor de herhalingen van groot belang is, zouden hier misschien toch historische feiten mee kunnen samenhangen.

Psychologische woordkategorieën uit deze feiten afgeleid.

18. Maar ook bij een en hetzelfde beschaafde individu zelfs, zijn alle woordbeelden nog volstrekt niet op dezelfde wijze aangelegd (4).

Ten eerste hangt dit dikwijls af van den tijd, waarop men een woord leert kennen. Zoo kan een jongen in zijn

(1) M. FRIEDEBERGER : *Zur Psychologie der Sprache mit besonderer Rücksicht auf die Zungensprache der Taubstummen*, Bern, 1896, blz. 54, vlgd.

(2) Dr SURBLED : *Génèse cérébro-psychique du langage articulé*, Arras, 1897, blz. 10, vlgd.

(3) H. PAUL : *Prinzipien der Sprachgeschichte*, Halle, 1898, §§ 43 en 44, blz. 58, vlgd.

(4) Dr M. A. VAN MELLE : *Over Aphasie*, Amsterdam, 1900, blz. 46.

kinderjaren, voornamelijk in de gehoorvoorstellingen z'n woordherinneringen neerleggen; maar opgroeiend wordt in hem een merkwaardige aanleg en een intense liefhebberij voor wiskunde wakker. Meestal leidt deze studie tot de heerschappij van de gezichtsbeelden (1). Tegen den tijd nu dat hij kennis maakt met een *Riemannsch oppervlak* en *quaternionen* b. v. is zijn gewoonte van woorden vastleggen eene andere geworden, maar de oude aanleg der vroegere blijft natuurlijk gelijk hij was.

19. Ten tweede komt dit voor bij vreemde talen, die men tegenwoordig uit den aard der zaak, meestal meer uit de boeken, dus hoofdzakelijk met gezichtsvoorstellingen (2) leert. Denk hierbij aan 't systematisch verdwijnen der woorden van verschillende talen bij de aphasieken (3). Gaat men nu een term uit die vreemde taal als leenwoord in zijn moedertaal gebruiken, dan verandert daarmee natuurlijk niet de innerlijke structuur van dat woordbeeld; en elke linguist beseft aanstonds van hoeveel waarde dit innerlijk verschil van eigen- en vreemde termen voor de historische taalstudie worden kan. Op het vage gevoel van dit psychologisch verschil berust ook het streven naar taalzuivering.

20. Ten derde heeft men natuurlijk anders gebouwde woordbeelden voor het dialect, dat men als kind thuis heeft gehoord en gesproken, maar nooit heeft geschreven of gelezen, en voor de taal, die men op school uit de boeken heeft geleerd.

De dialectwoorden zijn hoofdzakelijk klank- of spreekvoorstellingen, de school- of schrijfwoorden bij voorkeur voorstellingen voor het oog. Hiermee komt overeen dat

---

(1) Ballet, t. a. p., blz. 483; Harald Höffding: *Esquisse d'une psychologie fondée sur l'expérience*, Paris, 1900, blz. 196.

(2) Höffding, t. a. p., blz. 195.

(3) D. Bernard, t. a. p., blz. 189, vlgd.; A. Koutchinsky: *L'Aphasie amnésique*, Montpellier, 1900, blz. 26, vlgd.

sommige sprakeloozen alleen hun dialect hebben behouden (1). Denk hierbij ook aan het feit dat in hypnose en hysterie dikwijls de pure kindertaal terugkomt (2).

Nu worden er voortdurend dialectwoorden in de schrijftaal overgenomen. Maar voor al de individuen van dat dialect houden deze toch hunne oorspronkelijke structuur, want het pasopkomende schriftbeeld kan natuurlijk onmogelijk concureeren met het van jongsaf aangelegde en nog voortdurend gebruikte klankbeeld; voor de lezers evenwel van andere dialecten worden en blijven ze voorloopig uitsluitend schrijftaalwoorden en dus gezichtsvoorstellingen.

21. Ten vierde blijkt uit de aphasieën duidelijk dat een eigennaam althans in den persoon die hem draagt zeer eigenaardig is aangelegd.

Zoo verstaat een woorddoove niets op het gehoor, maar zijn naam wel.

Een woordblinde herkent zijn naam, als hij hem ziet.

Een schriftelooze kan meest z'n handteekening nog heel goed geven.

Maar geen sprakelooze kan zijn naam uitspreken, ook al heeft hij soms nog vele andere woorden behouden.

En dit opmerkelijk verschil laat zich licht verklaren (3). We hooren en zien en schrijven onzen naam dikwijls genoeg, maar hem uitspreken doen we zoo goed als nooit (4).

Men begrijpt hieruit, dat volgens dit gegeven weer groote lijsten *zouden kunnen*, en met veel nut ook *zullen willen* gemaakt worden, hoop ik, naar gelang de daarin opgeno-

---

(1) D. BERNARD, t. a. p., blz, 190, vlgd.

(2) PIERRE JANET : *L'automatisme psychologique*, t. a. p,, blz. 131, vlgd.

(3) FREUD bij MIRALLIÉ : *De l'Aphasie Sensorielle*, Paris, 1896, blz. 44, cf. blz. 46 en 47.

(4) Dit frappantste bewijs voor WUNDT's *Princip der Functionsübung* in zake woordvoorstellingen zoekt men bij hem tevergeefs. Cf. *Die Sprache*, I, blz. 508, vlgd.

men woorden bij één of meerdere individuen min of meer uitsluitend of wel zoo goed als nooit óf gehoord, óf gelezen, óf gesproken, óf geschreven worden. Deze opmerking geldt al de hier opgetelde gevallen.

22. Ten vijfde nemen de woordbeelden der cijfers nog een bijzondere stelling in (1). Vele woordblinden toch en schrifteloozen hebben niettemin de vaardigheid behouden allerlei cijfers korrekt te lezen en te schrijven. En omgekeerd vinden wij bij BASTIAN t. a. p. twee gevallen besproken, waar de woordblindheid en de schrifteloosheid zich juist tot het niet kunnen lezen en schrijven der cijfers bepaalde.

Eenige feiten bij MIRALLIÉ (2) doen ons het zeer waarschijnlijk vermoeden aan de hand, dat allerlei woorden, die op 't papier meestal afgekort, en door één eenvoudig teeken worden weergegeven, in dezen met de cijfers hand in hand gaan. Als men bedenkt hoe veelvuldig allerlei afkortingen zoowel in tegenwoordige als vroegere geschriften voorkomen, zal men het belang dezer opmerking lichtelijk bevroeden.

23. Als ik na dit alles mij eenige stoute en toch eigenlijk reactionnaire gevolgtrekkingen mocht veroorloven, dan zou ik willen meenen :

dat onder de dragers der historische taalontwikkeling (3) de *vier* woordvoorstellingen dus op den vóórgrond staan, althans in onzen tijd; de twee laatste zijn wel quantitatief minder, maar essentieel evenzeer van belang (4);

---

(1) BASTIAN, t. a. p., blz. 401, vlgd.

(2) MIRALLIÉ, t. a. p., blz. 37.

(3) H. PAUL : *Prinzipien der Sprachgeschichte*[3], Halle, 1898, blz. 25.

(4) Tot dezelfde conclusie kwam reeds GEORG V. D. GABELENTZ : *Die Sprachwissenschaft*[2], Leipzig, 1901, blz. 135 : « Wo aber gelesen wird, da nimmt eben auch das Auge am Sprachbewusstsein Theil, Laut-und Schriftbilder sammeln sich in zwei parallelen Inventaren, und die optische Sprache ist ebenso thatsächlich, ist ebenso gut eine lebende Sprache wie die akustische. »

dat de beperking der vormverandering der woorden tot de loutere *klank*leer, dus eenzijdig mag genoemd worden voor alle talen, waar lektuur en schrift van eenig belang zijn;

dat het dus voor onze moderne talen (op z'n zachtst gesproken) ***schromelijk overdreven*** is wat H. PAUL (1) zoo radikaal heeft uitgesproken, en door sommige onzer vereenvoudigers uitentreure is herhaald (2) : « dass das Geschriebene nicht die Sprache selbst ist, dass die in Schrift umgesetzte Sprache immer erst eine Rückumsetzung bedarf, ehe man mit ihr rechnen kann ». Het experimenteel bewijs voor eene letter- géén klankwet zie men bij DODGE, t. a. p., blz. 45 en 46. Zoo is b. v. nog de ***haplologie*** misschien 90 op de 100 maal als ***haplografie*** te verklaren. WUNDT : *Die Sprache*, I, blz. 374, wees hierop het eerst, maar pas het vorig jaar werd hiervoor bevredigend

---

(1) *Prinzipien*[3], § 262. blz. 348.

(2) Dit neemt niet weg, dat men nog heel goed, zooals trouwens de ondergeteekende zelf, principieel voorstander der *vereenvoudiging* zijn kan en zijn moet. Maar volgens de voorgedragen beginselen zou men toch meer geduld aan den dag moeten leggen, dan ik weet dat sommigen noodig achten. 't Geldt hier immers niet een karweitje dat op een achtermiddag kan worden afgedaan, maar eene *hersenstructuur*, die menschelijkerwijze gesproken alleen bij jongeren nog kan worden gewijzigd.

De tegenzin van vele onzer oudere taalmannen, en de zoogenaamd onaesthetische indruk bij verschillende onzer letterkundigen, vinden hierin hare algeheele verklaring. Laten de vóórmannen zorgen, dat er zóóveel vereenvoudigde spelling van de pers komt, dat de jongeren het *moeten* lezen en laten de jongeren, als geen examens of wat ook het hun beletten, de *vereenvoudigde* schrijven, althans voor hun privaat gebruik; laat den heer KLUYVER bij een volgende oplaag der woordenlijst die der vereenvoudigers eens goed gebruiken, en laten de vereenvoudigers nog wat meer tegemoet komen aan de grieven hunner tegenstanders dàn — want alle menschelijke dingen hebben nu eenmaal duur van doen — geloof ik dat « alles sal rech kom » *mettertijd*.

bewijsmateriaal bijgebracht door Fr. Stolz, in zijne *Sprachpsychologische Spähne*, Zeitschr. für die Oesterreichischen Gymnasien, 1903. Bnd. 54. blz. 491 vlgd.;

dat de *klank*wetten zonder uitzondering, voor onze moderne talen dus tot de onmogelijkheden, en voor onbeschaafder tijden, althans van dit standput uit, tot de onwaarschijnlijkheden moeten gerekend worden; want *dezelfde* klank is het effekt van *zeer verschillende* woordbeeldstructuren : een woord dat voor 't uiterlijk volkomen gelijk is aan een ander, kan toch behooren tot een verschillende psychologische kategorie.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DE OBJECTIEVE ZAAKVOORSTELLINGEN.

Nos images, loin d'être des souvenirs figés, ne sont ni mortes ni immuables. Très vivantes, elles évoluent sans cesse, comme tout ce qui vit. Jean Philippe.

25. Maar onze woorden zijn geen *loutere* woorden : aan onze woordbeelden beantwoorden kenbeelden van dingen.

In het allereenvoudigste geval zijn met onze woordvoorstellingen of hunne complicaties mechanisch *aanschouwelijke zaakvoorstellingen* verbonden.

Voor elken psycholoog van beroep is dit onmiddelijk evident. Tal van interessante voorbeeldjes en bewijzen vindt men o. a. bij S. Freud, *Zur Pathologie des Alltagslebens*, Berlin 1904, passim. Een uit mijn eigen kersversche observatie vinde hier zijn plaats. Men had mij niet lang geleden bericht, dat een tijdschrift, waarop ik geabonneerd ben, aan een anderen uitgever zou overgaan.

Nu droomde ik van nacht, dat mij het eerste nummer van dien nieuwen uitgever werd toegezonden. Ik keek natuurlijk aanstonds naar het titelblad en las daar Amsterdam, J. BLAUW. Mee kijk ik de aflevering door, maar nu opeens bemerk ik dat alles *blauw* gedrukt is, letters, illustraties, kolómstreepen, allemaal blauw. Ik vond dat toch zoo vreemd, voor een wetenschappelijk tijdschrift! Maar toen ik wakker werd, vond ik het niets vreemd meer : De naam J. BLAUW had mechanisch in mij de aanschouwelijke voorstelling verwekt.

Maar die aanschouwelijke voorstellingen kunnen natuurlijk niet-alleen gezichtsbeelden zijn, maar ook voorgestelde klanken, tast- en bewegingsgevoel, smaak en reuk. *Aanschouwelijk* beduidt hier slechts een zekere lévendigheid van voorstelling, waardoor het innerlijk verbeelde eenigszins op een heusche waarneming gelijkt.

Welnú, bij een kind zijn aan de woorden : *mama*, *tiktak*, *hoegroot?* respectievelijk de aanschouwelijke gezichtsvoorstelling der moeder, het duidelijk hooren tikken der klok en het levendig bewegingsgevoel van het omhooggeheven armpje mechanisch geassocieerd (1) :

Elk objectief woord, dat zoo'n dreumes verstaat, verwekt in hem dan ook *ééne aanschouwelijke* voorstelling.

Elk objectief woord, dat zoo'n dreumes spreekt, geeft uiting aan *ééne aanschouwelijke* voorstelling (2).

---

(1) E. F. W. MEUMANN : *Die Sprache des Kindes*, Zürich 1903, blz. 47 vlgd. en trouwens de heele kindertaal-literatuur opgegeven achterin.

(2) Dat hier, wat sommigen verstand, anderen apperceptie noemen, natuurlijk aanstonds een rol speelt, spreekt van zelf. We laten echter om wille der duidelijkheid, zoover het maar eenigszins mogelijk is, hier dezen faktor nog buiten rekening, en beschouwen alleen de veranderingen en verbindingen onder de zinnelijke voorstellingen zelf. Deze bemerking geldt voor alles wat hier volgt. Aan de verstandswerking is het volgend hoofdstuk gewijd.

Bij 't ontwikkelen van de spreekorganen en taalvermogens blijft deze aan 't woordbeeld geassocieerde voorstelling, weldrá *niet meer alleen*, en in veel gevallen *niet meer aanschouwelijk*.

Deze twee ontwikkelingen vormen vooreerst den inhoud van dit hoofdstuk.

We beginnen met de tweede als de moeilijkste.

De ontwikkeling van aanschouwelijke zaakvoorstellingen tot minder aanschouwelijke.

26. Langzamerhand toch begint de kleine behalve enkele zinwoorden, ook woordenzinnen (1) te verstaan en zelf korte zinnetjes te gebruiken; d. w. z. hij begint zijne woordbeelden en aanschouwelijke zaakvoorstellingen tot twee parallelle lid-aan-lid verbonden reeksen aaneen te schakelen. Hoe dikwijlder nu die rijen terugkomen, hoe sneller ze doorloopen worden; en hoe meer het kind begint te spreken, hoe zuiniger het wordt met zijn psychische kracht. Voor elk lid blijft dus al langer hoe minder tijd en kracht beschikbaar. Daar echter (2) voor het bewust worden van een voorstelling een zekere minimale tijd en een vaste minimale kracht gevorderd worden, en deze des te grooter moeten zijn naarmate de voorstelling aanschouwelijker of vollediger is, kunnen ze nu op den duur niet alle meer volledig worden voorgesteld.

(1) Deze tegenstelling is hier gekozen om aan te duiden dat in het kind aanvankelijk alle woorduitingen als éénheid fungeeren, terwijl pas naderhand meerdere afzonderlijk verstane zindeelen in ééne apperceptie worden vereenigd.

(2) Hermann Ebbinghaus : *Grundzüge der Psychologie I*, Leipzig 1902. blz. 680; Stephan Witasek : *Ueber willkürliche Vorstellungsverbindung;* Zeitschrift für Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane. Bnd. 12, 1896, blz. 185; Alfred Binet : *L'étude expérimentale de l'intelligence*, Paris, 1903, blz. 89 en 137.

Gaandeweg neemt het getal der aanschouwelijke voorstellingen af (1), en hoever dat gaat kan elk onzer aan zich zelf gemakkelijk bemerken.

Sla eens een boek open (2), dat u nog nooit gelezen hebt, dat geen kunstwerk is, en dat nu juist niet handelt over uw dagelijksche bezigheden of studie – anders treden er storende invloeden op — en lees nu eens een halve bladzij, even gauw als u gewoon zijt te lezen, en met geen andere bedoeling dan om te begrijpen wat er in gezegd wordt.

Denk daarna een oogenblik terug met de oogen dicht, en zie of er aanschouwelijke voorstellingen in uw verbeelding zijn opgedoken. Waarschijnlijk hier en daar wel.

Ga nu opnieuw lezen en vraag u bij elken naam van een zinnelijk ding af, of u dat in de voorstelling aanschouwelijk is geworden, bij elk zinnelijk werkwoord, of u de handeling in uw verbeelding gezien, gehoord of gevoeld hebt. — En wat zal de uitslag zijn?

Een verpletterende meerderheid van woorden, die zinnelijk waarneembare dingen beteekenen en bij de lezing toch zonder aanschouwing voorbij uw geest zijn henengeglipt (3).

En toch hebt u alles verstaan. En dat wel door *on*-aanschouwelijke voorstellingen dus.

Ja, herneemt hier misschien toch nog een of ander, máár *door het verstand* of als je wilt *door een apperceptie*. — Natuurlijk, antwoord ik, door het verstand; maar door het verstand alleen? Ik meende dat het verstand of als ge wilt een objectieve apperceptie altijd een voorstelling noodig hadden; en nu is het zeker waar dat in

(1) MEUMANN, t. a. p., blz. 60 vlgd.

(2) Vergelijk den uitslag van dergl. proeven bij BINET, t. a. p., blz. 96 vlgd.

(3) TH. A. MEYER : *Das Stilgesetz der Poesie*, Leipzig, 1901, blz. 10 vlgd.

sommige bizondere gevallen (1) hiertoe de woordbeelden kunnen volstaan, maar er is geen enkele reden uit te denken, waarom *hier* bij zinnelijke objecten de woordbeelden van de zaakvoorstellingen de dispositie zouden overgenomen hebben om die zaakvoorstellingen te laten appercipeeren zonder dat ze zelf nog zouden bestaan. Ja, in dezen vorm gezegd klinkt het mij zelfs als een contradictio in terminis.

De zaakvoorstellingen kunnen verzwakken, gelijk we zullen zien *zelfs heelemaal onbewust* worden, maar ze *blijven* de schakel tusschen het woordbeeld en de apperceptie (2).

En zoo gaat het ook met middelmatige verzen. Als mij een prullerig of rhetorisch dichter eene beschrijving opdischt, dan zie ik er *niets* van (3).

Zelfderwijze in het dagelijksch leven. Als ik den huisknecht verzoek mijne laarzen binnen te brengen, want dat ik uit wil gaan, stel ik mij *zijn* halen evenmin aanschouwelijk voor, als *mijn* uitgaan; zelfs de laarzen niet (4). En toch weet ik heel goed wat ik wil en zeg, en daartoe zijn voorstellingen noodig. Dus in casu *on*aanschouwelijke.

27. En zoo gaat het met de meeste zinnelijke dingen en met nòg meer zinnelijke handelingen.

De reden van dit verschil (5) is duidelijk, daar ik de laarzen b. v. in één oogopslag kan zien, en mij ook in

---

(1) Zie nr 75 hieronder.

(2) Cf. A. Goldscheider : *Ueber centrale Sprach-, Schreib-, und Lesestörungen;* Berliner Klinische Wochenschrift, 1892, blz. 100, 2, en R. Gaetschenberger : *Grundzüge einer Psychologie des Zeichens*, Regensburg, 1901, blz. 102 vlgd.

(3) W. Kloos : *Veertien jaar literatuurgeschiedenis*, Amsterdam, 1896, passim.

(4) Witasek : *Ueber willkürliche Vorstellungsverbindnng*, t. a. p., blz. 185.

(5) Binet, t. a. p., blz. 90.

den minimalen tijd kan voorstellen; maar b. v. ***halen*** en ***uitgaan*** alleen in een durend tijdsverloop kunnen gezien of gemerkt, en dus ook slechts in langer dan minimalen tijd kunnen voorgesteld worden.

28. Nog verder gaat de onaanschouwlijkheid, als ik de bewuste zinnelijke zaak of handeling nooit zelf heb waargenomen. Dan toch moet ik uit de voorhandene zinnelijke voorstellingen een nieuw komplex bijeenzoeken (1), en daartoe heb ik wederom ***meer*** tijd en psychische kracht van doen.

29. Op deze wijze kan de aanschouwelijkheid zelfs bij wijze van een limiet tot nul naderen. Wanneer namelijk het nooit geziene voorwerp ter aanschouwelijke voorstelling eene deeling vordert van een zinnelijke voorstelling, die bij mij ten minste in minimalen tijd ondeelbaar is. Als mij een student b. v. vertelt, dat hij in een café-chantant een violist heeft zien spelen op een lichtblauwe viool, dan kan ik, die altijd gele, roode of bruine violen zag en dikwijls zag, daar ik zelf viool speel, me zoo'n ding met den besten wil van de wereld toch onmogelijk aanstonds levendig voorstellen (2). Maar ik versta hem drommels goed, hier dus door een zoo goed als volstrekt onaanschouwelijke voorstelling.

Op denzelfden laagsten trap staan ook de woorden, die eene innerlijke zinnelijke gewaarwording beteekenen, b. v. pijn, opgewektheid, vermoeienis, afkeer, toorn enz. plus de werkwoorden van dezelfde soort. Wij hoeven ze maar aan te zien om te beseffen, hoe zelden wij bij 't hooren

(1) ALEXIS MEINONG : *Hume-Studien II*, Wiener Sitzungsberichte, philos.-hist. Klasse, Bnd. 101, 1882, blz. 657 vlgd.; *Phantasie-Vorstellung und Phantasie*, Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik, Bnd. 95, 1889, blz. 200-218.

(2) Zie andere voorbeelden bij MEINONG, t. a. p.

of lezen (1) ons hunne beteekenis aanschouwelijk en levendig voorstellen. Dit gebeurt haast uitsluitend bij wat de Duitschers *ästhetische Einfühlung* noemen. In alle andere gevallen blijft de voorstelling, die zoo'n woord verwekt, zoo goed als volstrekt *on*aanschouwelijk (2).

30. BINET slaagde er in zijne beide dochtertjes deze verschillende trappen in cijfers te doen uitdrukken. Elke voorstelling kreeg naar den graad van aanschouwelijkheid een noot van 0 tot 20.

Nul beduidde een zoo goed als volstrekt *on*aanschouwlijke voorstelling.

Twintig beteekende een aanschouwelijke, m. a. w. een voorstelling even levendig als de waarneming.

Men kan zelf bij hem (3) nalezen hoe hierin ook nog de individuen verschillen. Ik merk alleen, trouwens met instemming van BINET zelf op, dat de meeste beschaafde volwassenen, hierin aan de zijde van ARMANDE staan, d. w. z. meestal onder de vijf zullen blijven (4).

Volstrekt onaanschouwelijke voorstellingen.

31. Maar bij de limiet nul gekomen, staan we dus op de uiterste grens. Want verdwijnt de aanschouwelijkheid eener voorstelling geheel en al, dan *is* er geen voorstelling meer, en blijft ons, alleen het *analogon der voorstelling in het onbewuste* (5), d. w. z. eene « central erregte

(1) Zie nrs 45, 46, 47 hierachter.

(2) WITASEK : *Zur psychologischen Analyse der ästhetischen Einfühlung*. Zeitschr. f. Psych. u. Phys. d. S., Bnd. 25, 1901, blz. 5 vlgd.

(3) BINET, t. a. pl., blz. 109 vlgd.

(4) De verderop te bespreken proeven van CORDES (Philos. Studien XVII) zijn op dit punt niet normaal, gelijk hij blz. 45 zelf erkent.

(5) Als ik hier of daar misschien de beknoptheid ter wille, hiervoor den naam van *onbewuste voorstelling* gebruik, dan worde men

Empfindung » die geen kracht of tijd genoeg heeft om zich aan het bewustzijn te doen gevoelen. Maar ook dit zijn toch nog niet-te-verwaarloozen krachten in het psychologisch systeem der taalmekaniek. Ze moeten dus als zoodanig een naam hebben, welnu, laten wij ze in overeenstemming met HUME, die er het eerst op gewezen heeft de oudperipatetische bijvoeging *in potentia* (1) tot bijnaam geven en dus van voorstellingen in potentia spreken.

Deze treffen we nu altijd aan bij de namen van zeer complexe zinnelijk waarneembare dingen. Nemen we b v.

---

niet boos. Deze naam toch *beweert* niets, maar *benoemt*. Hij beweert niet, dat er inderdaad voorstellingen zijn zonder bewustzijn, hij benoemt alleen de analoga der voorstellingen, in het onbewuste, waartoe wij door redeneering uit de bewuste feiten moeten besluiten, gelijk men aanstonds zal zien.

(1) DAVID HUME : *Treatise of human nature*, I, 1, sect. 7, editie Green and Grose, London, 1874, vol. 1, blz. 328, « in power »; GOTTFRIED LEIBNIZ : *Meditationes de cognitione, veritate et ideis, ed. Gerhard*, Bnd. IV, blz. 423; GEORGE BERKELEY : *Philosophical works, ed. Campbell Fraser*, Oxford, 1871, vol. I, blz. 150, 426 en vol. II, blz. 301; HEYMANN STEINTHAL : *Einleitung in die Psychologie und Sprachwissenschaft*[2], Berlin, 1881, blz. 233 vlgd. « Bereitschaft einer Gruppe zur Apperception »; G. F. STOUT : *Analytic Psychology*, London, 1896, I, blz. 95 en passim « implicit apprehension »; BENNO ERDMANN : *Sprechen und Denken*, Archiv. f. syst. philos., II, 1896, blz. 394, « unbewusste Erregung von Bedeutungsdispositionen »; L. DUGAS : *Le psittacisme et la pensée symbolique*, Paris, 1896, blz. 123-160, en de aanhalingen aldaar van TAINE, CLAY, NOËL, LALANDE en RIBOT, « la pensée potentielle », « un schème opératoire », « un savoir potentiel »; HERMANN EBBINGHAUS, t. a. p., blz. 55 en 56, « Vorstellungen in Bereitschaft »; RICHARD GAETSCHENBERGER, t. a. p., blz. 5 en 6, blz. 102-105, « Bereitstellung einer Vorstellung ».

Wie althans eenige dezer plaatsen opslaat, zal bemerken, dat verreweg de meeste der aangehaalde schrijvers de *voorstelling in potentia*, iets dat dus onbewust is, identificeeren met de verstandsakt, die, gelijk wij naderhand zullen zien, er meestal mee gepaard gaat, en die natuurlijk wel degelijk bewust is. Nog erger maken het HUME, BERKELEY, EBBINGHAUS (?) en de aangehaalde Franschen, behalve

de *Sonate pathétique* van BEETHOVEN, als we dezen term gebruiken in een gesprek over muziek. Geen enkele melodie heeft den tijd om ons ook maar allervaagst aanschouwelijk te worden. Maar we verstaan heel goed waar 't over gaat, en we voelen ons in staat om aanstonds daarop de ontwikkeling van het hoofdmotief in al z'n phasen te volgen en aan te wijzen. Eveneens b. v. met den *tachtigjarigen oorlog, deze zomervacantie, het jaar '48*, de naam van onze woonplaats, enz. enz. Bij het gebruiken of hooren gebruiken van deze woorden, voelen we ons heel en al klaar om aanstonds de heele reeks eraan-beantwoordende voorstellingen in ons bewustzijn voorbij te zien trekken, wat dan ook feitelijk geschiedt zoodra onze oplettendheid door niets sterkers meer wordt getrokken. De reeks disposities van voorstellingen, die aan deze woorden beantwoorden, verkeeren dus in een soort preferentie boven de andere. Welnu, disposities in dit stadium van preferentie noemen wij nu : *voorstellingen in potentia*. Een paar mooie voorbeelden bij CORDES (Philos. Studien, 17, blz. 51) « Donchéry » — « Ich associirte den ganzen Complex von ZOLA's Débâcle. « Medici » — « Ich dachte an die ganze kunsthistorische Epoche, die durch den Namen repräsentirt ist ».

32. Hoe deze bekorting van werkzaamheden de economie onzer hersenen ten goede komt, ziet eenieder gemakkelijk in; in de plaats van 3789,57353 zetten wij *a* net als in de algebra, en werken nu met onze *a* alsof al die cijfers ons voortdurend voor den geest stonden; hoe zich hierin vooral de taal jegens onze verstandsont-

---

TAINE, die beweren dat de voorstelling in potentia een idea universalis of algemeen denkbeeld zijn zou. Waarom het dit *niet* is, en niet *kan* zijn, sla men desverkiezend na bij WILLIAM JAMES : *The principles of Psychology*, New-York, 1890, vol. II, blz. 48-49, en vooral bij ALFRED BINET, t. a. p., blz. 135-154.

wikkeling verdienstelijk maakt, zal ik later nog wel eens gelegenheid hebben uiteen te zetten.

Maar het kan z'n nut hebben hier even aan een ziektegeval te toonen, hoe ellendig het met ons gesteld zou zijn, als we niets anders dan *voorstellingen in potentia* hadden, en we die van binnen uit, niet in actueele voorstellingen konden omzetten. Dan zullen we immers tevens de realiteit onzer voorstellingen in potentia, waar we naderhand nogal veel aan moeten vastknoopen, ook nog uit de pathologie eens te meer bewezen hebben.

33. VOIT, de Würzburger brouwersknecht (men zie de literatuur bij G. WOLFF (1)) verstaat schijnbaar alles wanneer men met hem spreekt even goed als elk ander. Heeft men het over boomblaren, dan weet hij heel goed waar 't over gaat, net als wij, als we over den 80-jarigen oorlog spreken. Hij kan ze aanwijzen, uit vele andere dingen uitzoeken, enz. Maar wat bij sommige menschen die druk over den 80-jarigen oorlog meepraten, wel eens zou kunnen blijken als men hen in examinatorstoon daarover ging ondervragen, dat komt nu bij VOIT omtrent alle woorden voor den dag, als men hem aan een systematisch onderzoek onderwerpt.

« Boomblaren, welke kleur hebben die? » VOIT weet het niet. En zoo met alles. Hij weet waar je 't over hebt, hij verstaat wat je vraagt, maar hij kent geen enkele zinnelijke eigenschap van 't bedoelde ding, als hij die op het oogenblik zelf niet waarneemt (maar als er een boom te zien is, kijkt hij oogenblikkelijk en antwoordt juist). WOLFF brengt talrijke voorbeelden en allerlei controleerende bizonderheden bij. We moeten dus wel besluiten, dat VOIT met z'n woordbeelden *wèl* voorstellingen (2) heeft geassocieerd, maar absoluut *on*aanschouwelijke, dus voor-

(1) *Ueber krankhafte Dissoziation der Vorstellungen*, Zeitschr. f. Psych. u. Phys. d. S., Bnd. 15, 1897, blz. 1 vlgd.

(2) Zie blz. 23, noot 5.

stellingen in potentia, die hij evenwel, niet als wij, door oplettendheid in bewuste kan omzetten. Deze uitleg is des te zekerder daar WOLFF bij 't samenvatten van al de andere verschijnselen tot geen andere conclusie besluiten kon dan deze : VOIT's eigenaardige gebreken wortelen in een defect van zijn oplettendheid (hij gebruikt hier het woord *apperceptie*, daarover later) die bij ons natuurlijk alle dergelijke bizonderheden aanstonds voor den dag brengt.

34. Maar is het verschijnsel dat wij hier in VOIT ontmoeten en terecht pathologisch noemen, toch in z'n aard wel zoo noodlottig en buitengewoon? Integendeel, in de taalgeschiedenis is het zoo alledaagsch mogelijk. Van de geschiedenis der flecteerende of algemeener van alle sterk ontwikkelde talen is dit verschijnsel een levensbeginsel, maar ook in het dagelijksch leven komt ons, als we willen toezien, hetzelfde feit van allerwege te gemoet. Ik bedoel het *Psittacisme* (1). Inderdaad men kan de Nominalisten, middeleeuwsche en moderne (2), niet eervoller, maar tevens vernietigender weerleggen, dan door hen gelijk te geven. Ten minste zoolang ze den eersten persoon gebruiken en van zich zelve spreken. Waarlijk, 't is niets buitengewoons menschen te ontmoeten, wier meeste woorden « meri flatus vocis » zijn, met geen enkele bewuste voorstelling tot substraat.

Hoe zich hierbij aan den eenen kant de psychopa-

---

(1) L. DUGAS : *Le Psittacisme et la pensée symbolique*, Psychologie du Nominalisme, Paris, 1896.

De grondgedachte en de titel, beide aan een noot van RIBOT's Psychologie de l'attention, ontleend, zijn eigenlijk mooier dan het boek zelf, dat niet beantwoordt aan hooggespannen verwachtingen. Maar er is geen ander, en de meesten zullen er toch veel uit kunnen leeren.

(2) Adres aan FRITZ MAUTHNER, *Beiträge zu einer Kritik der Sprache*, 3 Bnde, Stuttgart und Berlin, 1901, 1902. Zie o. a. Bnd. III, blz. 621 vlgd. en Bnd. I, blz. 2 en 3.

thische schrijvers en ter gunstiger zijde de rhetorische decadenten en symbolisten aansluiten, kan men lezen in het hoogst belangrijke artikel van Prof. J. SIKORSKI (1).

't Is de overdrijving van het besparingsbeginsel, dat wij in zijn verschillende phasen hebben blootgelegd.

De aanschouwelijke voorstellingen, of liever : wat eenmaal uit den aard der zaak bij het kind een aanschouwelijke voorstelling was, bleef mechanisch aan het woordbeeld geassocieerd. Alleen het gebrek aan tijd en kracht belette de volledige reproductie en zoo ontstond een min aanschouwelijke. Maar viel er nu per toeval of gewild de aandacht op, d. w. z. werd er psychische kracht en geduldige tijd aan zoo'n voorstelling ten beste gegeven, dan — het spreekt van zelf — kwam zij weer aanstonds in volle aanschouwlijkheid stralen.

Je l'ai vu à force d'y penser, zei MARGUERITE BINET (2).

Dit neemt echter niet weg, dat het iedereen wel eens gebeurt, zich iets, wat hij toch heel goed kent niet levendig, ja haast heelemaal niet te kunnen voorstellen.

J'ai fait un effort, mais je n'ai pas pu, zei ARMANDE (3).

Dat komt ervan, als wij ons altijd met eene aanwijzing tevreden stellen, en nooit meer het ding zelf, ook in onze verbeelding niet, aanzien, dan verstaan wij ten slotte onze eigen aanwijzing niet meer. Vooral komt dit natuurlijk voor bij dingen, die we zelf nooit gezien, maar wier naam we dikwijls gehoord hebben (4) Dergelijke voorbeelden

---

(1) *Die russische psychopathische Literatur als Material zur Aufstellung einer neuen klinischen Form, der Idiophrenia paranoides*, Archiv für Psychiatrie, Bnd. 38, 1904, blz. 259 vlgd.

(2) ALFRED BINET, t. a. p., blz. 85.

(3) ALFRED BINET, t. a. p., blz. 84.

(4) JOHN LOCKE : *An essay concerning human understanding*, Book III, Chap. II, nº 7, 40th ed. London, 1877, blz. 325 en passim het heele 3e boek; GOTTFRIED W. LEIBNIZ : *Nouveaux essais*, III, II, § 2-6, in de editie van GERHARDT, Bnd. V, blz. 265 vlgd.

kan ieder uit z'n eigen omgeving bijbrengen; wie er nog meer verlangt, leze het boek van DUGAS.

Maar zoo vinden we dus in den tegenwoordigen tijd om en bij ons heel duidelijk het woordbeeld geassocieerd aan een onbewuste voorstelling, die zelfs door gezette oplettendheid geen enkele eigenschap of bizonderheid van het benoemde object meer in ons bewustzijn brengen kan. Maar zoo begrijpen wij ook hoe en waarom de namen van vreemde dingen, ziektes, planten, dieren, steden, rivieren en bergen zoo dikwijls worden verward. Een typisch voorbeeld vind ik het Gotische woord voor kameel : ***ulbandus***, letterlijk *olifant*.

35. Één algemeene toepassing van deze reeks verschijnselen kunnen we nog in onze dagelijksche taal opmerken, en die is hier de vermelding waard omdat wij daar naderhand mee moeten beginnen, als we al deze psychologische radertjes achter de wijzerplaat der taal gaan inzetten : ik bedoel de samenstelling.

Één van beide deelen toch dringt zich meestal constant naar voren, terwijl het ander even standvastig in het duister schuilt (1).

Zoo blijft in steenkool, huiskat, hondsroos, pikzwart het eerste deel wel bij iedereen onbewust. Let wel : als men ze in 't dagelijksch gesprek gebruikt, of als we ze tegenkomen in onze lektuur; want als men hier, na al het voorgaande deze losse woorden zoo achter elkander leest, is de oplettendheid natuurlijk gespitst,

Zeg niet, dat natuurlijk het tweede lid als het voornaamste *altijd* het langst helder zal blijven. Zoo is b. v. in driehoek, goedbloed, zegsman, omweg, juichtoon, bij de meesten zeker het tweede lid erg onaanschouwelijk om niet meer te zeggen. Bij samengestelde werkwoorden

(1) O. GANZMANN : *Ueber Sprach- und Sachvorstellungen*, Berlin, 1902. blz. 26 vlgd.

komt dit veel voor, b. v. schoonmaken, stilhouden, vrijloopen, grootbrengen, klaarkrijgen, kapotgaan, enz. enz.

Op de reden hiervan in tegaan ligt nu niet op onzen weg; wij constateeren nog slechts feiten. Menigeen voorziet reeds den stroom van gevolgtrekkingen en toepassingen, waarvoor wij hier de breede sluisdeuren hebben opengezet. Laat hij ze, zoo hij wil, voor zich aanteekenen, en ze later met de mijne vergelijken. Voor aanvulling en uitbreiding houd ik mij altijd gretig aanbevolen.

Zoo hebben wij dan de heele levensgeschiedenis der aan 't woordbeeld geassocieerde voorstellingen doorloopen, de realiteit van hun jeugd, volwassenheid en ouderdom genoegzaam bewezen, hoop ik, en het belang van deze biografie voor de verklaring der taalverschijnselen toch zeker voldoende aangeduid (1).

Ontwikkeling van meerdere zaakvoorstellingen aan één woordbeeld geassocieerd.

36. We zien nu voorloopig van al die particuliere levensbizonderheden af, om zoo een overzicht te krijgen over het geheel, en een soort volkstelling te gaan houden. Want dit was het tweede punt, dat wij in dit hoofdstuk hebben beloofd wat nader te beschouwen.

De ontwikkelings*gang*, die zoo even het meest onze aandacht vroeg, is hier vanzelf begrijpelijk als we het begin en het einde kennen. In n° 25 zagen wij het begin : bij een kind beantwoordt aan elk woord één zinnelijke voorstelling; laten wij nu het einde beschouwen.

(1) Nadat dit alles was neergeschreven, kwam mij het boek van Philippe in handen, dat zich in het bizonder met de hier behandelde vraagstukken bezig houdt, zonder evenwel barre nieuwigheden bij te brengen. Ik volsta dus met den bescheiden lezer verwezen te hebben naar Jean Philippe : *L'image mentale, évolution et dissolution*, Paris, 1903.

Aan één woordbeeld zijn soms meerdere, zeer verschillende voorstellingen geassocieerd. Dit is al heel duidelijk in woorden met twee beteekenissen, b. v. viool, kussen, enz. Ook bij eigennamen komt dit duidelijk aan het licht. Dikwijls toch zijn er in één familie meerdere neefjes of nichtjes met denzelfden voornaam. Maar ten slotte bij alle voorwerpsnamen en werkwoorden. Een ***hoed*** kan een hooge zijen zijn, of een dop of een deukhoed, of een strooien randhoed. Om van de dameshoeden maar te zwijgen. ***Slaan*** kan men met de hand, met een hamer, met een rotting, met een « bat » en wat al niet meer, op en tegen alle mogelijke dingen.

Aan vele woorden zijn dus meerdere zinnelijke voorstellingen geassocieerd, die onderling dikwijls heel weinig met elkander hebben uit te staan.

37. Maar die afzonderlijke zinnelijke voorstellingen kunnen weer uit meer of minder elementen bestaan.

Zoo ligt het voor de hand, dat er woorden zijn die slechts aan de éénvoudige voorstelling van één zintuig beantwoorden, als b. v. ***rood***.

Van den anderen kant kunnen we b. v. geen fluweel ***zien***, of we krijgen tevens een voorstelling van het streelende ***tastgevoel*** en omgekeerd (1) : Het woord fluweel is dan ook niet geassocieerd aan een of elk der twee voorstellingen, maar aan de complicatie van beide.

38. Trouwens alle plastische vormvoorstellingen van omvatbare voorwerpen zijn bij niet blind-geborenen tast- en gezichtsvoorstellingen tegelijk, ze vormen een complicatie, waarin de gezichtsvoorstelling den voorrang heeft (gelijk o. a. blijkt uit het feit dat, als wij met een stok in den duistere voor ons uit tasten, wij onze voorstelling

(1) WILHELM WUNDT : *Grundzüge der physiologischen Psychoogie*[5], Bnd. III, Leipzig, 1903, blz. 541 vlgd.

niet zoozeer aan de reëel voelende hand maar aan den punt van den stok projicieeren) (1).

We mogen dan ook gerust veronderstellen dat de woordbeelden voor *al* dergelijke objecten dus geassocieerd zijn aan de complicatie der voorstellingen van beide zintuigen.

39. Deze gevolgtrekking wordt echter pas ten volle bewezen door de pathologie.

Bij aanraking kan VOIT (2) aanstonds het voorwerp : *warm*, *koud* of *heet* noemen. *Den donder*, het *slaan van de klok*, het *afloopen van den wekker* kan hij aanstonds noemen, als hij ze hoort.

Allemaal éénzinlijke eigenschappen en woorden.

De woorden *glad*, *ruw*, *spits*, *scherp*, *stomp* daarentegen kan VOIT niet vinden, tenzij hem beide disparate waarnemingen van gezicht en tastgevoel gelijktijdig treffen.

Elk van beide roept in normaal-aandachtige hersenen aanstonds de andere voorstelling wakker, en zoo kunnen *wij* niet onderscheiden of een, of elk, òf de complicatie van beide met het woordbeeld verbonden is.

Bij VOIT echter, bij wien geen der beide voorstellingen elkander kunnen verwekken, zien we zoo evenwel ten duidelijkste dat niet ééne voorstelling, noch alle twee met het woordbeeld geassocieerd zijn, maar de complicatie van beide (3).

40. Ook den voorrang van de gezichtsvoorstellingen (4) komt bij VOIT duidelijk uit.

---

(1) WILHELM WUNDT : *Grundzüge der physiologischen Psychologie* [5], Bnd. II, Leipzig, 1903, blz. 461 vlgd.

(2) G. WOLFF, t. a. p.

(3) STÖRRINGS uitleg van dergelijke gevallen (t. a. p., blz. 156) is een noodhypothese zonder eenigen grond. Van de twee afzonderlijke banen met zwakker valentie zeggen ons de feiten *niets*.

(4) Voor de overmacht van andere zinnelijke voorstellingen zie A. ADLER : *Beiträge zur Kasuistik und Theorie der Aphasie*, Breslau, 1889, blz. 47 vlgd. Zie ook nog : MOELY : *Berliner klinische Wochenschrift*, 1890, blz. 377 vlgd., en BONHOEFFER : Archiv für Psychiatrie, Bnd. 37, 1903, blz. 590 vlgd.

Laat men hem geblinddoekt een sleutel betasten, dan kan hij den naam niet vinden, maar steekt men hem den sleutel in den zak, en laat men hem dan voelen terwijl hij in de kamer kan rondzien, dan is 't een of ander ding dat zoowat op een sleutel of op den ring van een sleutel gelijkt, voldoende om hem oogenblikkelijk op het woord te helpen. Laat men hem echter zonder betasten den sleutel zien, dan kan hij hem ook aanstonds noemen.

En zoo is het ook met z'n eigen *trouwring*, z'n *vinger*, z'n *tanden*.

Het woord kan dus worden verwekt door de complicatie van beide, en door de gezichtsvoorstelling alleen, maar niet door de loutere tastvoorstelling.

Hetzelfde vertoont zich bij de complicatie van gezichts- en gehoorvoorstellingen, waar de eerste weer de overhand heeft. Zoo de woorden viool, trompet, klok en trommel.

41. Ten slotte zijn er ook eenige weinige woorden, die 2 associaties hebben met afzonderlijke voorstellingen; zoo is bij Voit het eenige *wind* geassocieerd aan 't gevoel van toestroomende lucht, én ook aan 't gezicht van de beweging der boomblaren, zonder dat ze op elkander eenigen invloed kunnen uitoefenen.

Tot zoover het geval Voit.

42. Met deze gegevens tot grondslag kunnen we nu de eerste termen van een reeks opzetten, waar zich alle mogelijke gevallen als verdere termen bij aansluiten.

Een + *teeken* beduidt *geassocieerd met....*

Vierkante haken omsluiten een complicatie.

Tusschen ronde haakjes staat wat ook kan wegblijven m. a w. het zwakste lid eener complicatie.

(1) [Woordbeeld] + gezichtsvoorstelling;

of een v. d. andere zintuigen, b. v. ***bliksem*** voor 't gezicht, ***donder*** voor 't gehoor, ***hitte*** voor 't gevoel, ***zuur*** voor den smaak, ***muf*** voor den reuk, enz.

(2) [Woordbeeld] + [gezichtsvoorstelling + tastvoorstelling],

b. v. glad, hard, ruw, scherp, stomp, fluweel, enz.

(3) [Woordbeeld] + [gezichtsvoorstelling (+ tastvoorstelling]),

b. v. sleutel, vinger, tand, enz.

(4) [Woordbeeld] + [gezichtsvoorstelling (+ gehoorvoorstelling]),

b. v. viool, trommel, trompet, klok, enz. (bij de bespelers van deze instrumenten natuurlijk nog + een bewegingsvoorstelling).

(5) Tastvoorstelling + [Woordbeeld] + Gezichtsvoorstelling,
+ Klankvoorstelling,

b. v. wind.

(6) Tastvoorstelling + [Woordbeeld] + [Gezichtsvoorstelling + Klankvoorstelling],

b. v. bij mijzelf (1) : regen, hagel, enz.

(7) Klankvoorstelling + [Woordbeeld] + [Gezichtsvoorstelling (+ Tastvoorstelling]),

b. v. bij WOLFF (2) en zijne proefpersonen : horloge, enz.

(8) Gezichtsvoorstelling *a* +
Reukvoorstelling + [Woordbeeld] + [Gezichtsvoorstelling *b* + Klankvoorstelling],

b. v. bij mijzelf : gas. De gezichtsvoorstelling *a* is die van de gele vlam, *b* die van de blauwe, waarmee het suizen gepaard gaat.

(9)
(Hooge hoed) Gezichtsvoorstelling *a* +
(Deukhoed) » *b* +
(Dophoed) » *c* +
(Strooien hoed) » *d* +
(Dameshoed) » *e* +
[Woordbeeld : (Hoed)]
+ [Tastvoorstelling *a* + bewegingsvoorstelling] van de hand bij 't afnemen.
+ Tastvoorstelling *b* (rondom het hoofd).

Een samenstelling, die niet meer als zoodanig gevoeld wordt, b. v. appelsien (3) :

(10) gezichtsvoorstelling + [Woordbeeld (Appelsien)] + drukvoorstelling van hare zwaarte.
waarschijnl. gecomplic. { smaakvoorstelling + ; reukvoorstelling + } [Woordbeeld (Appelsien)] + bewegingsvoorstelling van het omvatten met de hand.

Eene tamelijk nieuwe samenstelling ten slotte :

(11) gezichtsvoorstelling + [Woordbeeld(en) koepel-][-kroon] + gezichtsvoorstelling.

En hiermede is de richting der verdere ontwikkeling genoegzaam aangeduid. Men ziet gemakkelijk, dat ik nog heel wat verder zou moeten gaan om compleet alle gevallen in te sluiten. Vooral de namen van personen en dingen waar wij dagelijks mee omgaan hebben gewoonlijk een onafzienbare sleep van comparate en disparate associaties en complicaties in hun gevolg.

Ieder ziet gemakkelijk in, hoe aan deze beide ontwikkelingen weer tal van psychologische woordkategorieën kunnen worden ontleend.

43. Zoo hebben wij dus onze twee ontwikkelingen afgehandeld.

Wij hebben gezien hoe een voorstelling van aanschouwelijk tot voorstelling in potentia werd.

Wij hebben ook gezien hoe aan één woordbeeld langzamerhand meerdere voorstellingen geassocieerd werden.

Deze beide ontwikkelingen nu staan met elkander in verband.

De voorstelling in potentia toch maakt het mogelijk dat één woord verschillende dingen kan beteekenen, en toch in elk bepaald geval (als men ten minste verstaanbaar spreekt) maar één ding, omdat maar één van de voorstellingen tot het bewustzijn wordt toegelaten.

---

(1) 't Spreekt van zelf dat in dit opzicht elk individu kan verschillen. Wolff haalt hiervoor een sprekend voorbeeld aan. Bij een dorpskind bestaat de voorstelling der klok uitsluitend in den klank, bij den koster, o. a. ook in de bewegingsvoorstelling van het luiden, bij een kind van een klokkengieter voornamelijk uit de gezichtsvoorstelling t. a. p., blz. 33.

(2) T. a. p., blz. 33. (3) Ebbinghaus, t. a. p., blz. 529,

Van den anderen kant is juist de toename der zaakvoorstellingen, die zich aan ééne woordvoorstelling associeeren, een machtig element om de aanschouwelijke voorstellingen van hunne hinderlijke levendigheid te berooven. En zoo begunstigen beide elkander.

Deze praktische samenwerking van de beide op-'t-eerste-gezicht zoo weinig verwante verschijnselen moeten wij nu nog wat nader beschouwen.

De weg van het woordbeeld naar de zaakvoorstelling.

44. Taal werd vroeger meestal beschouwd uitsluitend in den spreker. De hoorder verstond het, nu ja, maar die sprak toch niet.

Sinds wij echter de taalverschijnselen psychologisch wilden gaan verklaren, bleek al heel spoedig, dat juist in den hoorder of liever in den verstaander, dikwijls de grootste moeilijkheden scholen, dat juist dáár voor het wetenschappelijk taalbegrijpen veel, zeer veel te halen was.

Het is de verdienste van PHILIPP WEGENER (1) daarop het eerst met aandrang te hebben gewezen, en in die richting kloek te zijn vóórgegaan. En al lijkt het mij ietwat overdreven, wat OTTMAR DITTRICH (2) herhaaldelijk als *het* desideratum der psychologische taalstudie heeft gekenmerkt : ***eene psychologische syntaxis van den spreker, en eene dito dito van den verstaander, afzonderlijk tot het laatste nippertje toe gescheiden uit te werken,*** — immers, daar eenieder voortdurend spreker en verstaander tevens is, loopen die beide Syntaxes tamelijk wel evenwijdig — in de afzonderlijke behandeling der grondver-

(1) PH. WEGENER : *Untersuchungen ueber die Grundfragen des Sprachlebens,* Halle, 1885, blz. 63, vlgd.

(2) Zie o a. Philosophische Studien, XIX, 1902, blz. 93, vlgd.

richtingen van spreker en verstaander, ga ik — men heeft het al- en men zal het nog menigmaal kunnen merken — denzelfden weg op als hij.

45. Wij beginnen hier dus met het *woord-verstaan* in den hoorder. Daartoe heeft ALFRED BINET uitstekende proeven opgeteekend in zijn hoofdstuk : Du mot à l'idée (1), waarheen ik hier eens voor goed wil verwezen hebben. Over de inrichting van zijn experimenten en hun verschil met de vele gepubliceerde lijsten van woordassociaties (2) zie men aldaar. Veel nader staan bij BINET's methode de proeven van CORDES (3), die wij ook zullen te rade nemen.

Op den weg van het woord naar de zaakvoorstelling moet men vier tusschenphasen onderscheiden.

1° Eerst hoort men den klank, en men is zich niets meer bewust dan dat. « D'abord, le mot ne me dit rien par lui-même. Je n'entends que le son, comme si c'était n'importe quoi – j'entends le mot, sans que je le comprenne, pour ainsi dire » (4).

2° Men begrijpt het woord. (Een aanduidende beaming van de woordvoorstelling gelijk wij na 't volgend hoofdstuk vanzelf zullen inzien) (5). « On comprend le mot, cela

---

(1) *L'étude expérimentale de l'Intelligence,* t. a. p., blz. 70, vlgd.

(2) Ik verwijs hier alleen naar de Amsterdamsche dissertatie van N. v. d. Plaats. Vrije Woordassociatie, 1898. De buitenlandsche literatuur vindt men bij W. WUNDT : *Grundzüge der physiologischen Psychologie*[5], III, Leipzig, 1903, blz. 546-48.

(3) G. CORDES : *Experimentelle Untersuchungen über Associationen,* Philosophische Studien, 17, 1901, blz. 30-78.

(4) Vgl. CORDES, t. a. p., blz. 34 en 36-37, β, γ.

(5) Alles wat ik hier tusschen haakjes zet, kan men bij eerste lezing gerust overslaan, 't schaadt niet aan den gang der redeneering, maar ik mocht hier toch niet nalaten op tal van feiten te wijzen, die zoo heerlijk de stellingen van ons volgend hoofdstuk bevestigen. En bij tweede lezing zal het geheele verloop er des te beter om begrepen worden.

signifie que le mot paraît familier, on s'y habitue : on se le répète sans penser à rien de particulier. »

3° Dan neemt men een strijd waar tusschen de verschillende voorstellingen. (De *afzonderlijke* zaakvoorstellingen in potentia worden nu aanduidend beaamd) « Je me demande à quoi il faut, que je pense. Exemple : pour voiture; faut-il penser à l'omnibus, qui passe ici, ou bien à la voiture de la mère R. ..? » — « Il n'y a pas encore d'images et je sais pourquoi il n'y en a pas; quand il y a plusieurs choses à chercher, par exemple maison, il y a plusieurs maisons, il faut choisir; alors, j'y pense sans rien me représenter comme image.

De proeven van CORDES (blz. 50-52) zijn niet minder sprekend : « Allgemeine Erregung, es schien allerlei kommen zu wollen, es trat aber nichts erkennbar hervor » — « Erde » — Mutter Erde, dabei aber ein ganzer Hexensabbath von Vorstellungen moderner Dichtungen ». — « Stahl » — « Eine Menge von Reproductionen usw. »

4° Één aanschouwelijke voorstelling doemt er op.

« Pour chapeau je me suis dit : Voyons, chapeau, qu'est ce que je vais penser? Je vais penser à notre chapeau. Mais je ne me le représentais pas d'abord. (Enfin) J'ai pensé à notre chapeau *bleu.* »

46. Dit zijn kunstmatige proeven, en in de werkelijkheid komen dergelijke gevallen alleen bij 't lezen van titels en opschriften voor. Dit neemt echter niet weg dat ze : als eenvoudiger en toch even natuurlijk, ons een uitstekende handleiding zijn, om *het woord-verstaan in z'n verband* nauwkeuriger te ontleden.

N° 1 valt in het dagelijksch gebruik meestal schijnbaar uit; feitelijk (vgl. CORDES, blz. 35) echter vallen 1° en 2° zoo goed als samen.

N° 4 valt ook al dikwijls uit, (niet zoo, dat de beaming zich niet op één voorstelling zou richten, maar) zóó dat

die ééne voorstelling in aanschouwlijkheid heel dicht bij nul blijft.

47. Maar wat mijn lezer misschien het meest heeft geïntrigeerd — daarom ten minste heb ik er uitvoeriger citaten voor bijgebracht — is n° 3. Dat komt in 't praktische leven bijna nooit voor. En men zou die proeven zelfs kwalijk willen gelooven, als ze ons niet gebracht werden door twee conscientieuze geleerden, die bovendien van elkanders resultaten *niets* wisten.

Hoe komt het dan, dat zich *hier*, op den drempel van het bewustzijn zooveel voorstellingen in potentia verdringen, en bij 't lezen of luisteren ons aanstonds de ééne bedoelde voorstelling bewust wordt?

Ik weet geen beter inleiding tot mijn gedeeltelijk (1) antwoord dan een zeer leerzame anecdote uit de « Fliegende Blätter », (Bnd. 49, n° 1220) :

In einem Coupé eines Eisenbahnwagens sitzen sechs Personen, einander völlig unbekannt, in lebhafter Unterhaltung. Es wird bedauert, dass einer von der Gesellschaft an der nächsten Haltestelle aussteigen muss. Ein Andrer äussert, ihm sei ein solches Zusammensein mit gänzlich Unbekannten am liebsten, und weder frage er jemals, wer oder was seine Reisegefährten seien, noch auch sage er bei solcher Gelegenheit, wer oder was er sei. Da meint einer, wenn ihm auch die Anderen nicht sagen wollten, was sie seien, so mache er sich doch anheischig, dies herauszubringen, wenn ihm nur jeder eine ganz fern liegende Frage beantworten wolle. Hierauf ging man ein. Er nahm aus seinem Notizbuche fünf Blätter, schrieb auf jedes eine Frage, und übergab jedem Gefährten eins mit der Bitte, seine Antwort darauf zu schreiben. Nachdem man ihm die Blätter zurückgegeben hatte, sagte er, sowie

---

(1) Het ander gedeelte moet ik uitstellen tot in het laatste hoofdstuk, dat waarschijnlijk pas in de volgende aflevering zal verschijnen.

er eine Antwort gelesen hatte, ohne Bedenken zu dem einen : Sie sind Naturforscher; zum andern : Sie Militair; zum dritten : Sie Philologe; zum vierten : Sie Publicist; zum fünften : Sie Landwirt. Alle gestanden, er habe Recht. Jetzt stieg er aus und liesz die fünf zurück. Jeder wollte wissen, welche Frage der andre bekommen habe; und siehe da, es hatte ihnen allen nur eine und dieselbe Frage vorgelegen. Sie lautete : « *Welches Wesen* zerstört das wieder selbst, was es hervorgebracht hat? » Hierauf hatte der Naturforscher geantwortet : Die Lebenskraft; der Militair : Krieg; der Philologe : Kronos; der Publicist : die Revolution; der Landwirt : der Saubär (1).

't Is zoo klaar als de dag, het vage woord « Wesen » had in elk der reizigers eene heel andere groep voorstellingen gewekt. Wat den eene aanstonds inviel, daar had de ander in de verste verte niet aan gedacht. Waarom niet?

Juist omdat ze allen in een heel andere denksfeer leefden, omdat ze allen uit een zeer verschillende omgeving kwamen; en dáárom dan ook kon de slimmerd uit hun antwoorden zoo veilig concludeeren.

Niet alle *voorstellingen in potentia* toch zijn gelijk.

Sommige die zeer dikwijls in het bewustzijn geweest zijn hebben veel meer energie dan andere, en verdringen die dan ook gemakkelijk.

Zoo worden in allerlei stand- en beroepstalen hoopen met algemeene woorden gebruikt, die daar toch een zeer speciale beteekenis hebben en nooit worden misverstaan (2).

---

(1) Met ditzelfde voorbeeld was reeds STEINTHAL zijne verhandeling over de Apperceptie begonnen : *Einleitung in die Psychologie und Sprachwissenschaft*², Berlin, 1881, § 128.

(2) Zie o. a. NYROP-VOGT : *Das Leben der Wörter*. Leipzig, 1903, blz. 86, vlgd. Hierop is sinds eeuwen en eeuwen gewezen, maar omdat het feit zoo evident is, bespaar ik me de moeite er verdere literatuur voor bij te brengen.

Maar ook *voorstellingen in potentia* die geen *voortdurende* grootere psychische energie tot hun beschikking hebben kunnen dat *tijdelijk* wel, onder bepaalde omstandigheden.

En hier komt ons de Herbartsche leer der Apperceptiegroepen uitstekend te stade (1)

't Is toch een feit dat heele groepen van bij elkander hoorende waarnemingen en voorstellingen een nauwer eenheid, als het ware een bond in onze wereld van voorstellingen vormen (2). Zijn wij nu aan 't spreken over dingen in een bepaald verband, dan zijn onder de vele voorstellingen in potentia die bij elk woord wakker *kunnen* worden, natuurlijk diegene veruit in het voordeel, die tot dezelfde groep behooren.

Maar een ander, die uit de verte een of ander woord opvangt, verstaat het glad verkeerd. En zoo begrijpen we psychologisch een boel dagelijksche komieke feitjes : raadsels, grappen en snedige zetten.

Wij zouden hier nog vele bizonderheden van bij kunnen brengen, maar deze dingen zijn bekend genoeg en door anderen al voldoende in 't licht gesteld. Slechts om der volledigheidswille moesten wij er even bij stilstaan.

48. Tevens hebben zij ons den overgang gemakkelijk gemaakt tot een verdere serie van feiten, die nog minder dikwijls is nagegaan. Toch zullen wij ook hier maar aanstippen, want ze behoeven maar gezegd om aanstonds begrepen en aangenomen te worden.

Gelijk onze zaakvoorstellingen groepen hebben gevormd, zoo zijn ook onze woordvoorstellingen in verschillende onder elkander nauwer verbonden vereenigingen verdeeld.

---

(1) Zie o. a. 't juist aangehaalde boek van STEINTHAL. Dat wij in dezen volstrekt niet alles van het daar betoogde onderschrijven, zal uit het volgend hoofdstuk blijken.

(2) G. F. STOUT : *Apperception and the movement of Attention*, Mind. 16, 1891, blz. 28, vlgd. waar dit alles, juist in toepassing op de taal veel verder is uitgewerkt,

Zoo b. v. (afgezien nog van de constructie der woordbeelden) ***eene vreemde taal***, die wij kennen, als wij ze ten minste goed kennen. Dit blijkt ten duidelijkste uit de aphasieën, waarin men b. v. de éene taal vergeet, en de andere bewaard blijft. Zie de bovenaangehaalde literatuur (1).

En nu hooren de zaakvoorstellingen, die aan elk der woorden van zoo'n vreemde taal geassocieerd zijn ook weer enger bijeen. En hieruit zijn tal van vertaalde beteekenisoverdrachten en spreekwijzen duidelijk (2).

Onze dichterlijke taal van vóór '80 was mede zoo'n aangeleerd complex (3). Leest men een vers van TEN KATE, en ontmoeten we daar het woord ***slijk*** b v. dan is onder de ***voorstellingen in potentia*** het gezichtsbeeld van modder verre de mindere in psychische kracht tegen de voorstelling van ***geld*** en ***goud*** omdat in die taal 't aanhoudend voorkomend ***slijk der aarde*** (4) deze laatste begunstigde.

Maar dit gaat nog verder. Iedereen heeft aan bepaalde woorden zijn eigen min of meer gewijzigde beteekenissen verbonden. Vooral personen met een geprononceerd karakter zijn hier soms sterk in. Gaan wij nu met zoo'n persoon dagelijks om, zijn wij vrienden en begrijpen wij elkander ten volle, dan ontwikkelt zich ook in ons een nader ver-

(1) Een experimenteel staaltje biedt ons nog eene waarneming van CORDES, t. a. p., blz. 51, « farel » — « es drängte nach französischen Wörtern ». Eindelijk kwam de eigennaam *Sorel* los.

(2) Vgl. WUNDT : *Die Sprache*, I, blz. 576, vlgd. II, blz. 522-23.

(3) Voor het Engelsch was dit reeds zeer goed opgemerkt door WORDSWORTH : *The poetical Works of* —, Warne & C°, London, zonder jaartal, Observations, blz. 318, vlgd. : « It is supposed, that by the act of writing in verse an author makes a formal engagement that he will qualify certain known habits of association; that he not only thus apprises the reader, that certain classes of ideas and expressions will be found in his book, but that others will be carefully excluded.

(4) Ik weet niet of *dit* voorbeeld nu juist zooveel voorkomt, ik nam maar 't eerste 't beste, dat mij inviel, er zijn er in elk geval genoeg.

band van *zijn* woorden met *zijn* voorstellingen. Gebruikt *hij* nu zoo'n woord dan heeft die voorstelling in potentia de meeste kracht, die *hij* er mee pleegt aan te duiden. Gebruikt echter een ander zoo'n woord in het gesprek, dan komt ons geen zweem van die beteekenis te binnen.

Dit nu is het dagelijksch, laat ik zeggen het huiselijke type, van een veel voornamer feit : hoe groote dichters werken op de taal van hun tijd. Hoe geweldig die invloed zijn kan, ziet men aan GOETHE (1) en BILDERDIJK (2).

49. Als wij zoo zien dat door al deze en nog veel andere verschillende manieren op een bepaald woord, in ons voorstellingen kunnen opduiken, die toch *eigenlijk niet* de algemeen gangbare beteekenis van dat woord kunnen genoemd worden, dan zullen wij ten slotte ook minder verwonderd staan voor de feiten, die L. DUGAS zeer terecht met den naam *parafantaisie* heeft aangeduid (3).

Hij vond toch, dat bij vele zijner proefpersonen, de eene meer, de andere minder, tamelijk dikwijls een heel andere voorstelling opdoemt dan het woord beduidt.

« Quand j'ai prononcé le mot *tambour*, B. a entendu le son d'une *cloche*, puis a établi un rapprochement entre la cloche de son ancien collège et le tambour du lycée, où il est présentement élève.

Ainsi les mots *rose, héliotrope* évoquent chez P. les idées de *robe rose*, de *robe héliotrope*, le mot *musique* évoque l'idée de *bal*.

Une *bonne sœur* évoque chez B. *le son vague d'un cantique*.

De même G. entendant le mot : *éponge mouillée* a la vue rapide d'une *éponge ordinaire non mouillée*.

---

(1) ....

(2) DE JAGER : *De invloed van Bilderdijks dichtwerken op onze taal*, nieuwe reeks, Mij. d. Ned. Letterk., V, 1847.

(3) L. DUGAS : *Recherches expérimentales sur les différents types d'images*. Revue philosophique, 39, 1895, blz. 285, vlgd.

Je lui (P.) cite un nom de lieu : *Locmaria*. Comme on accède à ce lieu par un bac, il « se voit passant ce bac avec deux dames en deuil », et ce n'est point là un souvenir mais une fiction.

De proefpersonen van DUGAS, zal iemand misschien opmerken, waren jongens van 16 tot 20 jaar, 't Is juist de leeftijd der wilde verbeelding en bovendien zijn de zelfobservaties van dergelijke ongeoefende subjecten onvertrouwbaar.

Daarom heb ik dezelfde proeven herhaald met zeer ontwikkelde personen tusschen 25 en 40 jaar, allen wetenschappelijke mannen, en die door den aard hunner studiën geoefend, een groote nauwkeurigheid in hunne zelfobservatie aan den dag konden leggen.

Welnu bij ***eau-de-cologne*** zag G. aanstonds ***de reclame van Sanders***. Z ***een vijfhoekige flesch*** en E. ***een fleschje met den naam Jean Farina.***

Bij ***regen*** zag G. ***natte ramen***. Z. ***grijs***.

Bij ***melk*** zag G. ***de melkkan***.

Bij ***brug hoorde E. den tram over de brug rijden***.

Bij ***heide*** zag Z. het huis waar hij voor eenige jaren gewoond had, en waar een heide in de buurt ligt.

Bij ***appel*** zag dezelfde (hij is leeraar) ***een rekenboekje***, waar gelijk hij mij zeide toch maar heel weinig vraagstukken over appels in staan

Dat zijn 10 voorbeelden op de 150, waarbij de neven-associatie den voorrang heeft boven de eigenlijke (1) Bovendien zijn er onder de 140 overige nog minstens 30 na te wijzen waar eene afwijking naar de zijdelingsche voorstelling is waar te nemen. En dit onder de ***gunstigste*** omstandigheden.

Dit alles wettigt, dunkt me, de gevolgtrekking, dat aan onze woordbeelden dikwijls ***andere*** zinnelijke voorstellin-

(1) Men zal mij hier om wille der beknoptheid deze en dergl. andere onjuiste beamingen wel willen vergeven.

gen geassocieerd zijn, als waarmee ze in eersten aanleg waren verbonden.

Een tijd later had ik gelegenheid die proeven met eenige minder wijsgeerig-geschoolde individuen te herhalen, en nu was het getal der parafantasieën heel wat grooter, 'n kleine 20 %.

Deze proeven waren al gedaan, toen mij het reeds dikwijls geciteerde boek van ALFRED BINET in handen kwam, dat met tal van voorbeelden mijne conclusie kwam bevestigen. Zie o. a. blz. 83 vlgd., blz. 101, enz.

De weg van de zaakvoorstelling naar het woordbeeld.

50. Dit tamelijk onschuldig verschijnsel in den verstaander, wordt nu van meer belang in den spreker.

BINET (blz. 20 vlgd.) liet zijne twee meisjes ook lijstjes van woorden opschrijven naar willekeur. Daarna ondervroeg hij ze naar de innerlijke gewaarwordingen, gedachten en bedoelingen, die zij bij elk woord hadden gehad.

Nu kwam al aanstonds dit opmerkelijk onderscheid aan het licht, dat waar bij 't hooren of ook bij 't zien (gelijk we van CORDES leerden) van een woord *tal* van voorstellingen en gedachten aan die oproeping gevolg gaven, bij 't spreken of bij 't schrijven daarentegen elk woord maar van één denkbeeld, en dan ook maar aan één bepaalde voorstelling of aanschouwing uiting gaf (blz 72).

Nu bleek evenwel verder die voorstelling volstrekt niet altijd de gewone beteekenis van het woord te zijn, maar dikwijls iets, dat wel wat met de gewone beteekenis had uit te staan. Zoo vaak een abstract woord, maar een zeer concrete voorstelling. Een ander maal : een heel tooneeltje, waarvan een klein stukje genoemd wordt, b. v.

Connaissance. — A pensé à quelqu'un qui perd connaissance, une jeune fille étendue sur un fauteuil. (Géén herinnering maar loutere verbeelding.)

Voiture. — A vu une voiture renversée, près d'un pont à Paris; il y avait beaucoup de monde autour.

51. Ik weet niet hoe het mijne lezers vergaan is, maar mij viel de overeenkomst dezer feiten met hetgeen wij parafantasie genoemd hebben aanstonds op.

Onwillekeurig toch drong zich bij mij de gedachte naar voren, dat juist die nevenvoorstellingen, die door een iets-anders-beteekenend woord verwekt werden, als zij zich moesten uiten ook juist dat zelfde toch-iets-anders-beteekenende woord zouden te baat nemen.

Jammer, dat Binet hier niet aan gedacht heeft, misschien is er in zijn materiaal, dat hij toch maar gedeeltelijk publiceerde, nog meer, dat hier op wijzen kan. Maar hoe het ook zij, ik heb een vage hoop in deze feiten de psychologische verklaring der synecdoche en metonymia te hebben gevonden (1).

Het is toch heel gemakkelijk met W. Jerusalem te zeggen : Jede Metapher beruht auf einer Aehnlichkeits-association, jede Metonymie auf einer Contiguitätsassociation » (2). Dat er samenhang moest zijn tusschen deze psychologische en stilistische feitengroepen lag tamelijk wel voor de hand. Maar hoe er nu feitelijk een Romein toekwam om in plaats van *domos tecta* te zeggen, dat meen ik beter te begrijpen nu ik al deze gevallen heb nagegaan, dan te voren.

52. Men kan de kwestie ook heel anders stellen en zoo zeggen. Op elke zaakvoorstelling die wij willen uiten

(1) Te weinig gekende, hierbij passende literatuur is nog : E. Martinak : *Zur Psychologie des Sprachlebens*, Zeitschr. f. d. Oesterr. Gymn., 49, 1898, blz. 1 vlgd. vooral blz. 18 vlgd. (een zeer mooi opstel); Karl Scheffler : *Das etymologische Bewusstsein mit besonderer Rücksicht auf die neuhochdeutsche Schriftsprache*, I, Programm des neuen Gymnasiums in Braunschweig, Ostern, 1897.

(2) W. Jerusalem : *Die Psychologie im Dienste der Grammatik*, Wien, 1896, blz. 12.

komen tal van ***woordvoorstellingen in potentia*** zich verdringen. Iedereen die de pretentie heeft z'n innerlijke gewaarwordingen op oorspronkelijke wijze te kunnen uitzeggen (1) staat honderdmalen voor deze pijnlijke keus.

Nu zijn ook deze woordvoorstellingen niet aan elkander gelijk in psychische kracht.

Sommige hebben weer blijvend meer aanspraak, b. v. stopwoordjes en lievelingswoorden die iedereen zonder uitzondering er op nahoudt.

Andere hebben ook weer maar ***tijdelijk*** meer psychische energie, b. v. door het in-werking-zijn van eene groep, waartoe zij hehooren.

Een echt-rhetorisch dichter b. v. schrijft als hij verzen maakt, niet het woord : ***geld*** neer, maar ***slijk der aarde***; als we fransch spreken en we willen te kennen geven dat iets groen is, heeft het woordbeeld ***vert*** meer psychische kracht, dan het Nederlandsche ***groen;*** in den omgang met een vriend gelijk wij er boven een schetsten, gebruiken wij ook ***zijne*** woorden; en vrienden van BILDERDIJK en aanbidders van GOETHE begonnen dat zelfs overal en altijd te doen. Zie de bewijzen in de boven aangehaalde boeken.

Een eigenaardig voorbeeldje hoe ook bepaalde zelfs nog onbewuste gewaarwordingen soms aan één woordvoorstelling een oogenblikkelijke psychische energie kunnen verzekeren, ondervond ik laatst aan me zelven, 't was omtrent 3 uur en blij scheen de zon in m'n kamer. Ik ga naar mijn buurman. Klop aan de deur. Doe open, en zeg : « Goeien avond ». Ik sta verwonderd over mijn eigen groet, en merk nu pas, dat m'n vrind voor de warmte z'n beide jaloezieën omlaag heeft, en dat het in de kamer dus opvallend donker is. Was het dat ***niet*** geweest, dan had ik natuurlijk ; ***Goeien middag!*** gezegd.

Met de weinige voorbeeldjes en theorietjes in de laatste

(1) Verreweg de meesten nemen het eerste het beste automatische zinnetje dat hun door het hoofd speelt.

bladzijden van dit hoofdstuk, was het natuurlijk mijn streven niet eene semasiologie op te bouwen.

Alleen eens de proef te nemen met een heel andere methode dan tot nu toe in deze zaken ook door taalpsychologen gevolgd is, was mijn doel.

Ik hoop tevens dat zoo mijn lezer kalm en zonder moeite over de laatste bladzijden is heengegleden en van al het uitpluizen dier ingewikkelde voorstellingsontwikkelingen is uitgerust; anders zou ik hem raden hier de lezing af te breken, en de voortzetting uit te stellen, tot hij weer frisch is. Want in het volgend hoofdstuk zal ik gedwongen zijn de zwaarste eischen van oplettendheid en aandacht te stellen van het eerste begin af tot het allerlaatste einde.

DERDE HOOFDSTUK.

HET VERSTAND EN ZIJNE BEAMING.

> Die Ich- und Apperzeptionserlebnisse, so meinen einige, darunter ich, sind die wichtigsten Faktoren des psychischen Lebens. Sie sind im geistigen Leben das Geistige oder der Geist; sie sind dasjenige ohne welches von Psychischem oder Geistigem zu reden überhaupt keinen Sinn hat.... Eine « Psychologie ohne Seele » kann man fordern, aber niemand hat je solche Psychologie getrieben.
>
> THEODOR LIPPS.

Een psychologische kracht van groot belang, die door velen a priori ontkend wordt.

53. Wij hebben al dikwijls gesproken over oplettendheid en psychische energie. Is dat het verstand?

Talrijke dubbelzinnigheden en onnauwkeurigheden met de vaktermen *Aufmerksamkeit*, *Perzeption*, *Apperzeption* en *Enge des Bewusstseins* zouden het haast doen denken.

En toch dient hier een duchtig onderscheid in het oog gehouden (1).

Psychische energie is niets anders dan een opleving of een gunstiger gesteltenis der zinnelijke voorstellingsdisposities. Oplettendheid daarentegen is psychische energie plus zelfbewustzijn. En zelfbewustzijn, dat is verstand.

Eene voorstelling dus, die in het veld der oplettendheid is heeft altijd ook psychische energie.

Maar niet elke voorstellingsdispositie, die psychische energie heeft, is daarom in het veld der oplettendheid. De pathologische gevallen vooral de *schijnbare* verdubbeling der persoonlijkheid bewijzen dit afdoende (2).

54. De moeilijkheid, waarop de leer van allen, die in het verstand niets willen zien dan een bijeengroepeering van zinnelijke voorstellingen, onherroepelijk is afgestuit, ligt in den uitleg van het *zelfbewustzijn*, van het *ik* (3). Zij hebben mooi voorstellingen en gevoelstonen laten aaneengroeien of losgaan, laten strijden of samenstreven; zoolang er geen nieuwe kracht wordt aangenomen, die zoo'n aaneenschakeling, zoo'n wedstrijd als een eenheid opvat, blijft het een veelheid, en dat strijdt met aller ondervinding van ieders één en ondeelbaar *ik*. Want elk woord

(1) W. JAMES : *The Principles of Psychology*, New-York, 1890, I, blz. 402-459; G. F. STOUT : *Apperception and the movement of Attention*, Mind, 16, 1891, blz. 22 vlgd.; TH. RIBOT : *Psychologie de l'Attention*[4], Paris, 1898; H. EBBINGHAUS : *Grundzüge der Psychologie*. I, Leipzig, 1902, blz. 569-606; W. WUNDT : *Grundzüge der physiologischen Psychologie*[5], III, Leipzig, 1903, blz. 320-377. Hierop steun ik, zij zeggen het evenwel volstrekt niet allen juist als ik.

(2) PIERRE JANET : *L'automatisme psychologique*, Paris, 1889, blz. 305 vlgd.; S. LANDMANN : *Die Mehrheit geistiger Persönlichkeiten in einem Individuum*, Stuttgart, 1894; ALFRED BINET : *Les altérations de la personnalité*, Paris, 1892; C. PIAT : *La personne humaine*, Paris, 1897, blz, 38-101.

(3) JAMES : *Psychology*, t. a. p., I, blz. 158 vlgd.

van me wordt wel gesproken met behulp van telkens andere voorstellingen en associaties, maar *ik* spreek ze toch alle, en dat beteekent niet slechts dat ze alle langs denzelfden mond naar buiten komen, maar ook en vooral dat ze van binnen alle door *éénzelfde ik* worden gemeend, bedoeld en gewild (1).

55. — Ja maar, kan de meening, bedoeling of wil van zoo'n voorstelling niet zelf een andere voorstelling zijn? — Voor mijn part; als dan die andere voorstelling ook maar kennis draagt

1° van zich zelf

en 2° van *alle andere* oogenblikkelijke bewustheden,

want met een wederkeerig *elkander-kennen* komt men hier niets verder, dan blijven het vele ikjes (2). En dan noem ik « die andere voorstelling », die zoo essentieel van alle andere afwijkt, tot voorkoming van misverstand toch liever met een anderen naam.

Maar hoe we het ding dan noemen of niet noemen; onafwijsbaar dringt het zich aan ons op als *een kracht, die zich onmiddellijk hare eigen akten bewust is* (3).

56. — Ja maar, zeggen COMTE en SPENCER, en het is nadien, dom genoeg, tot een gemeenplaats geworden : geen enkel *orgaan* kan van een kennis subject en object tevens zijn. Één enkel ding, dat tegelijk en onder hetzelfde opzicht agens en patiens is, ééne werking, die actie en tegelijk reactie is van zich zelf, dat strijdt met alle hoofdwetten der dynamica. —

(1) De woorden van de *echte* zoogenaamde tweede persoonlijkheid (dikwijls komt de eerste er weer tusschen) zijn volstrekt automatisch, zie de juist aangehaalde literatuur en hieronder nr 259, 261, enz. en worden dus volstrekt niet gemeend, bedoeld en gewild.

(2) J. GEYSER : *Grundlegung der empirischen Psychologie*, Bonn, 1902, blz. 50 vlgd.

(3) TH. LIPPS : *Einige psychologische Streitpunkte*, Zeitschr. f. Psych. u. Phys. d. S. 28, 1902, blz. 145 vlgd.

En daar hebben zij volkomen gelijk in.

— Dat begrijpen wij niet, zeggen ze verder, *dus* dat kan niet : dat moet een illusie zijn. —

En daar hebben zij geen gelijk in.

Dus, zeg ik, hier is een kracht, die strijdt met alle wetten, die gelden en bewezen zijn voor de zinnelijk waarneembare natuur, maar niet verder. We staan hier dus voor een *nieuwe* kracht : iets *on*zinnelijks.

57. — Ja maar, zegt EBBINGHAUS (1), om den duidelijkste der nieuweren hier het woord te gunnen : zoolang het hier niet om direct bewezen, maar om bij wijze van *vermoeden* erbij-geconstrueerde dingen gaat, zal men toch liever naar eene oplossing zoeken, die minder hooge aanspraken aan onze intellectueele bereidwilligheid stelt. —

Maar ten eerste (2) wordt hier elk *psychologisch* bewijs, dat geen peripherische zenuwprocessen in beslag neemt, gratis tot den rang der vermoedens gedegradeerd; alsof psychische feiten niet bewezen konden zijn, zoolang ze niet door een buiten de psychologie staande « autoriteit » zijn geijkt; alsof *de huidige stand der physiologische wetenschap*, want dat is de bedoelde opperhoogheid, ons voor mocht schrijven wat wij op dit gebied mogen kunnen-bewijzen!

58. Maar ten tweede, — en hier klemt de wrong — wordt zoo de persoonlijke bereidwilligheid als een bondgenoot in 't veld gebracht; alsof het kleinzielig gevoel van wat één menschje of een hoopje menschen nu eens graag of nu eens niet graag zouden aannemen, *ook* had mee te praten in de hoogste zaken, die ons menschelijk weten en de sublieme waarheid aanbelangen (3).

(1) EBBINGHAUS, t. a. p., blz. 36.

(2) Zooals TH. LIPPS in het zooeven aangehaalde artikel terecht opmerkt.

(3) Zie nog tal van andere nieuwe feiten en redeneeringen voor onze conclusie bij J. GEYSER : *Grundlegung der empirischen Psychologie*, Bonn, 1902, passim.

Iedereen moge kiezen,... maar wie *niet* aan de haast onnaspeurlijke natuur z'n eigen arrogante begripjes tot maatstaf aan wil leggen; maar wie zich *niet*, geblinddoekt, de handen en voeten gebonden, wil uitleveren aan den onfeilbaarheidswaanzin van z'n kortzichtigheid; wie met open oog wil zien en wil blijven zien, en met vrije hand de werkelijkheid betasten en op vrije voeten ook de verst afgelegen dingen tot in hun donkeren schuilhoek zoeken wil; zal mij, hoop ik, toestaan me niet aan dat hedendaagsche fijne gevoel te storen — en wat hij dan op slot van rekening gelooft of niet — wel onbevooroordeeld evenals het vorige ook het nu volgende *aan de feiten* willen toetsen en *niet aan z'n intellectueele bereidwilligheid.*

De beaming en drie bewijzen voor haar realiteit.

59. Welnu, zoo'n zelfbewuste akt van die onzinnelijke kracht nu, kunnen wij in het Nederlandsch met een sprekenden term *beaming* noemen.

Beamen is toch instemmen met de woorden van een ander (1). Maar met een vleugje van overdracht kunnen we ook zeggen, dat wij door de onzinnelijke kracht die in ons is, onze eigen zinnelijke waarnemingen en voorstellingen beamen.

Als een hond — laat hij Hector heeten — na lange afwezigheid zijn meester herkent, en rond hem heen springt en kwispelstaart, dan zegt de meester dikwijls : Ja, hij is het Hector, hij is het.

Of als de boerin hare varkens komt voederen, en de knorrende wijsgeeren met luid gesnurk van hun eetlust konde doen, dan kan men haar vaak hooren zeggen : Ja, ze krijgen weer wat, eten krijgen ze.

(1) Vergl. het *Woordenboek der Nederlandsche taal*, II, kolom 1091.

In deze beide gevallen hebben de meester en de boerin een louter zinnelijke hersenverrichting van hond en varkens beaamd : een groep van oplevende voorstellingen door een waarneming gedetermineerd.

We bemerken hier echter, hoe zoo'n menschelijke beaming *meer* bevat, dan wat ze beaamde : namelijk het zelfbewust weten der objectiviteit. De mensch scheidt de dieren van hun omgeving, hier : van den meester en het voedsel, en zegt van den objectieven meester, dat hij dezelfde van vroeger is, en van den draf, dat die weer in de trog wordt gegoten; het dier daarentegen onderscheidde zich niet van zijn omgeving, 't heeft geen besef van objectiviteit, 't heeft waarnemingen en voorstellingen, en 't doet de handelingen, waartoe die waarnemingen en voorstellingen het drijven.

Welnu, de hond en de meester zijn beide in ons, het geknor der zwijnen en de beaming der boerin hebben in ons binnenste beide haar analogon.

Ook *wij* hebben een zinnelijke dierennatuur met waarnemingen en voorstellingen en assimilaties en complicaties en daaruit vooitvloeiende handelingen.

Maar bovendien hebben wij in ons een andere specifiek menschelijke kracht, waardoor wij op nieuwe en volmaaktere wijze kennen en weten, dan wij het zouden kunnen uit kracht onzer dierlijke natuur : Wij zijn ons onze waarnemingen en voorstellingen bewust, zoo scheiden wij ons af van onze omgeving, wij erkennen de objectiviteit als zoodanig : *wij beamen* onze zinnelijke kennis (1).

---

(1) Vergl. voor deze heele ontleding : TH. LIPPS : *Leitfaden der Psychologie*, Leipzig, 1903, V Kapitel, vooral blz. 58 vlgd. Dit alles was al lang geschreven, eer ik LIPPS' werk in handen kreeg, en ik geloof, dat wij in een radikaal verschillend beeld, hij in « Die Forderungen des Gegenstandes » en ik in mijn « beamingen » de twee verschillende zijden van hetzelfde feit hebben toegelicht, en ons

60. Maar als dit zoo is, dan zullen wij eveneens in de taal ook nog wel iets anders dan waarnemingen en voorstellingen uiten, dan zullen wij als psychische oorzaak der taal ook *de beaming* hebben aan te merken.

Dat willen wij nu eerst bewijzen.

Nog eens. Het punt in kwestie is dus : of woordbeelden en dingvoorstellingen gelijk wij ze in de twee vorige hoofdstukken behandeld hebben, voor ons taalgebruik kunnen volstaan? dan wel of daarbuiten en daaronder nog een ander beteekeniselement leven heeft : de juist beschreven beaming? En ons antwoord is : zij volstaan niet. De taalfeiten wijzen duidelijk op de beaming.

61. Ten eerste vooral in de namen van allerlei onwaarneembare dingen : b. v. aether, ionen, arbeidsvermogen van plaats.

Van zulke dingen hebben wij geen eigen voorstellingen. Zeker in den beginne nemen wij wel voorstellingen te hulp : kleine bolletjes of een omspannende elastiek, maar ons begrip van die dingen hangt volstrekt niet aan de voorstelling, integendeel, het moet zich in alles van ze los maken, wil het eenigszins juist zijn; en na eenige oefening maakt het zich ook van alle voorstelling los, wij cijferen en rekenen erover juist alsof het echt waargenomen dingen waren, en let wel, met de innige overtuiging van hun realiteit.

Zeker, als men kwaad wilde, zou men hier kunnen volhouden, dat de aanvankelijk te hulp genomen voorstelling *wel* aan het woordbeeld geassocieerd blijft, maar van lieverlede minder aanschouwelijk en zelfs onbewust wordt, — ik acht dien tusschentrap hier zeer onwaar-

beider redeneeringen wonderwel op elkander passen. Voor algemeene literatuur hieromtrent en haar waardeering zie men het klein maar veelomvattend werkje van ADOLF DYROFF : *Ueber den Existenzialbegriff*, Freiburg im Br., 1902.

schijnlijk — maar in elk geval : de beaming is er : de innige overtuiging der realiteit is uit die loutere voorstellingen niet te verklaren.

62. Maar ik wilde toch de beaming met zekerheid heel en al afzonderen van alle dingvoorstellingen. Dan kwam haar heimelijk wezen nog duidelijker aan het licht.

Welnu er zijn nog andere woorden, waarvan elke naïeve realist — en praktisch iedereen — zich heilig en innig de reëele beteekenis bewust is, en waaraan toch in normalen staat bijna nimmer éénige dingvoorstelling is geassocieerd : alle namen van relaties.

Neem b. v. *oorzaak*. Het begrip van dit woord heeft geen enkel Europeaan der XXe eeuw uit een of meer voorstellingen, maar uit het gebruik in de taal zijner omgeving geleerd. Door min of meer oplettende vergelijking der verschillende zinnen begonnen wij het te raden, toen te gebruiken, soms juist, soms verkeerd; in 't een geval begreep men ons aanstonds, in 't ander werd ons beduid, dat dit of dat geen oorzaak was, totdat wij eindelijk het juiste begrip ervan te pakken hadden. En als ik nu uit de volheid van mijn tintelende overtuiging neerschrijf dat ik de *oorzaak* van veler gebrekkig inzicht in taalverschijnselen in hun ouderwetsche schoolsche opvattingen zie, wie durft mij dan betwisten, dat ik van die opvattingen geen (1) *werkelijk-reëele* inwerking beaam op veler inzicht in taalverschijnselen ?

En zoo hebben we hier dus zeker een woordbeeld, zonder geassocieerde dingvoorstelling maar met een dispositie ter beaming.

63. Waarin zoo'n dispositie die van het zinnelijke naar het onzinnelijke leidt, nu eigenlijk bestaat, kan de tegen-

(1) Dit « geen » is een praktisch voorbeeld van 't verderop omtrent de *negatieve stemming* betoogde. Schreef ik hier het logisch alleen-juiste *eene*, dan moest eenieder den zin tweemaal lezen eer hij hem verstond.

woordige wetenschap nog niet nader bepalen (1); maar dat is geen reden om haar bestaan te ontkennen en tot een of ander monisme of psychophysisch parallelisme zijn toevlucht te nemen. Dit is zeker : als wij het woord *oorzaak* in kontekst ontmoeten, dan wordt eerst het woordbeeld gewekt, en *daarna* de beaming. Begrijpen wij dat iets oorzaak is van iets anders, m. a w. hebben wij de beaming, dan *behoeven* wij nog volstrekt niet het woordbeeld *oorzaak* te verwekken, maar wij *kunnen* het zonder moeite. Maar op deze gegevens is het dwaas om van beide één realiteit te maken (2), is het allerwillekeurigst die op elkander volgende feiten parallel te wanen, is het alléén redelijk en verstandig aan beide om hun zelfstandig optreden *een onafhankelijk bestaan*, en om hun wederkeerig verband *een functie* toe te kennen *elkander te determineeren*. Of die functie in *één* van beide *in* beide is of *tusschen* beide, wij weten het niet, en daarom kiezen wij den meest neutralen term : eene dispositie.

Dat zich hiertegen de wet der bestendigheid van het arbeidsvermogen zou verzetten, is weer even voorbarig als boven met de wet van actie en reactie. Ten eerste toch zijn er tal van constructies mogelijk, waarbij het arbeidsvermogen der zinnelijke wereld *niet* vermeerderd wordt; maar ten tweede, ook al zou door de inwerking van die onzinnelijke kracht het arbeidsvermogen vermeerderd worden, dit strijdt tegen geene enkele vaststaande waarheid : de wet van het arbeidsvermogen is uitsluitend bewezen voor gesloten systemen van louter physieke groot-

---

(1) Vergelijk toch ALOIS HÖFLER : *Psychologie*, Wien und Prag, 1897, (een veel te weinig gekend boek) blz. 195 vlgd, blz, 257 vlgd.; STEPHAN WITASCK : *Ueber willkürliche Vorstellungsverbindung*, Zeitschrift f. Psych. u. Phys. d. S. XII, 1896, blz. 185 vlgd.

(2) Het *nominisme* van MAX MÜLLER valt hier natuurlijk ook onder. Zie blz. 59 hierachter, noot 2.

heden *zonder* uitwendige krachten. Maar hier is wel een uitwendige kracht, de onzinnelijk-psychische, en het physische systeem blijkt : volstrekt niet gesloten.

64. Gelukkiger staat het met onze kennis der beaming als zelfbewuste functie der objectiviteit.

Pierre Janet heeft in zijn laatste groote boek (1) de psychologische spankracht tot een scherp begrip gemaakt, beantwoordend aan tal van tastbare feiten. Hoe verder het stadium van den psychasthenicus is voortgeschreden, hoe langer hoe meer psychische verrichtingen hem onmogelijk worden. Nu is er een tamelijk vaste volgorde in 't verdwijnen van die verrichtingen : sommige weigeren vast al bij 't eerste optreden der ziekte, andere houden even systematisch langer stand. Uit zijne talrijke waarnemingen construeerde nu de geniale patholoog eene ***hiërarchie van de psychische bevoegdheden.*** Zoo hebben wij voor sommige verrichtingen, de hoogste psychische spanning van doen. Zijn wij ook maar min of meer psychasthenicus, dan vermindert ons maximum van spankracht : en de hoogste verrichtingen der hiërarchie van Janet worden ons onmogelijk. Neemt de ziekte een ernstiger verloop, dan daalt voortdurend het maximum van spankracht, en gaandeweg verkwijnen ook zelfs de meer elementaire psychische verrichtingen.

65. Nu is het ook een opmerkelijk feit, en — als wij ten minste feitendienaars willen blijven — voor ons psychologen van het hoogste belang, dat Janet, na lang zoeken en wenden — niet in theorieën, maar in zijne massa's van feiten — bovenaan op zijne hiërarchische lijst eene functie meende te moeten opstellen met een nieuwen naam : *la fonction du réel.*

Tot in de laatste phasen der ziekte blijven de voorstellingen, zij worden er zelfs dikwijls aanschouwelijker

(1) Pierre Janet : *Les Obsessions et la Psychasthénie*, Paris, 1903. Deuxième partie.

en levendiger op, maar de beaming der realiteit verzaakt; en ziet nu eens, wat wij aan louter voorstellingen zouden hebben, leest in JANET de talrijke ziektegeschiedenissen na, hoe de arme kranken zich zelf niet meer van de omgeving scheiden, hoe er bij hen geen verschil meer is tusschen realiteit en fictie, om kort te gaan : hoe zij alle menschelijkheid missen, behalve wat het automatisme in hunne hersencellen aan menschelijke handelingen had neergelegd.

Hier hebben wij dus voor het eigenmachtig bestaan der realiteitsbeaming een pathologisch bewijs.

Nog zes andere bewijzen.

66. Wij hebben in nr 61 althans de mogelijkheid gezien dat aan een grammaticaal woord drie psychische feiten correspondeeren : woordbeeld, dingvoorstelling en beaming. Verderop komen voor dit gewoonste geval nog feiten in overvloed.

In nr 62 hebben wij getracht de dingvoorstelling uit te schakelen, zoodat wij in 't woordbeeld *oorzaak*, het al eenvoudiger complex van woordbeeld en beaming overhielden.

Nu willen wij nog verder gaan en ook het woordbeeld uitsluiten, dan mogen wij, hebben onze tegenstanders gelijk, niets overhouden. Laten wij dus eens zien.

Men herinnert zich, en anders wete men nu, dat VOIT dán alleen de namen der dingen vinden kon, als men ze hem liet schrijven. Welnu, alle schrijfbeweging wordt hem belet, en men legt vóór hem een guitaar en een trompet. Nu vraagt SOMMER hem of hij één naam kent, die hij aan beide zou kunnen geven; hij knikt van nee. Dan vraagt hem SOMMER, of ze bij elkaar hooren, of er een samenvattende naam voor te geven is; hij knikt van ja.

« Ohne das zusammenfassende *Wort* zu kennen, ***weiss*** VOIT die ***Zusammengehörigkeit*** der Dinge; er weiss, dass sie zusammen begriffen werden können — oder viel mehr, ***er begreift sie wirklich zusammen, ohne das zusammenfassende Wort nennen zu können*** ».

En zoodra hem de handen werden losgelaten, vond hij schrijvend het woord ***muziekinstrumenten***, en zoo ging het eveneens met :

Gewehr	—	Kanonen	:	« Schiesswaffen ».
Bottich	—	Obstmühle	:	« Kelterzeug ».
Sichel	—	Giesskanne	:	« Hausgerät ».
Haue	—	Hippe	:	« Werkzeug ».
Zimmer	—	Keller	:	« Gebäulichkeit ».
Gabel	—	Messer	:	« Besteck » (1).

67. Zoo hebben wij dus in VOIT, eer hij de opgenoemde woorden kon zeggen ***niets dan de beaming*** van de realiteit der relatie overgehouden. De woorden die SOMMER hem daarna liet neerschrijven dienen eenvoudig tot controle. En hiermede is tevens de onbegrijpelijke dwaling die aan het laatste groote werk van MAX MÜLLER (2) ten grondslag ligt, afdoende weerlegd, en wij mogen besluiten : De beaming is in haar wezen onafhankelijk van het ***woordbeeld.***

68. Nu gaan wij weer terug naar het volledigste geval met de 3 feiten : woordbeeld, dingvoorstelling en beaming; om ***in*** dit geval aan te wijzen dat óók hier de beaming in haar wezen, onafhankelijk is van de ***voorstelling.***

BINET bewees in zijn proeven met Armande en Marguerite (3), dat op het hooren van een algemeenen term

---

(1) ROB. SOMMER : *Zur Psychologie der Sprache,* Zeitschr. f. Psych. u. Phys. d. S. Bnd. II, 1891, blz. 150 vlgd.

(2) MAX MÜLLER : *The science of Thought,* London, 1894. In het Duitsch vertaald onder den titel : Das Denken im Lichte der Sprache.

(3) BINET : *Étude expérimentale,* t. a. p., blz. 139 vlgd.

dikwijls een vage voorstelling opdoemt, tamelijk onaanschouwelijk en meestal slechts een of andere lijn of kleur uit het werkelijk beeld ontleenend (1). Keurige waarnemingen. Men zie ze zelf. Ik geef alleen het besluit :

« Maintenant, de telles images constituent-elles en elles-mêmes une pensée générale? Je ne le crois pas; pour qu'il y ait pensée générale, il faut quelque chose de plus : *un acte intellectuel* consistant à utiliser l'image. Notre esprit, s'emparant de l'image, lui dit en quelque sorte : puisque tu ne représentes rien en particulier, je vais te faire représenter le tout. Cette attribution de fonction vient de notre esprit, et l'image la reçoit par délégation. En d'autres termes, la pensée du général vient d'une direction de la pensée vers l'ensemble des choses, c'est, pour prendre le mot dans son sens étymologique, une *intention de l'esprit.* »

69. En dat het zoo *moet* zijn en eenvoudig niet anders kan, dat toonen ons weer nieuwe feiten, waarbij aan een abstracte term, die toch zeer goed verstaan wordt, eene voorstelling is geassocieerd, die met het bedoelde begrip volstrekt niets heeft uit te staan : De op 't eerste gezicht belachelijke incohaerentie tusschen den inhoud van een abstracte beaming en de dingvoorstelling, die er mee pleegt gepaard te gaan, is het beste bewijs voor het onafhankelijk en afzonderlijk wezen van beide.

Zoo ziet SIDGWICK bij 't spreken over *waarde* altijd *een man, die iets op een ladder legt.*

Een Amerikaan ziet bij 't woord *boven* altijd een *afgrond*, enz. enz. Dit verschijnsel is vermoedelijk volstrekt zoo ziekelijk of zeldzaam niet, als men aanvankelijk zou

(1) Zie ook nog een reeks van vroegere soortgelijke proeven bij W. JAMES : *Psychology*, t. a. p., II, blz. 44-49, met dezelfde conclusie : the use of either picture by the mind to symbolize a whole class of individuals is *a new mental function.*

meenen zegt BINET (1), 't is de kunst maar, zich op deze onregelmatigheden te betrappen.

70. Maar laten wij nu eens wat meer concrete gevallen nagaan. Tot nog toe waren het meest abstracte woorden, waarover we spraken; 't zou toch mogelijk zijn, dat die abstracte hersenverrichtingen niets waren, dan erg gecompliceerde reeksen van voorstellingen, en dat wij eenvoudig om die nog niet verklaarde combinaties te ontwijken onze machtspreuk van onzinnelijke beaming hadden uitgevonden.

Is dit waar, dan moeten wij natuurlijk in de eenvoudige gevallen, waar slechts één of enkele aanschouwelijke voorstellingen optreden, niets van al dien beamingsrimram kunnen terugvinden, en alles uit die eenvoudige voorstellingen kunnen verklaard worden.

Om toch zeker maar eenvoudige gevallen genoeg te hebben, gaan wij naar de allereerste *Vorstufe* der echt menschelijke taal, terug : het mededeelen door teekens.

We beschouwen nu den persoon aan wien iets beteekend wordt : den verstaander.

Het teeken ziet of hoort hij; daarop ontstaat de [redacted] aanschouwelijke of onaanschouwelijke voorstelling van het beteekende.

En is het daarmee uit?

Dan waren wij er ongelukkig aan toe.

Nemen we een plastisch geval.

Twee vrinden — ze wonen tegenover elkander — hebben afgesproken, als ze op hun kamer zijn, altijd het gordijn heelemaal in de hoogte te trekken, dan behoeven ze nooit voor niets te loopen en kunnen ze elk van huis uit zien of de ander thuis is.

Maar als nu een der vrienden aan z'n raam komt, en

(1) *Étude expérimentale,* t. a. p.. blz. 100 vlgd., waar ook de literatuur over dit verschijnsel is opgegeven.

hij het gordijn aan den overkant hoog opgetrokken ziet, en nu niets anders doet dan zich z'n vriend in diens kamer *voorstellen,* dan dunkt me dat het eigenlijke doel der afspraak volstrekt niet bereikt is.

Of wat zouden de spoorsignalen baten als het sein-op-onveilig in den machinist niets uitwerkte, dan dat hij zich den weg als onveilig *voorstelde,* en het stoppen van den trein hem alleen met meer of minder levendigheid voor den geest kwam?

Of zouden de soldaten van Xenophon die van hunne voorloopers het blijde θάλασσα! θάλασσα! hoorden, alleen daarom aan 't hollen zijn gegaan, omdat ze zich de zee zoo erg levendig verbeeldden?

Neen. Het opgetrokken gordijn, het spoorsignaal en het zinwoord θάλασσα wilden en moesten meer.

In den vriend, in den machinist, in den hopliet wilde en moest een beaming verwekt worden : Ja, m'n vrind *is* nu thuis, de weg *is* onveilig, daar *is* dan toch heusch de langverbeide zee.

In den vriend, den machinist en den hopliet kwam dus behalve de gereproduceerde voorstelling ook nog een beaming, m. a. w. tot dit beteekenisproces was *niet* voldoende de associatie tusschen de *voorstellingen* van het teeken en het beteekende, pas het verband tusschen de *voorstelling* van het teeken en de *beaming* van het beteekende maakt de mededeeling mogelijk (1).

71. En wat van het concrete zinwoord θάλασσα waar is, geldt b. v. van de meteorologische impersonalia eveneens, om van andere gevallen voorloopig maar te zwijgen. Het Latijnsche *pluit* is een eenledige beaming (2)

(1) EDUARD MARTINAK : *Psychologische Untersuchungen zur Bedeutungslehre.* Leipzig, 1901, blz. 57 vlgd.; een buitengewoon vesdienstelijk boekje.

(2) Hierover volgt bij gelegenheid wel eens eene monographie. Mijne bewering rust op : A. MARTY : *Vierteljahrschr. f. wissensch.*

72. We kunnen de nutteloosheid der loutere voorstellingsassociatie in hetzelfde voorbeeld ook nog anders toelichten.

Veronderstel dat een der vrienden bij de afspraak onder invloed was van sterken drank. Hij had weinig psychologische spankracht. De associatie kon zich dus zetten, de beamingsdispositie niet. Hij staat den volgenden morgen met haarpijn op, kijkt bij toeval naar den overkant, en aanstonds valt het hem in, dat dit opgehaalde gordijn iets te maken heeft met het thuis zijn van den vrind, maar weet nu volstrekt niet of het beduidt dat hij thuis is, of dat hij niet thuis is (1). Wat zouden wij aan zoo'n loutere associatie-taal hebben?

Of neem het weer anders. Die afspraak had omtrent een half-jaar bestaan. Maar nu werd het zomer, en de man die op het Zuiden woonde sloeg een ander middel voor, dat werd aangenomen. Met één afspraak is de beamingsdispositie van de voorstelling der gordijn gescheiden, maar de mechanische associatie der voorstellingen bestaat natuurlijk nog, en toch beteekent het opgetrokken gordijn nu niets meer.

Philos. Bnd. 8, 18, 19; CHR. SIGWART : *Die Impersonalien*, Freiburg im Br. 1888; PULS : *Ueber das Wesen der subjectlosen Sätze*, Flensburg, 1888-89; CHR. GEBHARDT : *Zur subjectlosen Konstruktion im Altfranzösischen*, Halle a. S., 1895; M. JOVANOVICH : *Die Impersonalien*, Belgrad, 1896; A. LUDWIG : *Ueber die absoluten Verbalformen des Samskrt*, Sitzungsberichte der kön. Böhm. Ges., 1897, VII; LARS LINDBERG : *Les locutions verbales figées*, Upsal, 1898; J. THÜSSING : *Gedanken und Bedenken*, Feldkirch, 1902; H. HIRT : *Ueber den Ursprung der Verbalflexion im Indogermanischen*, IF. 17, 1904, blz. 36-85. Om algemeenere werken niet te noemen. BRENTANO en MIKLOSICH heb ik hierover zelf nog niet gezien, maar mutatis mutandis zal ik hunne meening vermoedelijk kunnen onderschrijven.

(1) Cf. BINET : *L'étude expérimentale*, t. a. p., blz. 92 : Chose curieuse, une phrase négative, comme : *nous n'irons pas demain à S...*, donne à Marguerite une petite image d'un coin de rue de S..., et elle n'a aucune image relative à la négation. Zie hieronder nr 216 vlgd.

Zoo hebben wij dus gezien, hoe in de allereenvoudigste taalfeiten de beaming niet slechts is terug te vinden, maar hoe zij overal duidelijk naar voren treedt, als 't éénig *essentieele*.

73. En zoo toont zij zich weer niet alleen in het simpele teeken, in het enkele impersonale of zinwoord, maar ook en voortdurend in allerlei uitdrukkingen en zinnen. « Beaucoup de phrases », zoo opent BINET (1) het relaas zijner proeven in dezen, « quoique comprises ne produisent *aucune image* appréciable; d'autres donnent lieu à des *images incomplètes, fragmentaires; aucune n'a fait jaillir une image assez complète pour comprendre le sens de la phrase entière*. C'est peut-être une des expériences qui démontrent le mieux le contraste entre la richesse de la pensée et la pauvreté de l'imagerie. »

En na elke proef vinden wij weer eenzelfde conclusie : « Mettons bout à bout les images de Marguerite, cela ne reconstitue pas du tout le sens de la phrase que j'ai prononcée (2) » .... « Si comme documents on n'avait que les images, il serait impossible, en vérité, de reconstituer le sens de la phrase (2) » .... « Qu'on se rende compte de tout ce qui n'a pas figuré en image dans cette pensée ! (3) » .... « L'image n'a été qu'une partie toute petite de cette pensée, et pas la plus importante (3) ».

74. En zoo gaat het niet alleen in den verstaander; neen, ook in den spreker, den verteller vormen de voorstellingen slechts een klein, kliemerig klein stukje van zijn bewuste mededeeling.

« Il me semble », zegt BINET naar aanleiding van een zijner gevallen, « que cette série d'images illustre la pensée à peu près aussi sommairement que cinq images dans

(1) *L'étude expérimentale*, t. a. p., blz. 89.
(2) » » » 91.
(3) » » » 93.

un livre illustrent vingt pages de récits de voyage (1) » .... « On a pu remarquer quel nombre considérable il y a eu de réflexions sans images (2) » .... « Ce qui ressort avec évidence, c'est que, chez certains sujets comme les nôtres, l'image n'a pas le rôle primordial, qu'on s'est plu à lui attribuer (3) ». « Nous pouvons conclure, par conséquent, que l'image n'est qu'une petite partie du phénomène complexe auquel on donne le nom de pensée (4). » « L'esprit n'est pas, à rigoureusement parler, un ***polypier d'images***, si ce n'est dans le rêve ou dans la rêverie (5). »

« Dans nos observations précédentes », zoo besluit BINET (5), « l'image était presque toujours visuelle, et elle ne mirait presque toujours que des objets matériels. J'ài peine à comprendre, qu'on puisse trouver en images mentales l'équivalent de cette pensée si simple exprimée par Marguerite : je vais être en retard pour la leçon ! Je m'imagine volontiers quelqu'un qui court, ou une élève effarée qui regarde avec désolation son livre, mais ce n'est là que du symbolisme. Comprendre, affirmer, etc., sont à proprement parler, des actes intellectuels et non des images. »

75. WILLIAM JAMES, om er nog een getuige aan toe te voegen, besluit in derzelfder voege.

We saw (in Chapter IX, The stream of Thought) that the image per se, the nucleus, is functionally the least important part of the thought.

The added consciousness is an absolutely positive sort of feeling, transforming what would otherwise be mere noise or vision into something ***understood;*** and determining the

(1) *L'étude expérimentale,* t. a. p., blz. 94.
(2) » » » 95.
(3) » » » 102.
(4) » » » 103.
(5) » » » 104.

sequel of my thinking, the later words and images, in a perfectly definite way (1).

Ik kan me niet voorstellen dat iemand de proeven nagaat, waarop de bijgebrachte redeneeringen berusten, en niet met mij in zou stemmen ter conclusie :

De beaming, of hoe men ze dan ook noemen wil, is ***het essentieele*** in den inhoud zelfs bij de simpelste concrete verhalende rede voor hoorder en verstaander beide.

Grammatische woordkategorieën en soorten van beaming.

76. Een laatste algemeen bewijs voor de beamingen in de taal wil ik nog hieruit afleiden : dat uit voorstellingen alleen het verschil der woordkategorieën en hunne beteekenis onmogelijk kan worden verklaard.

Aan den klank ***glimlach*** beantwoordt hetzelfde voorstellingscomplex (2) in : ***ik glimlach*** en ***zijn glimlach***. En iedereen zal toch wel toegeven dat hier in het Nederlandsch verschil is van beteekenis.

Eveneens met tal van andere voorbeelden : ***hoest***, ***zorg***, ***zweet***, ***reis***, ***besluit***, enz.

Dezelfde voorstellingen beantwoorden verder aan ***slag*** en ***men slaat***, ***warm*** en ***warmte***, ***moei*** en ***moeiheid***, ***drift*** en ***driftig***, enz.

Dit bewijs heeft nu echter alleen in zoover eenige kracht, als we kunnen aantoonen hoe onze beamingen wèl verklaring geven van deze verscheidenheid.

77. Maar wat een idee, zoo valt mij een nieuw grammaticus van beroep in de rede, hebt u dan toch wel van kategorieën in de taal? 't Is toch duidelijk, dat het maar

(1) *Psychology*, t. a. p., I, blz. 472.

(2) K. Goebel : *Die grammatischen Kategorien*. Neue Jahrbücher V, blz. 189 vlgd.

gemaksindeelinkjes zijn, om de lieve jeugd geleidelijk met de levende constructies der altijd wisselende spraak bekend te maken. 't Is pure willekeur, 't zou niets kosten een heel ander stel kategorieën uit te vinden.

Neen, hoor ik een andere uit het gilde van BECKER verklaren. 't Zijn pure logisch-metaphysieke verdeelingen, het substantief beduidt een substantie, het adjectief een accidens, het werkwoord een actie, enz. enz.

De historische grammatica verder wijst ten eerste op het morphologisch verschil. Sommigen houden dan met DELBRÜCK, dat aan zoo'n morphologisch gekarakterizeerde klas een grondbeteekenis moet gehecht worden, die overeenkomt met de oude beteekenis van het betreffende suffix.

Eene andere school : MORRIS (1) c. s. komt daartegen op en verklaart dat de kategorieën door adaptatie aan hun vorm en beteekenis kwamen.

Op de twee eerste interpellaties antwoord ik voorloopig niets, dan dat zij het beide mis hebben : mijn heele betoog zal daarvan het bewijs leveren, ook zonder dat wij er nog bepaaldelijk bij hoeven stil te staan.

78. De twee laatste partijen zal ik trachten te verzoenen. Ik ga van het algemeene beginsel uit dat constant dezelfde gevolgen op constant dezelfde oorzaak wijzen.

Nu vind ik in vele taalkategorieën, ook buiten het Indo-Germaansch, mits de talen maar tot een zekere ontwikkeling zijn gekomen, een eigenaardige standvastigheid.

Met accidenteele verschillen treden toch in allerlei talen der wereld nomina en verba op. En beide splitsen zich weer bijna overal resp. in substantiva en adjectiva, in stellige en minder stellig assereerende modi.

Om daar nu eerst maar bij te blijven. Deze kategorieën verschillen haast overal radikaal in hunne vorming en

(1) E. P. MORRIS : *On Principles and methods in Syntax*, New-York-London, 1901. Chapt. I, IV, V, IX.

grammaticale behandeling. Hierin zijn ze dus niet constant. We behoeven dus geen keuze te doen tusschen adaptatie en agglutinatie. Beide zijn mogelijk. Van beide zijn *zekere* voorbeelden bij te brengen.

Maar er is wel standvastigheid in de essenties van hunne beteekenissen. Hiervoor dus moet een constante oorzaak kunnen gevonden worden.

Welnu, we hebben zoo juist gezien, dat de beaming in de beteekenis ook van het eenvoudigste woordgebruik, verreweg het belangrijkste element moet genoemd worden. Wij meenen dus geen ondoordacht waagstuk te beproeven, als wij trachten de verdeeling der meest hoofdzakelijke en algemeene woordkategorieën op verschillen in de beaming terug te voeren.

Wanneer wij dus in het vervolg over de *grondbeteekenis* van een taalkategorie zullen spreken, dan bedoelen wij daar volstrekt *niet* mee : de beteekenis, die *die* mensch heeft willen uiten, die voor 't eerst dezen woordvorm gebruikt heeft. Soms zal dit feitelijk wèl het geval geweest zijn, soms niet.

Maar wat wij met de grondbeteekenis van een taalkategorie bedoelen is : een verschil van beaming, dat langzamerhand bij allerlei volken tot het directe bewustzijn kwam, en dat onwillekeurig voor alle woorden die zoo'n soort beaming moeten uiten, eene gelijkmatigheid ook in den vorm deed ontwikkelen.

79. In deze ontwikkeling zijn allerlei storende invloeden werkzaam geweest. Wij moeten dus niet verwachten een parallel te ontmoeten, zóó sprekend en volledig tot in onderdeelen juist, dat men bij het noemen der beamingsindeelingen onmiddellijk met zekerheid inziet, aan welke taalkategorie elke soort van beaming tot grondslag ligt. Dat zou trouwens ook wel wonder zijn : zoo eenvoudig is nu eenmaal de ontwikkeling der psychische feiten in de wereldgeschiedenis niet.

Maar wat wij beoogen, is : Eerst de aller-voor-de-hand-liggendste verdeeling der beamingen na te gaan.

Dan te toonen, hoe de voornaamste taalkategorieën zoowel in hun vorm, en hunne semasiologie, als in hun historisch en tegenwoordig gebruik, elk met treffende klem naar een der genoemde beamingssoorten wijzen.

Dán eindelijk schijnbare uitzonderingen en tegenspraak te vinden, maar daarvan ook weer de psychologische redenen vast te stellen.

De algeheele uitwerking van deze belofte zal ons voeren tot diep in het laatste hoofdstuk van deze verhandeling. Hoeveel *andere* vraagstukken er intusschen nog ter sprake zullen komen, ik vraag opschorting van eindoordeel over den verderen inhoud van dit hoofdstuk tot na de lezing van mijn eindkapittel over het psychologische automatisme.

80. Nu dus eerst de verschillende soorten van beaming.

Als wij onder gewone omstandigheden iets waarnemen, dan beamen wij uit drang van onze zelfbewuste natuur het waargenomene : ja, ik word dat gewaar. En bij de verdere ontwikkeling onzer begrippen bemerken wij door reflexie, dat in dezen eenvoudigen vorm eigenlijk besloten lag, wat wij nu in abstracter termen kunnen zeggen : ja, ik beaam het heusche zijn en tevens het zus-of-zoo-zijn van het waargenomene, de praktische existentie.

De metaphysieke rechtmatigheid der immediata illatio : *percipi est esse* te betoogen, ligt nu natuurlijk niet op onzen weg; wij hebben eenvoudig het psychologische feit vast te stellen, en in te zien, hoe ons onzinnelijk zelfbewustzijn met z'n beaming van het zinnelijk waargenomene in dezen ter verklaring volstaat.

81. Hierbij echter blijft het niet; want door de associatiewetten der voorstellingen komen ons onophoudelijk behalve de dingen die wij waarnemen ook andere voor den geest uit de herinnering, en de belangstelling in deze

laatste kan wel eens grooter zijn dan in het onmiddellijk waargenomene. Zoo wordt men opmerkzaam op de loutere voorstelling, m. a. w. *wij worden ons bewust die en die voorstelling te hebben.*

Uit deze laatste woorden blijkt al duidelijk, dat *de beaming der voorstelling* — hoewel op dezelfde eenvoudige akt van zelfbewustzijn berustend en daarom ook terecht met denzelfden algemeenen naam genoemd — eene heel andere is als *de beaming der waarneming.* Hier toch beamen wij niet het onmiddellijk waargenomene, metaphysisch gesproken : *het daar en nu bestaande*, maar wij erkennen het voorgestelde, het vroeger waargenomene, misschien opnieuw waarneembare, metaphysiek gezegd : *het mogelijke*, de essentie.

Wij hopen dus aan beide een verstaanbaren naam te geven, als wij in het vervolg de eerste soort met *realiteitsbeaming*, de tweede met *potentialiteitsbeaming* zullen aanduiden.

82. Men vraagt misschien verwonderd, waarom ik niet de meer-voor-de-hand-liggende termen : waarnemings- en voorstellingsbeaming gekozen heb. Maar er doen zich gevallen voor, waar de waarneming om de een of andere reden nog gelegenheid tot twijfel laat. En in dit geval hebben we dus bij de waarneming niet een realiteits- maar een potentialiteitsbeaming. Omgekeerd kan een loutere voorstelling soms ontwijfelbaar de realiteit weerspiegelen. Als we toch 't een of ander ding of feit b. v. twintig maal daags waarnemen, dan spreekt het vanzelf, dat we — metaphysisch terecht of ten onrechte dat doet hier niets ter zake — weldra bij het toeven der oplettendheid ook op de loutere voorstelling, niet slechts de mogelijkheid, maar wel degelijk de heusche realiteit ervan gaan beamen. Zoo'n voorstelling heeft dan eene dispositie ter realiteitsbeaming en staat hierin dus met een waarneming gelijk.

Het psychologisch verschil tusschen deze twee beamingen in den laatsten tijd weer op den voorgrond te hebben gebracht is de verdienste van A. MEINONG met zijne degelijke monographie *Ueber Annahmen* (1). Voor 'n macht van feiten op allerlei gebied zie men aldaar. Zijne termen en indeelingen kunnen mij kwalijk overal bevredigen.

Slechts één voorbeeld uit den dagelijkschen omgang, dat zonder dit onderscheid van beaming niet te verklaren is.

Het komt toch voor, dat wij luisterend naar een naïeven bluffer, die overdrijft zonder dat hij het zelf weet, en z'n verhaal dus wel degelijk geeft als uiting eener reeks realiteitsbeamingen, wij dat alles heel goed met bewustzijn verstaan, dus beamen — maar toch *niet* gelooven, dus — per potentialiteitsbeaming.

Het omgekeerde vinden wij bij leugens. Hier is de bedrieger zich zijn verhaal wel degelijk bewust, hij beaamt het — hij weet evenwel dat het feitelijk *niet* zoo gebeurd is, dus — per potentialiteitsbeaming. De goedgeloovige luisteraar evenwel laat zich bijwijlen vangen, hij verneemt met bewustzijn het verhaal, hij beaamt het — maar wat erger is, hij gelooft het op den hoop toe, dus — per realiteitsbeaming.

83. Ook de gevallen van JANET t. a. p., wijzen duidelijk op dit onderscheid. Na de praktische vrije dagelijksche handelingen is de realiteitsbeaming de eerste, die verdwijnt. De potentialiteitsbeaming weigert pas veel later. Hier treffen wij echter een feit aan, dat ons de praktische toepassing dezer verdeeling niet weinig vergemakkelijkt.

't Is toch opvallend hoe lang een psychasthenicus, ook al zijn reeds de meeste zijner vermogens door de geringe psychische spankracht buiten werking gesteld, toch nog abstract kan redeneeren en zoo goed en zoo kwaad als het gaat allerlei metaphysieke disputen houdt.

(1) Zeitschrift für Psych. u. Phys. d. Sinnesorgane. Ergänzungsband, 2. Leipzig, 1902.

Wij merken nu natuurlijk aanstonds op, wat wij uit eigen ondervinding weten, dat we juist bij het gebruiken van abstracte en metaphysieke termen op *-heid* enz. ons gewoonlijk geen realiteitsbeaming bekostigen maar met een potentialiteitsbeaming tevreden zijn. En dit is alweer een stapje vooruit.

84. Maar waarom de waarneming van Janet, ons vooral toeschijnt zooveel waarde te hebben, is haar frappante gelijkenis met verschijnselen bij sprakeloozen, die ons onmiddellijk op grammatische kategorieën wijzen. Zoo had Wolff (1) ook bij Voit en Weiss opgemerkt, dat zij beiden veel gemakkelijker abstracte woorden konden vinden dan concrete. In allerlei aphasieën (2) trouwens hetzelfde verschijnsel, maar nog veel typischer : eerst verdwijnen de eigennamen, dan de concrete substantiva, daarna de abstracta, en dán beginnen pas de adjectiva te verdwijnen. Om verderop begrijpelijke reden verdwijnen de verba meestal nog later, maar in deze stratificeerde zich weer eerst de Indicatief. Dan spreken ze lang in Infinitieven, tot die eindelijk ook ondergaan.

Eenige eigenaardige omschrijvingen mogen hier als voorbeeld volstaan.

In plaats van « ma tante » zegt een patiënt van Gairdner « ma plus proche parente du côté maternel ». Dus alleen nog abstracte substantiva en adjectiva. Een patiënt van Piorry wilde om zijn hoed vragen : Donnez-moi mon....

(1) Wolff : *Ueber krankhafte Dissoziation der Vorstellungen*, t. a. p., blz. 68.

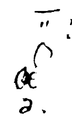
(2) Literatuur en feiten bij Kussmaul : *Die Störungen der Sprache*. Ziemsens Handbuch, XII, 1876, blz. 163 vlgd.; D. Bernard : *De l'Aphasie*, t. a. p., blz. 185 vlgd.; G. Ballet : *Le langage intérieur*, t. a. p., blz. 144 vlgd.; A. Koutchinsky : *L'aphasie amnésique*, Montpellier, 1900, passim. Wie brengt hieromtrent het materiaal eens *in extenso* bijeen? Al de hier genoemden compendieeren.

ce qui se porte sur la.... Dus volstrekt geen substantiva of adjectiva meer. Eene zieke van Deleuze wenschte hem goeden dag met : souhaiter le bonjour, hield hem staande met : arrêter, vertelde hem dat haar man zou komen : mari venir. Dus geen Indicatief of Imperatief meer. Niets dan een Infinitief.

Voor deze feiten zijn allerlei hopelooze verklaringen (1) beproefd, maar geene, of ze kwam vroeg of laat weer in botsing met nieuwe gevallen. Ik geloof dat wij, door ze onder te brengen in de nieuwe leer van JANET, en ze met ons onderscheid tusschen potentialiteits- en realiteits-beamingen te belichten, dichter bij de waarheid gekomen zijn. Zoo zullen ze een steun te meer zijn, als wij straks gaan bewijzen dat

Substantief : adjectief = Indicatief. Praes. : vele andere Modi en Tempora = Realiteitsbeaming : Potentialiteits-beaming.

Maar wederkeering zal ook hun verklaring door deze onafhankelijk-te-bewijzen evenredigheden gesteund worden.

85. Eerst dient echter nog een ander onderscheid in de beamingen te worden gekenschetst.

De school van HERBART heeft zich vooral verdienstelijk gemaakt door er op te wijzen, dat onze vroegere waarnemingen van één en hetzelfde object zooveel invloed hebben op onze hernieuwde waarnemingen.

Feitelijk is dit evenwel onjuist uitgedrukt; want onze zintuigen nemen niets anders waar, dan wat hun door de realiteit wordt aangeboden; maar onze *beaming* van die waarneming die is anders.

(1) RIBOT : *Les maladies de la mémoire*[2], Paris, 1883, blz. 165 en daaromtrent; B. DELBRÜCK : Jenaische Zeitschrift fur Naturwissenschaft, XX, 1887, blz. 91; W. WUNDT : *Die Sprache*, t. a. p., I, blz. 517-18 en reeds vroeger op de daar aangehaalde plaatsen; L. SÜTTERLIN : *Das Wesen der sprachlichen Gebilde*, Heidelberg, 1902, blz. 54 vlgd.

Door associatie toch worden oogenblikkelijk de voorstellingen der vroegere waarnemingen wakker, en nu beamen wij de ineenvloeiing dier oudere voorstellingen met de nieuwe waarneming.

Deze beaming heeft dus een kenmerkende eigenschap boven andere, wij beamen niet ééne gewaarwording, maar als het ware een bloemlezing uit vele : de laatste in betrekking met al haar voorgangers, wij noemen ze dus rechtmatig : ***een relatieve beaming.***

De tegenstelling biedt zich van zelf aan : 't is de beaming van een waarneming, die niet met bewustzijn geappercipieerd (in Herbartsche zin) of geassimileerd (dit is de term van WUNDT) wordt door de vroegere; 't is een beaming van iets nieuws : ***een absolute beaming.***

Men moet hier goed onderscheid maken. Elk uiterlijk verschijnsel, welks naam men kent, en men dus al meer heeft waargenomen — of het een werking of een ding is, komt er niets op aan — wordt natuurlijk in Herbartschen zin geappercipieerd, maar daarom nog niet relatief beaamd. De relatieve beaming toch — in het primitieve geval ten minste — sluit formeel in, dat de betrekking van de nieuwere waarneming of voorstelling tot de oudere, ***als zoodanig bewust wordt.***

Feiten of literatuur over dit onderscheid bij te brengen, ware een onbegonnen werk. Alle psychologieën na 1850 staan er vol van. En de verandering, die wij in de formuleering van HERBARTS stelling gebracht hebben, wordt voldoende gebillijkt door de inleidende redeneeringen van dit hoofdstuk, en is trouwens bij allen, die buiten de voorstellingen nog een hooger bewustzijnselement aanvaarden, in algemeen gebruik.

Verbum : nomen = absolute- : relatieve beaming. Bewijzen uit de morphologie en het taalgevoel.

86. Wij hebben daar zoo juist gezien dat bij toenemende of herstellende aphasie de nomina gewoonlijk eerder verdwijnen en later terugkomen dan de verba.

Zou dit ook weer niet uit de hoogere psychische spankracht die de nomina vragen moeten worden verklaard?

Reeds STEINTHAL (1) had gezien, dat voor de nomina een gecompliceerder psychische verrichting noodig was, dan voor de verba.

Dat de relatieve beaming gecompliceerder is dan de absolute is eveneens een feit.

Zou er geen verband zijn tusschen beide?

Ja.

87. Want als wij ons de waarneming van een *feit* bewust zijn zonder meer, dan beamen wij dit ééne absoluut.

Maar als wij ons de waarneming van een *ding* bewust zijn, d. w. z. van iets dat zich min of meer gelijk bleef in allerlei vroegere waarnemingen, dan beamen wij het nu waargenomene in betrekking tot de vroegere waarnemingen of relatief.

De *absolute beaming van een feit*, ziedaar dus de psychologische kern van *het verbum*.

De *relatieve beaming van een ding* is de grondbeteekenis van *het nomen*.

88. Maar laten wij trachten onze termen goed te verstaan en niet in loutere woorden te denken.

Wat wij subjectief één oogenblikkelijke, actueele, loutere waarneming noemen, heet objectief een feit. Dat hoeft dus van den beginne af volstrekt geen verandering of mecha-

(1) H. STEINTHAL : *Einleitung in die Psychologie und Sprachwissenschaft*², Berlin, 1881, § 555 en voorafgaande, « Het nomen vraagt een apperceptie meer ».

nische beweging te wezen, dat kan ook volslagen rust van situatie zijn, om kort te gaan, dat kan alles zijn, wat wij *tegelijk* in één stadium van opmerkzaamheid met bewustzijn waarnemen.

De psychologische (1) kategorie der *dingen* is tegenover die der feiten *secundair*, want zij veronderstelt een uitlichten uit een feit van verschijnselen, die ook in vroegere feiten aanwezig waren. De Herbartsche apperceptie is ten opzichte der loutere waarnemingen natuurlijk ook secundair : m. a. w. onze absolute beaming is primitiever dan de relatieve.

Dit is dan ook de oorzaak, waarom alle substantieven en adjectieven oorspronkelijk praedicatieve of feitelijke beteekenis hebben.

Deze psychologische *feiten*kategorie beantwoordt volkomen aan de Indogermaansche grondwoorden of *basen*, waaruit zich zoowel verbum als nomen hebben ontwikkeld (2),

(1) Ik zeg : psychologisch. Deze valt volstrekt niet samen met de metaphysieke. Gelijk wij verder zullen zien vallen toch vele accidentia, alle adjectiva b. v. wèl onder de eerste, maar natuurlijk niet onder de laatste.

(2) H. JACOBI : *Compositum und Nebensatz*, Bonn, 1877, blz. 2 en passim; N. v. WIJK : *Der nominale Genetiv singular im Indogermanischen*, Zwolle, 1902, blz. 19, 24, 83 en passim; H. HIRT, t. a. p , IF. 17, 1904, blz. 36-85.

Het langst blijft die zuivere verbaalbeteekenis bewaard in den 3den persoon. In mijzelven onderscheid ik 't blijvende en 't voorbijgaande al heel gemakkelijk, in de personen mijner omgeving (2de persoon) eveneens, in de personen die verder van mijn dagelijkschen omgang verwijderd zijn, en vooral in de levenlooze dingen is daar heel wat studie voor noodig. Daarom hebben allerlei Indische en Slavische Participia praedicatieve kracht zonder copula, daarom is de 3de pers. in 't Idg. zoolang zonder persoonssuffix gebleven en is hij dat in allerlei talen der wereld nog. Wij voelen die zuivere beamingsbeteekenis zonder éénige bijgedachte nog duidelijk in de meteorologische impersonalia. Het aangehaalde artikel van HIRT bergt nog aanleiding tot veel meer conclusies, maar ik kon het alleen nog bij de corretuur benuttigen.

een toestand, dien wij nog in vele niet-Indogermaansche talen kunnen waarnemen, die verbum en nomen nog niet duidelijk hebben gescheiden, en beide gelijkelijk verbuigen of vervoegen.

89. Ontwikkelt zich nu de relatieve beaming, dan scheiden wij uit elk dagelijksch feit weldra meerdere constante dingen af.

Tegelijkertijd kunnen wij ons maar één feit, maar kunnen wij ons meerdere dingen bewust zijn;

Daarom heeft het nomen een Pluralis, het verbum als zoodanig niet. Bij het nomen gebruiken wij telwoorden, bij het verbum ware dat onzinnig.

Een feit omvat voor ons de heele telkens bewuste ruimte, een ding slechts een bepaald gedeelte van die ruimte;

Daarom dan ook zijn de locale casussuffixen het morphologisch kenmerk der nomina.

Een ding duurt voor ons den heelen telkens bewusten tijd, een feit slechts een bepaald gedeelte van dien tijd;

Vandaar vinden wij als karakteristieken vorm der verba : de bepaalde tijdsaanwijzing.

90. Hoe meer men evenwel waarneemt, hoe meer gedeelten van feiten er ook tot standvastigheden of dingen worden;

Met de toeneming der beschaving en ontwikkeling neemt het getal der nomina dan ook immer onrustbarend toe.

En hoe minder standvastigheden er in de feiten overblijven, hoe langer hoe meer de feiten uitsluitend bewegingen, veranderingen en voorbijgaande toestanden beginnen te zijn;

Dienovereenkomstig vindt men dan ook in alle spraakkunsten der ontwikkelde Idg talen, dat het verbum eigenlijk de beweging, de verandering of den voorbijgaanden toestand beduidt.

Bewegingen en veranderingen gaan uit van- en komen neer óp- dingen;

Vandaar dan ook, dat zich aan de nomina de Casus Passivus en Activus en later daaruit de zoogenaamde grammatische naamvallen hebben ontwikkeld (1).

Maar alleen het nieuwe, het buitengewone, verandering en beweging boezemen ons op den duur belang in;

Zoo wordt het verbum het hoofdmoment in den zin; hierin stemmen weer allen overeen. Maar zoo ook — en dit is minder dikwijls opgemerkt — bepalen de werkwoordsvormen met hun tijdselement zich zelf maar leenen de nomina hunne lokale casussuffixen tot nadere omschrijving der bewegingen.

Onze psychologische kernbeteekenissen van verbum en nomen komen dus alvast uitstekend met hunne morphologische en functioneele kenmerken overeen. Onwillekeurig ontwikkelt zich het een uit het ander.

91. Maar ook ons huidig taalgevoel kan hier getuigen.

In *ik hoest* uit ik de beaming van een feit, nu op 't oogenblik, in dit stadium van mijn oplettendheid.

Maar *mijn hoest* wijst er op, dat ik al een tijd verkouden ben, en dat het nog niet over is, dus onbeperkt van tijd.

In *hij is druk in de weer*, *aller wonden heelend*, is *heelend* een werkwoordsvorm en ziet op een oogenblikkelijke werking. Maar *Heiland* is een nomen, ja, een persoonsnaam geworden, we kennen dien persoon al van vroeger.

Hij bedilt zijn zuster wordt zóó maar niet tot een nomen, maar als men iemand voortdurend alles ziet bedillen, dan wordt die handeling op den duur geapper-

(1) C. C. Uhlenbeck : *Agens und Patiens im Kasussystem der Idg. Sprachen*. IF. 12, 1901, blz. 170 vlgd.; N. v. Wijk : *Der nominale Genetiv Sing.*, t. a. p., § 95; H. Schuchardt : *Museum*, 10, 1903, k. 393; K. Brugmann : *Kurze vergleichende Grammatik der Idg. Sprachen*, III, Strassburg, 1904, § 860. Anm ; H. Hirt : IF, 17, 1904, blz. 54 vlgd.

cipieerd door 'n heele boel herinneringen en we noemen hem een ***bedilal*** of een ***albedil***. Het feit dat in onze tegenwoordige taal dergelijke samenstellingen tot de algemeene objecten : ***al*** of ***niet*** beperkt zijn, is ***niet*** toevallig. Vgl. nog ***weetniet***, ***weetal***, enz. enz.

92. Maar in andere dan, b. v. in het Fransch (1) porte-monnaie, prie-Dieu, in 't Grieksch (2) ἀρχέ-κακος ἀρχεσί-μολπος en nog zooveel meer.

Daar is altijd toch waar te nemen, dat het object met zulk een naam genoemd geappercipieerd wordt door talrijke waarnemingen van een zelfde handeling, dat m. a. w. de beteekenis van het werkwoord hier eene relatieve beaming is.

Maar dat spreekt toch ook vanzelf — merkt hier iemand op — dat men een ding niet noemt naar iets dat maar ééns is voorgekomen, maar wèl naar een feit, dat er aanhoudend mee gebeurt.

O zeker, maar het is toch ook de moeite waard op te merken, dat nooit elders een finite werkwoordsvorm in samenstelling met een nomen voorkomt, en feitelijk nominale kracht krijgt dan hier, waar juist per toeval (!) de werkwoordsvorm in de psychologische kategorie der relatieve beamingen was verdwaald.

---

(1) LOUIS MEUNIER : *Les composés, qui contiennent un verbe à un mode personnel en latin, en français, en italien et en espagnol*, Paris, 1875. Driehonderd volgedrukte bladzijden materiaal; A. DARMESTETER : *Traité de la formation des noms composés*, Paris, 1875, blz. 146 vlgd.

(2) W. CLEMM : *De compositis Graecis quae a verbis incipiunt*, Gissae, 1867; LEOPOLD SCHÖDER : *Ueber die formelle Unterscheidung der Redetheile im Griechischen und Lateinischen mit besonderer Berücksichtigung der Nominalcomposita*, Leipzig, 1874, blz. 382 vlgd. Men zie de voorbeelden met een *; OSTHOFF : *Das Verbum in der Nominalcomposition*, Jena, 1878; JACOBI : *Compositum und Nebensatz*, t. a. p., blz. 46-82.

En zoo zijn wij al vanzelf tot een semasiologisch argument gekomen — er uit het eigen taalgevoel nog meer bij te brengen, laat ik den goedwilligen lezer over — en op dit gebied is nog wel meer wat onze stelling bevestigen kan.

Het semasiologisch bewijs.

93. Want als we toch — om den gang van ons betoog eerst wat nader te omschrijven — zouden zien, dat *a* juist *die* soorten van nomina gaarne tot verbum werden, die in hun beteekenis het dichtst aan de absolute beaming naderden, dat *b* omgekeerd alleen die verba tot nomina werden, die uit hun aard of functie een al bijna zuiver relatieve beaming beduiden, en dat ten slotte *c die* heele reeksen van vormen juist voortdurend tusschen nominale en verbale natuur weifelden, die ook een overgang tusschen de relatieve en de absolute beaming bleken te vertolken, dán zouden we toch ook alleen om deze redenen, tot de juistheid onzer psychologische kernbeteekenissen mogen besluiten.

94. Welnu, dit bewijs is inderdaad te leveren.

a. Wel het dichtst van alle nomina naderen tot de absolute beamingsbeteekenis : de noodzakelijke aanvullingen van werkwoorden. Sommige werkwoorden toch zijn zoo leeg van beteekenis dat hun objecten, praedicatieven of adverbiale bepalingen ons veel meer van de werking vertellen dan zij zelf. Welnu in deze gevallen hebben die bepalingen alhoewel voor hun hoofddeel nog nomina zijnde haast de zuivere beteekenis van een absolute beaming.

Op de eerste plaats dan : de bijwoordelijke voorzetselbepalingen.

Het geweer op schouder leggen, b. v. Uit het ontbreken van het lidwoord na de praepositie voelen wij aanstonds

dat hier niet van *den* schouder spraak is, gelijk ik dien uit mijne vroegere waarnemingen ken, maar van iets nieuws, áán of náár dien schouder, dus van een absolute beaming. En zoo met alle dergelijke.

Dikwijls wordt dan ook in dergl. uitdrukkingen eenvoudig geen afzonderlijk werkwoord meer gebruikt.

Naar stad (1) = Hij is naar stad gegaan.

Uit wanhoop = Hij deed het uit wanhoop.

Alles te voet = Wij deden alles te voet.

Op schouder het geweer = Legt het geweer op schouder.

In de twee laatste voorbeelden ontmoeten wij zelfs een object; dus in de verste verte geen relatieve beaming meer. Hoe zou *de* voet dien ik van vroeger ken *alles* tot bepaling kunnen hebben. Maar de absolute beaming : iets nieuws, een beweging met dien voet. Dan verklaart zich alles vanzelf.

Een tweede klas van woorden in dezelfde conditie zijn de praedicatieven en de lijdende voorwerpen, vooral dikwijls de objecta effecta (2), wanneer ze de werkwoordsbeteekenis intrinsiek beheerschen, b. v. :

Hij maakt ze *tam*.
Hij sloeg hen (tot) *ridder*.
Hij vangt *vinken*.
Hij vangt *visschen*.
Hij doet *het stof* af.
Hij doet er *de vezels* af. Enz.

---

(1) Ik hoop dat men hier toch in 's hemels naam weer geen ellipsen ga zien. Zie een kort, maar krachtig en afdoend woordje over het misbruik van dezen term bij P. Peeters : *Études*, tome 69, blz. 239. En verder Paul : *Prinzipien*[3], Kap. 18.

(2) Men kent toch dit onderscheid. Ik slijp mijn mes, *mes* : affectief voorwerp. Ik slijp een punt aan mijn potlood, *punt* : effectief voorwerp. In definitie :

Affectieve objecten zijn al als zoodanig, de werkwoordshandeling geldt hen slechts.

Effectieve objecten worden door de werkwoordshandeling voortgebracht.

Dat de zoogenaamde praedicatieven (1) geen relatieve maar een absolute beaming beteekenen is onmiddellijk duidelijk voor ieder die deze termen verstaat.

Het eigenaardige zitt'em toch hierin dat zij hun subjecten niet bepalen als een voortdurend iets, maar uitsluitend gelijk het hier en nu door het praedicaat wordt getroffen.

Maar ook de oorzakelijke en meewerkende voorwerpen dikwijls, ze worden geheel en al in ééns met het werkwoord beaamd, op slot van rekening is er van een object in 't algemeen zelfs geen enkele definitie, die steek houdt te geven, behalve deze : eene vaste bepaling die men noodig heeft om het werkwoord ook maar eenigszins juist te verstaan (2).

Delbrück (3) definieert dan ook de transitieve werkwoorden zeer terecht als dezulke, die door kracht van gewoonte een object bij zich krijgen. Daarmee komt overeen dat in vele niet Idg. talen (4) het object ook *in* den

(1) Over een andere zoogenaamde soort van praedicatieven (nomina als praedicaat gebruikt), die onzen regel trouwens volkomen bevestigen, later. Om een schijnbare moeilijkheid hooren zij in een ander verband, nr 126 vlgd. Zie vooral de noot bij nr 131.

(2) Zoo elke volledige nieuwerwetsche grammatica. Zie b. v. C. H. den Hertog : *Nederlandsche Spraakkunst*[2], III, Amsterdam, 1903, nr 15 vlgd.

(3) Grundriss : *Syntax*, I, blz. 376.

(4) R. de la Grasserie : *De la conjugaison objective*, Mém. d. l. Soc. d. Linguistique. In 't Idg. beantwoordt daaraan : 1° de *inclinatie*, denk b. v. aan onze dialecten,' t Middelnederlandsch en Italiaansch, 2° dat het objectspronomen waar het ook maar eenigszins kan, zich tusschen de twee bestanddeelen van het werkwoord indringt, tusschen praeverbium en verbum (Cf. IF., XIV, blz. 420 vlgd) tusschen subjectspronomen en werkwoord (Romaansch) tusschen hulpwerkwoord en hoofdwerkwoord (Germaansch, vooral sterk in het Vlaamsch). Moeilijkheden hiertegen en tegen deze heele objectsberedeneering wacht ik af in mijn laatste hoofdstuk ; — 3° het *n*-infix der verba? 't zou hetzelfde pronomen *-ne* kunnen zijn dat in de zwakke declinatie individualiseerend optrad en dat wij verder nog op heel onverwachte terreinen zullen ontmoeten. Zie alvast K. Brugmann : *Die Demonstrativpronomina der Idg. Sprachen*, Leipzig 1904, § 37. De beteekenis in zoover we die nog

werkwoordsvorm wordt aangeduid, net als in 't Idg. de subjectspronomina, ja zelfs dat in sommige talen het quasi-substantieve object tot middenstuk van het werkwoord wordt.

In het Nederlandsch voelen wij de absolute-beamings-beteekenis der objecten het best in staande uitdrukkingen en samenstellingen, b. v. luchtkasteelen bouwen. Beamen wij die kasteelen soms als bekende dingen? Dan vooral in allerlei verbaalnomina die nooit dan als object voorkomen, slaag (krijgen), praat (hebben), weet (hebben), klop (krijgen), ergens deugd van (hebben) er wil van (hebben). lees (zoeken), enz. of als verwijderd object in : aan de praat houden, enz.

Genoeg geloof ik om te bewijzen, dat ook het object zeer dikwijls heel dicht tot de absolute beamingsbeteekenis nadert.

95. Welnu, in een — naar 't schijnt — vergeten studie (1) heeft C. von Paucker voor het latijn met compleet materiaal bewezen, dat *alle* denominatieven uit de genoemde (2) nominaalfuncties zijn voortgekomen. En voor elke andere Idg. taal kan naar dit model eenieder nu het bewijs voor zich zelf leveren.

Voor het Nederl. zijn *schouderen*, *ridderen*, *stoffen* drie typische voorbeelden.

En zoo meen ik te mogen afstappen van het betoog, dat ***dus juist die soorten van nomina gaarne tot verbum worden, die in hunne beteekenis het dichtst aan de absolute beaming naderen.***

---

kunnen achterhalen, wijst er ook op. Delbrück geeft de Aktionsart der *n*-verba op als *terminatief* b. v. hij boort de plank door; — 4° het Idg. Medio-Passivum? Zie A. Gatschet : *Zwölf Sprachen usw.* Weimar, 1876, blz. 9 in de noot : « Das griechische Medium ist ebenfalls eine incorporirende Sprachform ». Vergelijk het Oud-Noorsche reflexivum.

(1) C. von Paucker : *Materialien usw. Die verba denominativa auf -are.* KZ. Bnd. 26, 1883, blz. 261 vlgd., vooral 294-301.

(2) Tot de genoemde reken ik *alle* praedicatieven, dus ook de nominale praedicaten. Zie noot 1 vorige bladzijde.

b. Verder beloofden we juist de omgekeerde conclusie voor de verba die in nomina overgaan.

96. Het treffendste en universeelste bewijs hebben wij hierboven al gegeven in de composita met een persoonsvorm-van-het-werkwoord in hun eerste lid. Ik vrees echter, dat menigeen mij nog niet toe zal geven, dat die werkwoordsvormen inderdaad nominale kracht hebben gekregen. Daarvan hoop ik nu wel in de behandeling van het psychologisch automatisme hieronder het overtuigend bewijs bij te brengen. Maar nog andere feiten spreken duidelijk genoeg.

En wel vooral de oudere Idg. synthetische composita (1). Hier is de verbale vorm het ***tweede*** lid van een nominale samenstelling, zoodat hier de nominale kracht van dien werkwoordsvorm wel niet betwijfeld zal worden. Maar was het oorspronkelijk wel een echt werkwoord, dat tweede lid? De Accusatiefvorm in verschillende soorten van Sanskrit-composita optredend is al tamelijk welsprekend. Maar bovendien hoe ware anders te verklaren, dat dit 2de lid zoo goed als nimmer als afzonderlijk woord voorkomt? Voor verdere moeilijkheden verwijs ik naar Jacobi. Het feit dat hier een verbum tot nomen werd, staat, meen ik, door zijne redeneering vast.

97. Maar dat die werkwoorden al haast een zuivere relatieve beaming uitdrukten, blijkt duidelijk uit Jacobi's begripsbepaling, die in dezen als onverdacht getuige te meer waarde heeft, daar hij natuurlijk de hier opgestelde theorie in de verste verte niet bevroedde. Hij zegt nu (2) : « Die synthetischen Komposita legen der Person oder Sache, zu deren näheren Bestimmung sie gesetzt werden, ***eine zeitlich unbestimmte, immer wesentliche Eigenschaft bei.*** » Alle commentaar is overbodig. De essentie is bedoeld niet de existentie.

98. De overgang van een tweede hoofdzinspraedicaat tot een nominalen relatiefzin berust oorspronkelijk op het-

(1) H. Jacobi : *Compositum und Nebensatz*, t. a. p. Kap. 1, 2, 3, 4.
(2) T. a. p., blz. 23.

zelfde verschijnsel (1). De nominale kracht van zoo'n werkwoord in den Idg. relatiefzin (2) komt ook grammatisch aan het licht in de attracties en in de nominale betoning van het Idg. werkwoord in den relatieven zin (3). Dit laatste is zeker het meest sprekende bewijs, dat wij hier aan kunnen voeren, maar de uitwerking zou minstens 20 blz. vragen (4), dus : A bon entendeur salut! Trouwens verderop komen wij hier nog op terug.

99. Ook alle nomina agentis uit loutere werkwoordsstammen hooren hier thuis. Want men noemt niet iemand naar een handeling omdat hij die éêns gesteld heeft, maar omdat men die voortdurend bij hem heeft waargenomen. M. a. w. toen men het nomen agentis vormde, beteekende de werkwoordsvorm al : « hij doet dat altijd, dat heb ik al zoo dikwijls van hem gezien » : eene relatieve beaming.

Dit alles geeft mij eenig recht om te concludeeren, dat

---

(1) T. a. p., blz. 24 vlgd. Men lette op hetgeen JACOBI betreffende de beteekenis van den Indischen relatiefzin zegt. Reeds DE SAUSSURE had het opgemerkt, zie SPEYER : *Sanskrit Syntax*, Leyden, 1886, n° 455. Is dat misschien ook zoo in nog andere Idg. talen? Min of meer zeker in het fra. als men in 't schrift géén komma voor het betrekkl. voornmw. zet. Zie NYROP-PHILIPOT : *Manuel phonétique*, Copenhague, 1902; PAUL : *Prinzipien*, t. a. p., § 97. Andere grammatici gebruiken in dezelfde beteekenis, meen ik, de termen : *immanente und spezifische Relativsätze*.

(2) In het Baskisch wordt de persoonsvorm uit den relatieven zin, dan ook naar alle grillen van naamval en getal verbogen. Nog sterker : De relatiefzin *dun = die dat heeft* werd tot vast adjectief-suffix gelijkwaardig met de Indische suffixen *-in-* en *vant-*, *-mant-*. Zie over de nominale natuur der relatieve werkwoordsvormen in allerlei talen der wereld : JACOBI, t. a. p. Kap. 3.

(3) Ook nog in sommige Engelsche constructies : the man I saw yesterday's son. e. a.

(4) Zie alvast de mooie verhandeling van STEINTHAL : *Assimilation und Attraktion, psychologisch beleuchtet*, Zeitschr. f. Völkerpsych. und Sprachwissenschaft. Bnd. I, 1860, blz. 93-179; maar vooral JOH. SAMUELSSON : *Kasus-Assimilationen und Satzwörter im Latein. Eranos*, V. 1903, blz. 53 vlgd.

alleen die verba tot nomina worden, die uit hun aard of functie al bijna eene zuivere relatieve beaming beduiden.

100. *c.* Ten slotte : het onderscheid tusschen relatieve en absolute beaming is geen afgrond tusschen beide : gelijk overal zijn ook hier allerhande overgangen. Maar het kan toch bezwaarlijk een toeval heeten, dat de vormen wier beteekenissen hoofdzakelijk deze overgangen bezetten; nu ook juist in hunne grammatische functies voortdurend weifelen tusschen nominàle en verbale natuur. Ik bedoel, 't spreekt wel van zelf, de Participia en Infinitieven,

Voor beide zou ik als psychologische kernbeteekenis ***het praedicatief*** willen opzetten. Door het bepaling-zijn van het onderwerp (een ding) hoort dit onder de relatieve, door het bepaling-zijn van het feit hoort het onder de absolute beaming, maar de laatste neiging is het sterkst.

Wij zien dan ook in het Idg. verbaal-adjectief op -to-s nog wel bijwijlen de blijvende beteekenis doorstralen (invictus, onoverwinnelijk en dergl. in allerlei talen) (1) maar bijna altijd won het de absolute beaming der feiten.

De Participia Praes. en Perfecti werkten zich hier en daar, als van een persoon in allerlei handelingen hetzelfde praedicatief gold b. v. Heiland, got. berusjos, weitwods tot nomina-agentis op, maar meest bleven ze iets toevalligs, een feit beteekenen, maar toch weer een feit zus of zoo aan een blijvenden persoon.

De Infinitief ten slotte; ik geloof niet dat hij in het Idg. een abstract nomen actionis was. In z'n doel- en Supinumbeteekenis was hij vanzelf ***praedicatief***, in den Acc. c. Infinitivo aanvankelijk eveneens (2), in n^r^ 809 brengt BRUGMANN nog vele gevallen samen, die hij volgens den engeren zin des woords « Praedikativ » noemt. Dat de

(1) BRUGMANN : *Grundriss,* II, blz. 207 vlgd.

(2) Cf. BRUGMANN : *Kurze vergleichende Grammatik,* t. a. p., n^r^ 807 vlgd. Ook voor het Participium zie men aldaar. De ***hoofd*****-beteekenissen staan er kort en goed bijeen.**

Infinitief bij hulpwerkwoorden eigl. praedicatief is, 't is even duidelijk als de Participa in hetzelfde geval, die evenwel, door het intermitteeren hunner congruentie in dezen luider spreken. Vergl. fra. Je les ai vus. J'ai vu les enfants.

En zoo is het beoogde semasiologisch bewijs voor de psychologische kernbeteekenis van verbum en nomen weer aanduidender-wijze geleverd.

101. Wij voegen hier nog één feit aan toe.

Dat zich *in den eenvoudigsten verhalenden zin* elke mededeeling splitst in twee op-elkander-volgende beamingen derzelfde realiteit (1). De eerste het subject is een relatieve, de tweede het praedicaat is een absolute beaming. Naast dezen vorm bestaan vele andere soorten van zinnen, die voor 't oogenblik hier niet verder kunnen worden besproken.

102. En zoo meen ik, direct en indirect, althans *in germine* het bewijs te hebben bijgebracht, dat aan de Idg. taalkategorieën van nomen en verbum, het psychologische onderscheid tusschen absolute en relatieve beaming heel en al beantwoordt. Waar *geen* absolute beaming is, is ook *geen* verbum; hoe *minder* absoluut een beaming, hoe *minder* verbaal ook het woordkarakter is. Hetzelfde geldt, gelijk we zagen voor de relatieve beaming en het nomen. *Dus de psychologische oorzaak van het verbum en nomen zijn de absolute en relatieve beaming.*

Substantief : adjectief = realiteits- : potentialiteits-beaming.

Bewijzen uit de morphologie en het taalgevoel.

103. Nu gaan wij hetzelfde onderzoeken voor de beamingen van realiteit en potentialiteit. (Zie nr 80 vlgd.)

---

(1) ADOLF STÖHR : *Die Vieldeutigkeit des Urtheiles*, Leipzig-Wien, 1895, blz. 38 vlgd.; IDEM : *Algebra der Grammatik*, Leipzig-Wien, 1898, blz. 51 vlgd.

Is er misschien ***ten eerste onder de nomina*** in de taal een grammatisch onderscheid dat beantwoordt aan deze psychologische distinctie?

Ja. Het nomen scheidt zich in substantief en adjectief. In het substantief spreekt een realiteits-, in het adjectief een potentialiteitsbeaming.

De inrichting van het bewijs is dezelfde als boven (1).

104. Op de eerste plaats dan heeft het adjectief zijn trappen van vergelijking. Juist ***omdat*** het beteekende slechts een mogelijkheid is, kan die mogelijkheid in meerderen of minderen graad gerealiseerd worden; maar het substantief heeft geen vergelijkingstrappen (2), het ding dat in een substantief benoemd wordt, is of is niet.

Ten tweede heeft het substantief z'n eigen casus, het adjectief congrueert er slechts mee, of doet dit zelfs dikwijls niet.

Het substantief alleen is subject en object, of om 't ook toepasselijk te maken buiten het Indogermaansch : alleen

(1) Eens voor al verwijs ik hier naar de uitstekende studie van VICTOR HAMMARBERG : *Des adjectifs et des participes substantivés en ancien français,* Stockholm, 1903. Van veel minder waarde is ED. GERBER : *Die Substantivierung des Adjectivs im XV und XVI Jahrh,* (alleen voor het Engelsch) Göttingen, 1895.

(2) Van de weinige gevallen die voorkomen komen er blz. 91, noot 8, nog eenige ter sprake. De overige zijn uit den tijd, toen Substantief en Adjectief nog niet gescheiden waren. Want juist als wij bij het verbum en nomen hebben aangenomen dat de absolute beaming als primaire aanvankelijk de eenige was, maar later door het opkomen der relatieve merkbaar werd gedifferencieerd, zoodat haar haast alleen bewegingen, veranderingen of voorbijgaande toestanden overbleven; zoo moet ook de realiteitsbeaming als primaire aanvankelijk de eenige geweest zijn, maar pas later door het opkomen der potentialiteit, hare speciale beteekenis ten volle zijn gevoeld. In kinderen van vier, vijf jaar is die differentiatie meestal nog niet voltrokken. Hun spelen b. v. gaat in vollen ernst van werkelijkheid. Zie hier omtrent A. MEINONG : *Ueber Annahmen,* blz. 40 vlgd.

't substantief heeft Casus activus en passivus. Natuurlijk. Hoe zou toch een reëele werking van een mogelijkheid kunnen uitgaan of op een mogelijkheid kunnen neerkomen? De locale casus om dezelfde reden, Potentialiteiten hebben geen plaats.

Ten derde een getal. Alleen reëele dingen kan men tellen, *Mogelijke dingen* zijn er altijd oneindig. Wel kan men *mogelijkheden* tellen, maar dit is een abstractie, daar over straks in 't al meer gemelde nr 126 vlgd.

Ten vierde heeft het substantief een geslacht, en ook maar één geslacht, d. w. z. men schat het beteekende ding naar z'n blijvende en algemeene waarde van zijn, men geeft het een vaste plaats in de orde der bestaande dingen (1). Het adjectief heeft geen geslacht of op z'n best *congrueert* het slechts met het geslacht van z'n substantief, het heeft m. a. w. evenveel geslachten als er in een taal zijn, het beteekende heeft zelf geen vaste plaats in de bestaande omgeving, 't is een mogelijkheid, die nu eens hier, dan eens daar gerealiseerd kan worden, geen afzonderlijke realiteit.

Ten vijfde, het substantief heeft een lidwoord, een determinatief, om er op te wijzen dat het benoemde eene vaste plaats heeft in onzen κόσμος νοητός. Het adjectief heeft geen lidwoord, dan alleen, wanneer het zelfstandig wordt gebruikt. Hierdoor ontstonden in allerlei Idg talen, maar vooral in het Germaansch : eigennamen, nomina agentis en onze heele zwakke adjectief-declinatie

(1) Hierover nader in het volgend hoofdstuk. Ik verwijs alvast naar LUCIEN ADAM : *Du genre dans les diverses langues*, Paris, 1883; RAOUL DE LA GRASSERIE : *La catégorie psychologique de la classification révélée dans le langage*, Revue philos, 45, 1898, blz. 594-624. Zie ook van denzelfden schrijver : *De la catégorie du nombre*, t. a. p., blz. 94 vlgd. en passim ; H. WINKLER : *Weiteres zur Sprachgeschichte*, Berlin, 1889, blz. 1-87 ; W. WUNDT : *Völkerpsychologie, Die Sprache*, t. a. p., II, blz. 19-24.

daar het *ne*-suffix hier als determinatief individualiseerend optrad (1).

Zoo strooken dus de morphologische en functioneele eigenaardigheden weer opperbest met onze psychologische kategorieën.

105. Maar ook ons eigen taalgevoel kan hier weer getuigen, want hoewel dit om de menigvuldige overgangen lastig schijnt, is het gevoel voor dit verschil in ons allen toch zeer levendig. 't Is maar de kunst het tot spreken te brengen. Dit nu gelukt mij persoonlijk althans juist het best bij den overgang.

Een moeder zegt tot haar kind b. v. ***Kom gauw je beste kleertjes aan**, **m'n beste.*** Men voelt in het tweede ***beste*** duidelijk een plus van beteekenis (2) : behalve de mogelijke kwaliteiten en z'n gevoelstoon, heeft het nu ook nog den zin van 's kleinen heusche persoonlijkheid. Dit is dan ook een der misduide redenen (3), waarom het schoolsche taal*besef* (! ?) hier met alle geweld een ellips wil zien.

Of wil men het omgekeerde verschijnsel? Maak een substantief tot adjectief. Het boet van z'n volheid in : één beteekeniselement gaat onherroepelijk verloren : het heusche bestaan van 't benoemde (4).

Dat is de meester. Hij is nu den toestand meester.

Het semasiologisch bewijs.

106. Maar ook het taalgevoel van vroegere tijden willen wij laten spreken uit de semasiologische feiten.

---

(1) OSTHOFF : *Forschungen im Gebiete der idg. nominalen Stammbildung*, II, Beiträge zur Geschichte des schwachen deutschen Adjektivums, Jena, 1876.

(2) PAUL : *Prinzipien*³, t. a. p., § 249.

(3) Een tweede is het automatisme van adj. + subst. Zie laatste Hoofdstuk.

(4) PAUL : *Prinzipien*³, t. a. p., § 250.

En dat gaat hier heel wat gemakkelijker dan bij 't verbum en nomen.

a. Ten eerste toch zijn vooral die substantieven tot adjectieven geworden, die, hoe dan ook (1) reeds bijna een zuivere potentialiteitsbeaming waren gaan beteekenen : de abstracta.

DELBRÜCK getuigt het uitdrukkelijk (2) en geeft als voorbeelden oind. tapúṣ hitte, heet; vápuṣ schoonheid, schoon, enz.

Voorbeelden, zonder evenwel den regel uitdrukkelijk te onderschrijven geeft ook PAUL (3) o. a. ohd. schade en fruma; en WILLMANNS (4) b. v. ohd. brācha, nl. braak, enz. MEYER-LÜBKE (5) constateert het feit uitdrukkelijk « l'adjectif prend la place d'un substantif ***abstrait*** ». Eveneens WALTER OTTO met vele mooje voorbeelden (6).

Steunend op deze analogieën en op de primaire natuur van de realiteitsbeaming reken ik hieronder tevens het tamelijk uitgebreide materiaal door BRUGMANN bijgebracht onder den titel : Suffixgleiche Adjective und Abstracta (7).

107. Maar behalve de abstracta (8) is er nog een ander

---

(1) Zie weer dat eeuwige nr 126 vlgd.

(2) *Grundriss, Syntax*, I, § 198, *a*.

(3) *Prinzipien*³, t. a. p., § 250.

(4) *Deutsche Grammatik*, II, t. a. p., § 386, 1.

(5) *Grammaire des langues romanes*, III, t. a. p., blz. 12.

(6) WALTER OTTO : *Ueber die lateinischen Wörter auf* -īca, -īcus, -īcius, -īx *und Verwandtes*. IF. XV, 1903, blz. 9 vlgd.

(7) *Grundriss*, II, t. a. p., § 158. Zie ook Kurze vergl. Grammatik, t. a. p. § 423-25.

(8) Hieronder rangschik ik ten slotte ook nog sommige eigennamen, die in het gebruik tot potentialiteitsbeamingen van een deugd of ondeugd zijn gekomen, b. v. Salomon : een ideaal van wijsheid en dergl. Hieruit zijn dan natuurlijk ook de Comparatieven : Poenior (bij Plautus) Neronior, Salomonior (ME. latijn 12de eeuw) en de nieuw-italiaansche Superlatief : Rossinissimo te verklaren. Cf. Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik, XIII, blz. 280-81.

substantiefgebruik, dat dikwijls tamelijk dicht tot potentieele-beamingsbeteekenis nadert. Wederom : de praedicatieven. Een bepaling toch die slechts met het oog op het gezegde aan het onderwerp of voorwerp in den zin wordt toegekend, wordt min of meer als iets mogelijks gevoeld. Vandaar dan ook, dat in allerlei nieuwere talen het praedicatief gebruik de brug vormt waar alle substantieven langs moeten, die tot het gebied der adjectieven willen overgaan.

108. *b.* Ten tweede worden juist alleen *die* adjectiva tot substantiva, die al bijna een zuivere realiteitsbeaming waren gaan beteekenen.

Dit is ten eerste dikwijls het gevolg van den kontekst, als uit den samenhang voldoende blijkt aan welk reëel wezen, deze in-zich slechts mogelijke kwaliteit wordt toegeschreven (1). In dit geval nu wordt zoo'n gesubstantiveerd adjectief dán alléén tot een echt substantief als de mogelijke kwaliteit óf in het taalbewustzijn op den achtergrond geraakt (2), als b. v. in altum, (diep) in zee steken, merum (vinum) = (puur) wijntje, óf — en dat komt vooral bij personen voor — met de heusche realiteit van den genoemde wordt vereenzelvigd (3), b. v. juvenis, vindex, servus, major > maire, senior > sire, seniorem > seigneur, enz.

109. Ten tweede komt dit voor, als adjectiva om een of andere reden maar van één bepaald ding gezegd kunnen worden ; als wij ons m. a. w. de mogelijke kwaliteit niet anders denken kunnen, dan in dit bepaalde object gerealiseerd (4) ;

(1) OTT : *Die Substantivierung des lateinischen Adjektivums durch Ellipse. Programm* Rottweil, 1874 ; BRUGMANN : *Grundriss*, II, blz. 437; DELBRÜCK : *Grundriss, Syntax*, III, § 50, blz. 133-134.

(2) WILLMANNS : *Deutsche Grammatik*, II, § 298, n° 3.

(3) MEYER-LÜBKE : *Grammaire*, III, § 124.

(4) DELBRÜCK : *Grundriss, Syntax*, III, blz. 135 ; M. BRÉAL : *Essai de Sémantique*, Paris, 1897, blz. 166-67 ; vooral : A. DARMESTETER : *La vie des mots*, t. a. p., blz. 55-57.

zoo festa (dies) > fête, ficatum (jecur) > foie, maar vooral in technische beamingen : ***tangent***, ***verticaal***, ***potentiaal***, (***de***) ***Indicatief***, (***de***) ***Conjunctief***, enz.

110. *c.* Ten slotte, gelijk de relatieve en absolute, zoo hebben ook potentialiteits- en realiteitsbeamingen vaste overgangsvormen die wankelen tusschen beide. En juist daarmee parallel vinden wij ook in de taal eene reeks van woorden, die weifelen tusschen adjectieve en substantieve natuur.

Hieronder vallen op de eerste plaats natuurlijk de woorden, die uitsluitend praedicatief gebruikt worden. Dat hun beteekenis tusschen onze twee beamingen inligt, hebben we hierboven al aangetoond. Dat ook hun vorm niet vast staat blijkt uit het feit, dat zij in sommige talen congrueeren, in andere niet; én, dat zij, alhoewel toch meest als adjectief gevoeld, volstrekt geen trappen van vergelijking dulden. Nederlandsche voorbeelden zijn : ***beet***, ***beu***, ***wars***, ***gedachtig***, ***prat***, ***woonachtig***, ***waard***, ***tuk***, ***jammer***, ***schuld***, enz. plus nog eene heele macht oorspronkelijke participia (1).

111. In hetzelfde geval verkeeren de adjectieven, die met het onzijdige ***het*** of meervoudige lidwoord ***de*** zonder verder substantief gebruikt worden : b. v. ***De goeden***, ***het goede***. Van den eenen kant toch lijken dit potentieele beamingen : alle mogelijke personen, die een zekere kwaliteit bezitten, of een mogelijke kwaliteit als zoodanig; van den anderen kant bedoelt men vaak een bepaalde reëele groep personen of dingen door die kwaliteit gespecificeerd. Aan deze psychologische tweeslachtigheid beantwoordt nu hun halfheid in de taal. Want hoewel ze én door het lidwoord, dat voorafgaat, én hun verbüiging als substantieven blijken gevoeld te worden, toch is mij geen

(1) Zie Delbrück : *Grundriss*, *Syntax*, III, blz 15 vlgd. en de andere plaatsen waarnaar hij zelf verwijst.

enkele taal bekend, waar woorden van deze functie tot volslagen substantieven zijn overgegaan (1).

Zoo is dus ook het semasiologisch bewijs hier weer althans schematisch geleverd.

112. Nu nog één feit om te sluiten.

Het is zeker, dat er in 't Indogermaansch een periode geweest is, tijdens welke de genoemde morphologische verschillen tusschen substantief en adjectief nog niet bestonden (2).

Was er toen misschien een ander morphologisch kenteeken?

113. Ja, de vṛddhi, die vooral in het Indisch is vruchtbaar gebleven (3). Want in allerlei Idg. talen vinden we zoo'n verlenging van een stamvokaal, als een woord abstracte of potentieele beteekenis kreeg.

Oind. mánas, verstand; mānasás, verstandelijk.

Gr. ἄνεμος, wind; ἠνεμόεις, winderig.

Lat. avis, vogel; ōvum, vogelachtigheid, ei.

Balto-slav. *u̯orno-s, raaf; *u̯ōrnā, raafachtig, kraai.

Got. hana, haan; os. hōn, haanachtig, hoen.

De verandering der suffixen ware dan wellicht uit het later adjectief-gevoeld-worden dier abstracta verklaard.

114. Maar als de verlenging van de stamvocaal in 't Idg. deze psychologische functie had, en vooral als Buck gelijk heeft met in deze vormverandering niet uit-

---

(1) Victor Hammarberg, t. a. p., blz. 24-26; H. Balser : *De linguae graecae participio in neutro genere substantive posito*, Leipzig, 1878. Op dit punt vooral is de boven aangehaalde studie van Ed. Gerber na te slaan.

(2) Jacobi : *Compositum und Nebensatz*, t. a. p., blz. 3-4, 107 vlgd.

(3) P. von Bradke : Z. D. M. G., 40, blz. 361. Kretschmer. KZ. Bnd. 31, blz. 456. J. Schmidt : *Die Urheimath der Indogermanen*, blz. 26. Bechtel : *Hauptprobleme*, blz. 175. Streitberg, IF., Bnd. 3, blz. 379, vlgd. C. C. Uhlenbeck, PBB. Bnd. 22, blz. 189 vlgd., 545 vlgd. Maar vooral nog een heel nieuw gezichtspunt en goed materiaal bij Carl Darling Buck : *Brugmann's Law and the vṛddhi*, American Journal of Philology, XVII, 1896, blz. 445-472.

sluitend iets secundairs maar ook iets volstrekt primairs te zien, waarom zouden de suffixen, die onder alle opzichten een gelijke vorm- en beteekenisverandering toonen, dan niet hetzelfde hebben gedaan. Of wat is er tegen aan te nemen, dat de vorming van wat de grammatici « het vrouwelijk » noemen, door rekking van ịe tot ịē in dezelfde klas van verschijnselen behoorde? De verhouding der e/o tot de ā-stammen hoe duister dan ook nog onder phonetisch oogpunt, hoort psychologisch ongetwijfeld in hetzelfde kader (1).

Zoowel de echt-vrouwelijke als de collectieve beteekenis laten zich uitstekend uit de potentialeitsbeaming afleiden. De vrouw is bij alle onbeschaafde volkeren toch immer slechts een man-achtige, iets man-achtigs; en de collectiva zijn niets dan een andere kijk op dezelfde potentialiteit, daar zij toch slechts de mogelijke « gesammtheit der eigenschaften des stammwortes bezeichnen » (2), dus weer de potentialiteit, niet de realiteit.

Maar of deze vṛddhi-hypothese waar zij of niet; in elk geval vormt de tegenstelling tusschen collectiva, die uit zich zelf zoowel enkelvoudige als meervoudige beteekenis hebben kunnen, én concrete substantieven, die dat uit zich zelf *niet* kunnen, weer een rijke klas van Oer-idg. nomina die ons onderscheid tusschen potentialiteits- en realiteitsbeamingen als taaloorzaak komen bevestigen.

115. Ten laatste. Op grond van 't materiaal en 't betoog van VAN WIJK (3) neem ik aan, dat het Idg. adjectief van den normalen vorm zich uit het Rectum oxytonon

(1) Zie « Verbeteringen en Toevoegingen ».

(2) J. SCHMIDT : *Die Pluralbildungen der Idg. Neutra*, Weimar, 1889, blz. 24. Dat het eveneens zoo is in de Semietische talen, vooral met de woorden op īm, betoogden mijns inziens reeds terecht ERNEST MEIER : *Die Bildung und Bedeutung des Plurals in den Semit. und Idg. Sprachen*. Mannheim, 1845 en LUDWIG TOBLER : *Ueber den Begriff und besondere Bedeutungen des Plurals bei Substantiven*, Zeitschr. f. Völkerpsychologie u. Sprachw., 14, 1883, blz. 416.

(3) *Der Nominale Genetiv Singular*, Zwolle, 1902, § 19-33.

heeft ontwikkeld, dat het dus aanvankelijk met wat onze Genetief der Substantiva geworden is, geheel en al identiek is geweest. Het bewust worden van onze psychologische distinctie was het punt waar beider wegen zich scheidden. Werd sedert dien van zoo'n rectum nog het verband gevoeld met het absolute gebruik van Nominatief, Accusatief, Locatief, of met het eveneens attributieve maar toch anders gekleurd gebruik der overige casus, dan heette dat bij de Grammatici een genetief, werd het daarentegen als pure potentialiteit beaamd dan ging het op in de nadere bepaling van de bijbehoorende realiteit, het congrueerde ermee, en werd een Adjectief (1).

116. En zoo hebben we dus gezien, dat waar nog of wederom *geen* onderscheid tusschen potentialiteits- en realiteitsbeaming gevoeld werd, er ook *geen* grammatisch verschil was tusschen adjectief en substantief; dat waar het psychologisch onderscheid *meer* gevoeld werd, het grammatisch ook *meer*, waar *minder*, ook het grammatisch verschil *minder* aan het licht kwam; en dat wij dus met gerust geweten mogen besluiten, dat van het taalverschil tusschen substantief en adjectief, de psychologische *oorzaak* te zoeken is, in het gevoel van 't onderscheid tusschen de beamingen van realiteit en potentialiteit.

---

(1) Een uitstekende parallel hierbij is SOMMER's verklaring van den latijnsch-keltischen Genetivus Sing. der o-stammen op -ī, die ook bij HIRT instemming heeft gevonden. (IF. 17, blz. 49). Jugī b. v. zou dan oorspronkelijk een Nominatiefvorm zijn en teruggaan op een oud vrouwelijk-collectief jeugiē Aansluitend bij V. MICHELS (*Germania* 36, blz. 133) *ul̥kuos ul̥kuī -kue zouden wij dan *Lupī pes* als *de tot den wolf behoorende voet* te vertalen hebben.

Maar dan bekruipt mij ook de lust om den Nominativus Plur. populī van den olat. vorm poploe te scheiden en met den oorspronkl. collectieven Genet. Sing. te verbinden. Bij PLAUTUS en op inscripties komen toch ook van deze stammen meervoudsvormen op -ēs, -eis en -īs voor, Dan hadden wij een nieuwe parallel naast J. SCHMIDT's (*Neutrum*) *Plurale* = *Femininum Sing*. Dan hadden wij bovendien een steunpunt om de reeds lang gewenschte gelijkstelling van den Idg. meervoudsuitgang -es, -s met den Gen. Sing. uitgang -s te durven begrijpen.

Indic. Praes. : Praeteritum, Futurum, Conjunctief en Optatief = realiteits- : potentialiteitsbeaming. Bewijzen uit het taalgevoel, de morphologie en de semasiologie.

117. Maar wat wij nu voor de relatieve beamingen en het nomen hebben gedaan, hadden wij ook nog voor de absolute beaming en het verbum beloofd.

Hier zal ons bewijs evenwel niet zoo regelmatig kunnen zijn, als tot nog toe. Want hier heeft zich een rijkdom van vormen ontwikkeld, zoo onuitputtelijk, en zóó van alle kanten bestudeerd en van den anderen kant zóó heterogeen, dat wilden we de tot-nu-toe gevolgde methode tòch doorzetten, dit laatste onderdeel van 't beloofde bewijs in de eerste 50 bladzijden niet aan z'n einde komen zou.

Wij zullen er ons dus toe moeten bepalen, de grammatische werkwoords-kategorieën die aan het verschil tusschen potentialiteits- en realiteitsbeaming te danken of te wijten zijn, achter elkander op te sommen, met telkens een kort bewijs.

118. En wel ten eerste steekt de realiteitsbeaming vooral in het Indicatief Praesens, de potentialiteits- in den Conjunctief en Optatief.

We hebben hier vóór ons, de getuigenis van zoo goed als alle Grammatici, vanwege het onmiddellijk evident zijn der opgestelde waarheid.

Maar toch, de meesten zien in den Optatief *oorspronkelijk* een Wenschmodus, en DELBRÜCK met de zijnen ook in den Conjunctief een Modus van den wil (1). Dit wil *ik* echter volstrekt niet ontkennen. Dat kan allemaal evenwel best

(1) *Grundriss Syntax* en vorige werken, het laatst tegen alle nieuwe bezwaren in : *Neue Jahrbücher*, 1902, blz. 317 vlgd.

samengaan. En toen dus LATTMANN (1) kwam verklaren, dat al die wensch- en wilbeteekenissen zich uit de potentialiteit moeten hebben ontwikkeld, of als MUTZBAUER (2) met volledig materiaal dreigt te gaan bewijzen, dat de Optatief ten minste zeker een oorspronkelijke gevoelsmodus is, — om er nu DITTMAR (3) en de Amerikaansche literatuur (4) in dezen nog maar buiten te laten — dan heb ik van dat alles heel pacaat kennis genomen, en geconcludeerd, dat zich uit deze syntactische en semasiologische methode *alleen*, dit vraagstuk niet liet oplossen.

119. Ik meende hier dus een anderen den morphologischen weg te moeten inslaan maar toch immer tevens het oog te moeten houden op de reeds gewonnen syntactische en semasiologische resultaten.

Nu treedt de Conjunctief in twee vormen op :

óf, en dit is de regel, met gerekte thematische vocaal, b. v. Gr. φέρωμεν, Oind. bhárāt, Lat. ferēs,

óf, en dit is toch ook een goed gedocumenteerde uitzondering, met korte thematische vocaal, als de Indicatief athematisch is, b. v. *eris*, *erit* naast *es* en *est*.

In dergelijke gevallen dringt zich natuurlijk de gedachte op, dat een van beide vormen uit den anderen is ontstaan, en dan maakt de altijd het meest voorkomende, die later zelfs van lieverlede nog de andere gevallen wist te verdringen, natuurlijk aanspraak op prioriteit. Als wij dit nu aannemen, dan laat zich de uitzondering gemakkelijk zoo verklaren, dat men bij 't veelvuldig voorkomen der vocaalrekkingen ten gevolge van samentrekking ook deze lange klinker als samentrekkingsproduct uit een dubbelen

---

(1) *Neue Jahrbücher*, 1903, blz. 410 vlgd.

(2) *Philologus*. Bnd. 62, 1903, blz. 626 vlgd.

(3) *Neue Jahrbücher*, 1900, blz. 158 vlgd.

(4) De voornaamsten bij MORRIS : *On principles and methods*, t. a. p.; blz, 14 en passim. Zie ook in het artikel van LATTMANN.

thematischen vocaal opvatte, en dat zich dus de formeele (1) Conjunctiefgroep differencieerde als Indicatief met tusschenvoeging van een thematische vocaal.

Tot zoover is dit een hypothese gelijk zoovele andere, ze verklaart de feiten, er is niets positiefs tegen, maar, er is ook zoo heel veel niet voor. Denken wij echter hier op door, dan komt er verrassend licht.

De oorspronkelijke vorm van den Conjunctief zou dus schuilen in de gerekte thematische vocaal. Nu is hier aan een Dehnstufe eenvoudig niet te denken. 't Eenige wat er dus overblijft, is vṛddhi. Maar de vṛddhi was ook bij de nomina juist het karakteristieke van de vormen met potentialiteitsbeteekenis, maar dan was de Optatief een heel gewone Conjunctief der werkwoorden met -i̯e-suffix, dat hier net als bij de nomina tot teeken der potentialieit in -i̯ē- veranderde (2), maar zou dan ook de verhouding van e/o tot ā die door geen enkelen mechanischen Ablaut te verklaren schijnt, misschien *ook* zoo'n dynamische beteekenis hebben? want ook deze is bij nomen en verbum parallel : Bij 't nomen vormt ze collectiva en feminina, bij 't verbum den Italo-Keltischen Conjunctief op -ā, potentialiteiten dus overal (3).

— « Maar », « maar », « maar » ! — Ja, zelf zie ik ook ***maars*** genoeg, die, mocht dit alles waarheid blijken,

(1) PAUL : *Prinzipien*³, § 12.

(2) i̯e/i en dergelijke andere i-woordstukjes houd ik om physiogische, morphologische en semasiologische redenen voor een gevoelsreflex, dat bij de verdere ontwikkeling der taal tot een bewust woordje werd voor gevoel, en later tot suffix voor hetzelfde. Het verschil van beteekenis tusschen Optatief en Conjunctief krijgt hierdoor misschien nieuwe belichting.

(3) Ik merk tot illustratie nog op, dat de oud-indische -in-adjectiva die kṛt zijn graag vṛddhi hebben, vooral in *a*-stammen, grah, grāhin. Meestal beteekenen ze : hebbend, -ig, -achtig. ***Soms hebben ze futurum beteekenis.*** Cf. nr 121 volgd. blz.

met ongeduld op antwoord wachten. Maar ik meende toch deze serie van gedachten, die mij reeds eenigen tijd geleden, bij 't overdenken der betreffende vraagstukken plotseling door mijn hersenen vlamden hier niet behoeven te smoren in den eersten aschregen van mijn eigen bedenken. Wie weet of *mijne* moeilijkheden voor anderen misschien *geen* moeilijkheden zijn en wederkeerig; mochten zich echter inderdaad onoverkomelijke bezwaren voordoen, dan zal ik met genoegen de plaats ruimen voor iets beters.

120. Het verschil tusschen ratio recta en obliqua is geen ander (1). Is niet juist het eigenaardige der indirecte rede, dat men in 't midden laat, of het nu allemaal heusch zoo is, wat er gezegd wordt? Ja, deze eigenaardige constructie met z'n Optatieven. Conjunctieven en Infinitieven in de klassieke talen, met z'n dat- en of- zinnen in de moderne, is — ons taalgevoel zegt het ons (2) — eene scherp afgesloten categorie voor de absolute beamingen van potentialiteit.

121. Ten derde : Toekomstige en Verleden tijd zien niet uitsluitend, en ook niet oorspronkelijk op den tijd, zij wijzen *ook* en sedert langer op het potentieele (3) : « 't Is gebeurd, 't kan nog gebeuren, zou het gebeuren? » En dat zich van lieverlede het metaphysieke tijdsbegrip meer en meer op den voorgrond drong, sluit niet uit, dat de potentialiteit nog steeds in allerlei omstandigheden haar ouden voorrang weer komt handhaven, en dat in vele semasiologische feiten de vroegere omgekeerde hiër-

(1) P. Cauer : *Grammatica militans*[2], t. a. p., blz. 133 vlgd : « innerlich abhängige Sätze ».

(2) A. Meinong : *Ueber Annahmen*, t, a. p. Zie Register op « Conjunctiv » en Dass-Sätze.

(3) T, Roorda : *Over de deelen der rede*[3], Leeuwarden, 1864, blz. 36-46 en 72-3, noemt het *cogitatief*, maar definieert dezen modus, juist als wij onze potentialiteit.

archie nog doorstraalt : « Dat *zal* wel zoo zijn » (1). « *Was* het zoo, dan *hadt* je gelijk » zijn nog *zuiver* potentieel. Moet ik nog herinneren aan de Vedische, Grieksche, Latijnsche futura met Conjunctiefvorm (2), of aan de irreëele Conditioneele zinnen in 't Grieksch met hun Praeteritum-Indicatief, in 't Romaansch en Sanskrit aan den Conditionalis : eene complicatie van Futurum en Imperfect, aan den Aoristus gnomicus en den soortgelijken Aorist in HOMERUS' vergelijkingen (3)?

122. Een treffende illustratie, hoe uit onze subjectieve potentialiteitsbeaming *Ik-stel-me-dat-voor* zich zoowel Futurum als Praeteritum konden ontwikkelen, hebben wij in het Idg. stamwoord *men-* dat in allerlei talen zoowel *van plan zijn* als *zich herinneren* beteekent. Ja het Oud-Indische mányate en het Grieksche μέμονα zijn tot echte hulpwerkwoorden geworden, 't een voor het futurum en 't ander voor het Praeteritum. Zie DELBRÜCK : *Grundriss*, *Syntax*, II, blz. 469.

(1) A. STÖHR : *Die Vieldeutigheit des Urtheiles*, t. a. p., blz. 3-22; W. JERUSALEM : *Urtheilsfunction*, t. a. p, blz. 134-138, en *Die Psychologie im Dienste der Grammatik*, Wien, 1896, blz. 9. Beiden wijzen meer op het *gevoel* der verwachting. Daarover in ons volgend hoofdstuk. Hier is het ons om het *verstandelijk* element in de verwachting te doen.

(2) Hoe de tempora en modi in allerlei talen dooreenloopen zie men bij RAOUL DE LA GRASSERIE : *De la catégorie du Temps*, Paris, 1888, passim, en IDEM *De la catégorie des Modes*, Louvain, 1891, passim; of van ouder datum L. TOBLER : *Uebergang zwischen Tempus und Modus, ein Capitel vergleichender Syntax in Zusammenhang mit Formenlehre und Völkerpsychologie*, Zeitschr. f. Sprachw. u. Völkerps. II, blz. 29 volgd. Zie vooral voor 't Idg. G. HERBIG : *Aktionsart und Zeitstufe*, IF. VI, blz. 170 en daaromtrent : « *Ursprünglich bilden Tempus und Modus eine einheitliche Masse.* »

(3) G. HERBIG, t. a. p., blz. 249-50; PAUL CAUER : *Grammatica militans*[2], blz. 100-106. Vgl. DELBRÜCK : *Grundriss*, *Syntax*, II, blz. 301, 343, enz.

123. Laat mij nog even stilstaan bij de hulpwerkwoorden ***hebben*** en ***zijn*** die in allerlei talen als uitdrukking van verleden en toekomst beide, zijn gangbaar geweest of nóg voorkomen (1).

Het Fransch heeft : ***j'aimer-ai*** en ***je les ai aimées*** naast elkander, uit ***hebben***.

Het Latijn heeft : amā-bō en amā-bam, (uit Idg. bheu̯ā = zijn (2).

Hoe eminent subjectief zijn ze niet! Ze degradeeren de hoofdhandeling tot een persoonlijk bezit, tot een persoonlijke hoedanigheid, geen zweem van realiteitserkenning buiten ons, maar een duidelijk teeken van een slechts persoonlijk-bewuste voorstelling of verbeelding : de beaming der potentialiteit. En zoo begrijpen wij nu ook beider verwarring in allerlei talen.

124. Tal van eigenaardige beteekenissen van het Latijnsche en Grieksche Imperfectum laten zich nog hieruit doorschouwen.

Maar de ontzettende literatuur over de tempora in de klassieke talen, die ik nog volstrekt niet heelemaal bemachtigd heb, maant mij in dezen tot omzichtigheid.

Ik wil dan ook alleen een korte passage van W. Jerusalem aanhalen, die in deze omgeving na al 't vorige waarschijnlijk overtuigender werken zal dan in den oorspronkelijken kontekst.

« Das Imperfectum bezeichnet, so heisst es, meistens eine in der Vergangenheit dauernde oder sich wiederholende Handlung. Der Psychologe wird nun hier darauf aufmerksam machen, dass es keineswegs darauf ankommt, ob die Handlung ***wirklich*** gedauert oder sich wiederholt hat,

---

(1) Zie 't juist genoemde boek van Raoul de la Grasserie : *De la catégorie du Temps*, en *Du verbe être, et de ses diverses fonctions*, Paris, 1887.

(2) Ik denk hier onwillekeurig aan den s-Aorist en het s-futurum. Vgl. hetgeen in nr 130 over Idg. ese- betoogd wordt.

sondern darauf, dass der Redende sie als solche *vorstellt*. Man würde also, glaube ich, weit richtiger die Regel so formulieren : Das Imperfectum wird im Lateinischen und Griechischen gewählt, wenn der Redende eine vergangene Handlung *in ihrem Verlaufe* **darstellen** will, d. h. wenn er will, dass sie als solche vom Hörenden **vorgestellt** werde » (1).

In elk geval, dient *hier* nog goed op gelet. Het feit, dat er wel degelijk een realiteit bedoeld wordt, sluit niet uit, dat men die realiteit toch *vooral* als *voorgesteld* wil doen voelen.

In zoo'n geval is er om zoo te zeggen een realiteits- en een potentialiteitsbeaming tegelijk; en wie van beide den hoofdtoon voert, *die* bepaalt de uiting in de taal. (Feitelijk echter zijn er natuurlijk geen twee beamingen te gelijk, maar versmelten ze. Dit komt evenwel voor het taalgevoel op hetzelfde uit.)

Bij de nomina had ik reeds op hetzelfde feit kunnen wijzen vooral bij de vṛddhi-gevallen. 't Is toch duidelijk genoeg, dat als een Indogermaan van een bepaalde vrouw, een kraai, of een ei sprak, hij wel degelijk dikwijls een realiteit bedoelde. En daarom zijn deze woorden naderhand dan ook meest substantieven geworden. Maar dit neemt niet weg, dat die *realiteit* zeer dikwijls toch voornamelijk als *potentialiteit* gemeend werd : als manachtige, raafachtige, vogelachtige; en daarop wijst de vṛddhi.

125. En zoo meen ik althans voor het Indogermaansch te mogen besluiten dat ook in het verbum zich het onderscheid tusschen potentialiteits- en realiteitsbeaming overal en altijd opnieuw doet gevoelen.

Ik kan niet beoordeelen of de definite en indefinite conjugatie van het Hongaarsch, het Semietische Perfec-

(1) W. Jerusalem : *Die Psychologie im Dienste der Grammatik*, Wien, 1896, blz. 7.

tum en Imperfectum (1), en de fictieve, dubitatieve en conjunctieve Modi van allerlei talen op hetzelfde onderscheid wijzen; maar het weinige dat ik er over weet doet mij toch het vermoeden aan de hand (2).

Het vreemde geval waarnaar wij reeds menigmaal hebben verwezen.

126. Ja, want nu pas hebben we plaats voor eene uitzondering, die in haar complex van samenhangende onregelmatigheden, bijna al 't boven betoogde zou schijnen te niet te doen, en waarnaar wij dus reeds herhaaldelijk hebben moeten verwijzen.

---

(1) Prof. DE LAGARDE : *Bildung der Nomina*, Göttingen, 1889, blz. 6, geeft de volgende definites : Das Perf. dient zum Ausdruck dessen, was wir unmittelbar empfinden. Das Imperf. dient zum Ausdruck dessen was wir durch Vergleichung und Vorstellungen erkannt haben.

(2) Om de uitgebreidheid en 't speciale van het onderwerp, had ik me voorgenomen in deze studie *niet* te spreken over de vraagzinnen. Maar hier kan ik me toch niet weerhouden er even op te wijzen dat het langgezochte psychologisch verschil tusschen vragen met- en zonder vraagwoord nergens anders dan in het verschil tusschen potentialiteits- en realiteitsbeaming gelegen is. Zeker in alle vragen culmineert een verlangen naar inlichting, steekt altijd een gevoelstoon omhoog. Maar die trans van begeeren steunt op het fundament der beaming. In de vragen met vraagwoord : *Wie belt daar?* ligt een realiteitsbeaming ten gronde : Daar belt iemand. In die zonder vraagwoord : *Heeft hij haar geslagen?* stooten wij onder op eene potentialiteitsbeaming : *'t Zou best kunnen.* Tot deze conclusie o. a. kwam ik door de lezing van veel juiste en onjuiste opmerkingen van O. IMME : *Die Fragesätze nach psychologischen Gesichtspunkten eingeteilt und erläutert*, Cleve, 1879-81 ; W. JERUSALEM : *Urtheilsfunction*, blz. 169-176; PAUL : *Prinzipien*³, blz. 121-22; KARL GROOS : *Experimentelle Beiträge zur Psychologie des Erkennens*, Zeitschr. f. Psych. u. Phys. d. S. Bnd, 26, 1901, blz. 148-49; A. MEINONG : *Ueber Annahmen*, blz. 51-54.

CARL SVEDELIUS is de eerste geweest, die in zijn zéér verdienstelijk boek : *L'analyse du langage*, Upsala, 1897, met louter linguistische oogmerken op het diepgaande onderscheid wees tusschen wat hij *communications de procédé* en *communications de relation* wilde noemen. Waarom twee zulke vreemde en toch weer niet volkomen juiste namen? Als hij een beetje aan wijsbegeerte gedaan had, zou hij toch geweten hebben, dat de peripatetici sinds eeuwen en eeuwen zijn opnieuw-gevonden onderscheid hadden gekend, en het aanduidden onder allerlei namen vooral : *judicia synthetica* en *analytica*. KANT heeft hierover gesubtiliseerd om zijne judicia synthetica a priori aan een onderdak te helpen. Dat sedert dien de distinctie er voor leeken niet helderder op geworden is, laat zich hooren; maar dat die termen daargelaten een overigens zeer ontwikkeld geleerde dit onderscheid opnieuw meende te kunnen *uitvinden* in 1897? Daartegen protesteer ik door het gebruik der oude namen.

Judicia analytica zijn eeuwige waarheden die het gezond verstand aanstonds inziet, als men de termen verstaat : b. v. Onder 't zelfde opzicht is een geheel grooter dan zijn deel.

Judicia synthetica zijn praktische waarheden waarvoor men ook al verstaat men de termen, nog nieuwe kennis van buiten behoeft om ze te beseffen : b. v. De olifant uit de diergaarde is gestorven.

Dit onderscheid is ons hier van groot belang, omdat de analytica schijnbaar een streep halen door heel onze rekening.

127. Ten eerste toch hebben zij meestal tot onderwerp en dus tot substantief : een loutere mogelijkheid.

Ten tweede gebruiken wij bij zoo'n mogelijkheid bijna altijd het determinatieve lidwoord, dat we toch alleen voor de realiteiten meenden te kunnen reserveeren.

Ten derde heeft het werkwoord : de abstracte copula, in de verste verte geen reëel-absolute-beamingsbeteekenis, want het dient juist voor den *on*beperkten tijd.

Welnu deze uitzonderingen wel verre van onze stelling omver te werpen, zullen haar integendeel bevestigen en versterken.

128. In elk geval moet men toch aannemen, dat de judicia analytica een latere ontwikkeling zijn, omdat zij een veel hooger trap van beschaving veronderstellen, ja zelfs wijsgeerig denken (1).

Bij HOMERUS b. v. waar toch in tal van spreuken gelegenheid was, kan men er geloof ik maar uiterst zelden zuivere voorbeelden (2) van vinden; 't is altijd de Aoristus gnomicus : Zoo is het dikwijls gebeurd, zoo zal het weer wel gaan, of een Praesens met de vage tijdbeteekenis : *meestal* en *altijd*, of zonder verbum en dan hebben wij er ons niet om te bekommeren.

129. Toen nu de judicia analytica begonnen op te komen — toch natuurlijk heel, heel lang vóór HOMERUS — werkten er intellectueele *redenen* om de nomina in zoo'n analytisch judicium als substantieven te doen opvatten.

Want een abstractie *als zoodanig* heeft met de dingen dit gemeen, dat zij blijvend is. Abstracties hooren in ons begrippensysteem, dat ons altijd bij de hand ligt. En toen nu later het determinatief gebruik der lidwoorden in zwang kwam om ons op iets bepaalds te wijzen, dat wij uit de omgeving of het voorafgegane gesprek nog bij de hand hadden, is het dus zeer verklaarbaar, dat ook onze abstracties dezen vorm mede hebben overgenomen (3).

---

(1) SVEDELIUS, t. a. p., blz. 37-39.

(2) Ik weet er althans geen bij te brengen, misschien dit eene :

γ. 147. οὐ γάρ τ'αἶψα θεῶν τρέπεται νόος αἰὲν ἐόντων.

(3) K. GOEBEL : *Die grammatischen Kategorien*, Neue Jahrbücher, 1900, blz. 193.

Verder : de verschillende relaties aangeven tusschen de bijeenbehoorende begrippen, wat natuurlijk de karakteristieke functie der judicia analytica is, bestaat nergens anders in, dan ze hun plaats aan te wijzen ten opzichte der andere in het begrippensysteem. Zoo ontstaat er dus een soortgelijke maar toch veel vagere « Wertcategorie » (1) als die de concrete substantieven aan hun geslachten hielp. Zoo hebben we, om het met Dr HOOGVLIET in een beeld uit te drukken in ons begrippensysteem, naast of liever achter ons zinnelijk wereldbeeld, een onzinnelijk dito.

130. Maar dan blijft toch nog de moeilijkheid der copula. Want tusschen judicia analytica en synthetica is het essentieele linguistieke onderscheid – gelijk SVEDELIUS zeer juist aanwijst en tegen ingebrachte moeilijkheden verdedigt (2) — ***hierin*** gelegen, dat de persoonsvorm van het werkwoord in de analytica ***volstrekt geen tijdsbepaling bevat.*** Let wel : ***volstrekt geen.*** Dus ook niet een vage : ***meestal, altijd.*** Die wijzen nog duidelijk op gevoelde inductie, en zoolang de inductie gevoeld wordt, is er geen judicium analyticum.

Dus is de copula geen echt werkwoord (3), concludeeren wij onmiddellijk uit het vorige. Wordt nu deze conclusie door de feiten bevestigd, dan is dit een nieuw bewijs voor de juistheid onzer stellingen.

En dat wordt ze; want ***de oorspronkelijke copula is een pronomen.*** Dit zien wij nog zoo duidelijk in het Baskisch, waar de copula ***da*** bij geen enkel werkwoord is onder te brengen, maar identiek is met het pronomen praefixum aan alle transitieve werkwoorden.

---

(1) K. GOEBEL : *Die grammatischen Kategorien*, Neue Jahrbücher, 1900, blz. 188.

(2) *L'analyse du langage*, t. a. p., blz. 34 vlgd.

(3) Cf. PAUL REGNAUD : *Origine et philosophie du langage*, Paris, 1888, blz. 279-80.

In het Oud-Egyptisch (1) is het zoo mogelijk nog duidelijker, daar hier de copula ook nog verschilt volgens geslacht en getal, en al deze verschillen met het oude pronomen demonstratievum parallel heeft.

In het Haussa (2) fungeerden als copula de drie pronomina personalia, naargelang de 1ste, 2de of 3de persoon onderwerp was. Langzamerhand echter kreeg het pronomen van den 1sten persoon de overhand, zoodat nu de twee andere bijna verdwenen zijn.

In een Yquita woordenlijst (einde 18de eeuw) staan eveneveneens de 3 persoonlijke voornaamwoorden *quija* = *ego* *quiaja* = *tu*, *ino* = *ille*, in de respectievelijke beteekenissen : sum, es, est opgegeven (3). In eenige beknopte 18 d'eeuwsche teksten van het Tzotzil juist eender (4).

Het Nahuatl en de taal van ENCOUNTER-BAY ***herhalen*** het pronomen personale bij wijze van copula vóór het praedicaatsnomen (2).

De geslachtspraefixen in de Bantoe-talen vervullen dezelfde functie. Kortom zoo alle talen waar het praedicatieve nomen wordt vervoegd (5).

Mogen wij nu in het Indogermaansch niet hetzelfde veronderstellen? In het Oind. komen toch ook dikwijls de pronomina personalia als copula voor. Zie AD. HOLZMANN :

---

(1) V. ANCESSI : *L's causatif et le thème* n *dans les langues de Sem et de Cham*, Paris, 1873, blz. 91 vlgd; M. DURAND : *Le pronom en égyptien et dans les langues sémitiques*, Journal Asiatique, 9me série, tome 5, 1895, blz. 416 vlgd.

(2) R. DE LA GRASSERIE : *Du verbe être*, t. a. p., blz. 122-3.

(3) P. v. HOOFF, S. J. : *Bij de Yquitos voor 150 jaren*. Feestbundel P. J. VETH, blz. 113 vlgd.

(4) Comte DE CHARENCEY : *Abrégé de Gramaire de la langue Tzotzile*. Revue de Linguistique, 19, 1896, blz. 174.

(5) R. DE LA GRASSERIE : *De la conjugaison pronominale, notamment du prédicatif et du possessif*. Paris, 1900, blz. 81-82, en *De l'article*. Mém. de la Soc. de Ling., IX, 1896, blz. 284 vlgd.

Grammatisches aus dem Mahābhārata, Leipzig, 1884, blz. 34. Misschien eveneens in de dan zeer oude vormen van het type yaṣṭā́hē. Zie de litteratuur en ook een andere mogelijke verklaring hiervan bij O. Böhtlingk : *Die erste Person Sing. Medii des umschriebenen Futurs im Sanskrit*, IF. VI, 1896, blz. 342 vlgd. Omgekeerd komen eveneens in het Sanskrit *asmi* en *asi* in de beteekenis van *ik* en *jij* voor, en is *asti* veelal een bloote partikel gelijkstaande met ons *nu dan*. Zie voor de consequentie van dit laatste feit in het volgend hoofdstuk. Feiten en literatuur bij Speyer : *Syntax*, t. a. p., § 311, nrs 2 en 3, en *Vedische und Sanskrit Syntax; Bühler's* *Grundriss*, blz. 75.

In twee talen met zeer oude manieren, het Latijn en Litauwsch, heeft de copula vast eene andere plaats in den zin dan de verba finita. Deze staan heelemaal achteraan, de copula volgt vlak achter het onderwerp (1).

Maar ook de etymologie schijnt mij op hetzelfde te wijzen.

Het demonstratieve *se mogen we om Oind. asaú, Lat. is-te, Umbr. es-to (2) en naar analogie van *me : *eme, **k*e : *e*k*e, *ne : *ene toch gerust als oorspronkelijk *ese beschouwen.

Maar de stam van het Idg. werkwoord *zijn* bij uitstek is blijkens *és-ti, *sé-nti enz. eveneens *ese (3).

Maar hoe komt dit pronomen dan aan zijn persoonsuitgangen? Dat maakt heel en al geen moeilijkheid.

In den tijd toch toen de copula ontstond had zich, gelijk wij in ons laatste hoofdstuk zullen zien reeds een vaste vorm geconstitueerd om substantieven tot elkander in betrekking te brengen : De persoonsvorm van het werkwoord.

(1) Zie de feiten, niet de beredeneering bij J. Wackernagel : *Ueber ein Gesetz der Idg. Wortstellung*, IF. I, 1892, blz. 427-29.

(2) W. Lindsay : *The latin language*. Oxford, 1894, blz. 430.

(3) Cf. v. Wijk : *Der Nominale Genetiv Sing.*, t. a. p., blz. 3 vlgd.

Geen wonder dat het pronomen *ese dezen drang volgde. 't Is een bloote analogie, contaminatie als men wil, gelijk er met hoopen zijn na te wijzen. Naar deze twee vormen nu *és-ti en *sé-nti, die, zoover ik zie in alle Idg. talen voorkomen, ontwikkelde zich van lieverlede in de meeste talen althans een geheel Praesens paradigma Indic. en Conj. Maar voor de andere tijden en wijzen moest meestal het Suppletiv-wezen helpend bijspringen. Het ww. *zijn* wordt voortdurend nog *meer* aan de andere ww. gelijk. Net als in 't Arabisch begint ook bij ons thans het naamwoordl. deel van het gezegde als object gevoeld te worden : als ik *hem* was, enz.

131. En zoo meenen wij getoond te hebben, dat deze secundaire laag van analytische zinnen, wier onderdeelen later natuurlijk ook weer productief geworden zijn (1), al haar kategorieën aan de primaire synthetische lagen ontleent, en wel om zeer begrijpelijke psychologische redenen in de betoogde norma. Die, wel verre van, gelijk aanvankelijk scheen, de primaire orde te logenstraffen, haar integendeel als noodzakelijken grondslag vóóronderstelt, dus bevestigt.

Ten slotte wijs ik erop dat bij 't toenemen der beschaving en het wetenschappelijk denken de substantiva met abstracte en gecompliceerde beteekenis hand over hand toenemen. Het treffendste voorbeeld is wel het wetenschappelijke Sanskrit (zie IF. 14, blz. 236). Op een treffend verschil van nominalen (dus secundairen) en verbalen (dus primairen) stijl wijst nog WUNDERLICH bij GOETHE (Faust) en WAGNER.

(1) O. a. in de denominatieven die uit adjectiva als praedicaten gebruikt, ontstaan zijn.

Een derde typisch onderscheid der beamingen, en hoe dat zich uit in de taal.

132. Een laatste groote kategorie moeten wij nu nog aan de vorige toevoegen.

Denken wij terug aan de ontwikkeling der dingvoorstellingen, gelijk wij die in ons vorig hoofdstuk hebben nagegaan, dan leert ons de ondervinding dat al deze phasen kunnen worden beaamd.

Zoolang de dingvoorstellingen, om in de termen van BINET te blijven, tot nul naderen, doen zich geen verdere moeilijkheden op. Natuurlijk wordt met 't afnemen der détails in de voorstelling, ook onze beaming minder gedetailleerd. Is evenwel nul bereikt, m. a. w. is er niets meer over dan een voorstelling in potentia, zonder éénige aanschouwlijkheid, dan staan wij voor het merkwaardige feit dat STÖRRING (1) met den naam « *Gegenstandsvorstellung* » voor zijn opvatting heel juist heeft getypeerd, maar dat wij overeenkomstig het bovenbetoogde en aanstonds volgende ***aanduidende beaming*** zullen noemen. De beaming eener min of meer aanschouwelijke voorstelling heet hier verder : ***teekenende beaming.***

Men herinnert zich uit het vorige hoofdstuk (noot bij nr 31) dat bijna allen die tot nog toe op het bestaan der voorstellingen in potentia hadden gewezen, deze met de verstandsakt, die wij nu als aanduidende beaming hebben leeren kennen, identificeerden of liever dooreenhaspelden en verwarden.

133. Ik geef daarom eerst zoo getrouw mogelijk de beschrijving dezer psychische feiten volgens TH. MEYER en

(1) STÖRRING : *Vorlesungen über Psychopathologie*, Leipzig, 1900. Zie register in voce *Gegenstandsvorstellung*, ik heb vergeten de blz. te noteeren.

WITASEK, die ze het nauwkeurigst hebben ontleed, om daarna uit *die* gegevens mijne distinctie tusschen voorstelling in potentia (WITASEK noemt ze kortweg ***unanschauliche Vorstellung***) en aanduidende beaming te vindiceeren.

Nemen wij om een praktisch voorbeeld te hebben het psychische gevolg van het hooren zeggen : *Sonate pathétique*. Vgl. hierboven nr 31.

De voorstellingen der klankenreeksen worden *aangewezen*, **niet** *gereproduceerd*. Zoo komt in ons ***het weten van iets hoorbaars*** zonder verbeelding van gehoor, ***het kennen van een vroegere waarneming*** zonder iets voor de verbeelding, ***een duidelijke aanwijzing***, zoodat wij 't bedoelde onmogelijk met iets anders schijnen te kunnen verwarren, maar toch ***zonder éénig helder besef van den aangewezen inhoud*** (1).

Het aanschouwelijk weten biedt een afbeelding van het voorwerp afgewerkt tot in onderdeelen, terwijl het aanduidende weten dat voorwerp slechts door een symbool, een teeken, een aanwijzing invlecht in de gedachte.

Zij staan tot elkander gelijk een portret tot de letters van den naam, of als de phonographische aanvoering van een muziekstuk tot de melodie gedrukt op notenbalken, of als de constructieve oplossing van een meetkundig vraagstuk tot de analytische.

Het aanduidende weten is als het bankbiljet, dat op zich waardeloos, z'n gehalte alleen aan het goud der bank ontleent, waarvoor het onder gunstige omstandigheden in casu de oplettendheid kan worden ingewisseld. Het aanschouwelijk weten daarentegen draagt als een gou-tientje, wat het geldt en waard is, in zich (2).

Wat hebben wij dus in dat aanduidend weten? Geen

---

(1) TH. MEYER : *Das Stilgesetz der Poesie*, Leipzig, 1901, blz. 34.

(2) STEPHAN WITASEK : *Zur psychologischen Analyse der ästhetischen Einfühlung*. Zeitschr. f. Psych. u. Phys. d. S. Bnd. 25, 1901, blz. 4.

enkel zinnelijk détail (1), niet de minste aanschouwing. Dus een onbewuste voorstelling of een voorstelling in potentia.

Van den anderen kant : eene subjectief duidelijke aanwijzing (1), een weten van het voorgestelde. Dus bewustzijn, dus beaming.

Maar één ding kan niet tegelijkertijd bewust zijn en onbewust. Dus hier zijn twee afzonderlijke psychische feiten : een onbewuste voorstelling en een bewuste beaming.

Dat deze zoowel potentialiteits- als realiteitsbeaming zijn kan, behoeven we wel niet afzonderlijk te betoogen. Dat hangt er van af of de voorstelling al of niet eene dispositie heeft ter realiteitsbeaming.

134. De overgang van voorstelling in potentia of geprivilegieerde dispositie tot onterfde of onherroepelijke dispositie biedt geen verdere moeilijkheid meer.

Voit was zich heel goed bewust te weten wat een blad is, en wist toch geen enkel zinnelijk détail en kon er ook onmogelijk meer opkomen : z'n voorstelling was dus onbewust, ja zelfs onherroepelijk, en tóch had hij ervan een heusche *realiteitsbeaming*.

Met de psychopathische auteurs, echte Psittacisten en Nominalisten, de rhetorische decadenten en symbolisten, mutatis mutandis meer of minder evenzoo.

135. Nu hebben wij in 't vorig hoofdstuk ook gezien, dat de aanschouwelijkheid der beamingen met de verschillende individuen, en zelfs met hun oogenblikkelijke psychische gesteltenissen verandert en afwisselt (2).

Toch kan natuurlijk om redenen van buiten hierin soms een zekere regelmaat komen.

(1) Alfred Binet : *L'étude expérimentale de l'intelligence*. Paris, 1903, Chapitre VI : La pensée sans images. Passim. Interessant is nog Armande's antwoord op een vraag naar de reden van de onaanschouwelijke voorstellingen, Chap. VII, p. 129 : Voilà la vraie raison; on se contente d'une image imprécise parce qu'on *sait* ce qu'elle représente.

(2) Binet : *L'étude expérimentale de l'Intelligence*, t. a. p., blz. 95-96.

Ten eerste kan het onder bepaalde omstandigheden ***de moeite niet waard*** zijn, ons het object aanschouwelijk voor te stellen en teekenend te beamen, als namelijk spreker en hoorder tóch begrijpen waar het over gaat.

Ten tweede als ***het taalautomatisme*** op een zekere plaats in den zin een woord met een bepaalde beamingsbeteekenis (b. v. absoluut of relatief) vordert, en wij om andere redenen het hier en nu minder geschikt vinden er opmerkzaamheid aan ten koste te leggen.

Uit deze twee gevallen nu ontwikkelen zich een heele reeks taalkategorieën. Eens vooral verwijs ik hier naar R. DE LA GRASSERIE : ***Des mots auxiliaires, supplétifs et explétifs***, Paris, 1901, passim.

136. Zoo, als men spreekt over een of meer bekende personen noemt men ze met kun eigennaam (1), met een persoonlijk, demonstratief of onbepaald voornaamwoord. Deze kunnen de realiteit aangeven, het geslacht, het getal zonder iets van de kwaliteiten ook maar aan te stippen : ***ik, den dië, iemand.***

Eveneens met dingen of plaatsen uit de omgeving, of onderwerpen, zoowel concreet als abstract, die men altijd bij de hand heeft of waarop men juist nu de aandacht gericht had. Denk aan de relatieve en anaphorische pronomina.

Men begrijpt reeds uit de opgenoemde gevallen dat ook een aanduidende potentialiteitsbeaming geen zeldzaamheid is. De bezittelijke, aanwijzende en onbepaalde voornaamwoorden : ***mijne, zijne, zulke, dergelijke,*** bijwoorden : ***zus of zoo*** en al de soorten van telwoorden (2) leveren voorbeelden in menigte, die bijna alle door hun nominale congruentie zich duidelijk als potentialiteitsbeamingen verraden zonder iets van hun eigenlijken inhoud bloot te geven,

(1) BINET : *L'étude expérimentale*, t. a. p., blz.83-84 ; O. GANZMANN : *Ueber Sprach- und Sachvorstellungen*, Berlin, 1901, blz. 15.

(2) Alle telwoorden, de allerlaagste uitgezonderd, zijn aanduidende potentialiteitsbeamingen. Na al het voorgaande is verder bewijs wel overbodig. Men stelt zich toch nooit honderd dingen voor, en honderd op zich heeft natuurlijk ook geen realiteit.

Al deze voorbeelden behooren onder onze eerste soort van aanduidende beamingen.

Tot de tweede moeten gerekend worden tal van zindeelen, die men in den laatsten tijd met een sprekenden naam *voorloopige* of *looze* onderwerpen, *looze* voorwerpen, *looze* bepalingen is gaan noemen (1).

In de meteorologische impersonalia hoort het grammatisch onderwerp tot deze kategorie, loos onderwerp.

Een voorloopig onderwerp hebben wij in : *het* spijt mij, dat.... enz.

Looze voorwerpen heeft men in : *het* druk hebben, *het* koud hebben, enz.; *zich* schamen, *zich* bevinden en zoo in alle noodzakelijk wederkeerige werkwoorden.

Tot de looze bepalingen reken ik : het *eraan* geven, *erop* nakouden, *ervan* doorgaan, *erop* uit zijn, enz., die Prof. Verdam van historisch standpunt met den min liefelijken naam van *uitwassen* gedoopt heeft.

137 Tot nog toe hebben wij hier niets genoemd dan relatieve-beamingswoorden, maar de absolute laten zich in dezen ook niet onbetuigd.

Het plaatsvervangend hulpwerkwoord *doen* (2) b. v. is een sprekende type van onze eerste soort. Eveneens wederom *zoo* in de beteekenis van : « niet *dit*, maar *dat* » bij 't voordoen van een handeling b. v. Trouwens in vele andere gevallen als : ik *zal* ze, beenen *maken*, leven *maken*, gestand *doen*, te loor *gaan*, te leur *stellen*, wraak *nemen*, enz. enz. (3) doet het leege werkwoord niets dan aangeven tijd en wijze, in andere talen nog subject en object, maar zonder iets te verraden van zijn inhoud; of inhoud eigenlijk hebben ze niet, 't zijn loutere vormwoorden en het nomen dat er bijstaat, dát vormt hun inhoud.

---

(1) C. H. Den Hertog : *Nederlandsche Spraakkunst*[2], Amsterdam, 1903, I, § 14, § 21, enz.; J. Verdam : *Middelnederlandsch Woordenboek*, III, k. 407.

(2) Vgl. vooral het Engelsch. Voor het Hoogduitsch zie H. Wunderlich : *Der Deutsche Satzbau*[2], Stuttgart, 1901, I, blz. 167.

(3) Zie al dergelijke voorbeelden in nr 35 aangehaald.

Zoo is het ten slotte met alle hulpwerkwoorden (sommige hebben zeker een gevoelsbeteekenis, maar daarover later) en hierin is het Baskisch — althans onder de mij bekende talen — wel weergaloos.

Bij *doen*, ik *zal* ze, en eenige andere voorbeelden is het duidelijk, dat ze onder onze eerste soort vallen (1).

Bij, beenen *maken*, leven *maken*, enz. is de reden, en dus de thuisbrenging onder 1° of 2° niet onmiddellijk klaar. Wij komen hierop terug, maar in het Baskisch met z'n moeilijke conjugatie is het evident, dat het ingewikkeld verbaalautomatisme tot bezuiniging van 't aantal werkwoorden dreef. De weinige die overbleven, zijn haast allemaal louter vormwoorden geworden (2).

138. Het is duidelijk dat mijn tweede soort van aanduidende beamingen enorm secundair is, terwijl mijn eerste soort in dezelfde mate primitief mag genoemd worden.

Eindelijk vergelijke men nog met deze korte uiteenzetting over de aanduidende beaming, de beknopte en aanvankelijk duister schijnende, maar bij gezette studie glashelder blijkende verklaring op blz. 294-95 in het reeds genoemde artikel van C von Paucker (KZ. 26). Het is merkwaardig te zien hoe onze psychologische synthese, heel en al onafhankelijk van hem opgesteld, de analyse van zijn taalgevoel bevestigt, en wederkeerig door hem bevestigd wordt.

139. En ten slotte, gelijk de eenvoudigste verhalende zin, twee heterogene beamingen bevat onder 't opzicht van 't bewustzijn der (Herbartsche) apperceptie (m. a. w. een relatieve en een absolute), zoo zijn diezelfde beamingen in normale gevallen ook ongelijk in aanschouwelijkheid. Het onderwerp, de relatieve is ook een aanduidende. Het

(1) In de Engelsche vraagzinnen echter onder de tweede. Vergl, Otto Jespersen : *Progress in language*. London, 1894, § 73-74, waar nog een paar andere interessante voorbeelden zijn bijgebracht.

(2) Over nog andere talen zie R. de la Grasserie : *Des diverses fonctions des verbes abstraits*. Mém. d. l. Soc. d. Ling., XI, 1900, blz. 27, vlgd.

gezegde, de absolute is een teekenende beaming. Het bewijs? De persoonsvormen van het werkwoord waarvan sommige althans zeker door samenstelling van een verbalen en een pronominalen stam zijn ontstaan.

Slaan wij nu nog even terug naar nr 35, dan leeren we daar, met inachtneming van 't hier bewezene, dat ook in een samenstelling altijd één lid teekenend, en 't ander slechts aanduidend beaamd wordt. En zoo zien wij hier dan de eerste overeenkomst tusschen samenstelling en zin, die in ons laatste hoofdstuk tot in bizonderheden onderzocht, nieuw licht en leven zal brengen over allerlei dood en duister materiaal (1).

Algemeene moeilijkheden en besluit.

140. Ik ben deze laatste gevallen, wat haastiger doorgestapt, omdat het betoogde feitelijk zeer eenvoudig en algemeen erkend is. Maar óók nog, omdat hier ten laatste en ten zwaarste, weer verschillende moeilijkheden mijnen lezers moeten zijn ingevallen, die toch, om althans éénige regelmaat te bewaren, pas in ons laatste hoofdstuk kunnen worden opgelost.

Ik wil ze hier echter zelf formuleeren, om reeds nu de verdenking dat ik zulke kapitale punten zou voorbijgezien hebben, te ontgaan.

Ten eerste,

« Deze heele uiteenzetting betreffende de beteekenis van woordsoorten is waardeloos, daar de woordsoorten hunne speciale beteekenis voornamelijk ontleenen aan hunne functie in den volzin » (2).

(1) Dit alles was reeds gezet, toen ik het belangrijke, alleen wat haastige boekje van Dr Jan von Rozwadowski : *Wortbildung und Wortbedeutung*, Heidelberg, 1904, in handen kreeg. Hoewel ik volstrekt niet in alles kan meegaan, ben ik toch zeer blij om de treffende overeenstemming van zijne grondgedachte met dit gedeelte van mijn betoog.

(2) Zie alvast een heerlijke weerlegging hiervan bij John Ries : *Was ist Syntax? ein kritischer Versuch*, Marburg, 1894, blz. 102 vlgd.

En hieruit volgt onmiddellijk een *ten tweede*,

« 't Zal nu toch uit de eenstemmigheid van psychologen en linguisten onderhand wel vast staan, dat de volzin alleen, een primaire taaleenheid is, en het woord slechts een secundaire abstractie. »

Omtrent met deze woorden heeft BRUGMANN in zijne *Kurze vergleichende Grammatik*, III, blz. VII, Aanm., ook het juist aangehaalde boek van RIES onschadelijk trachten te maken.

Ik ben geen paedagoog en heb nog nooit Grammatica of Syntaxis gedoceerd. Over het methodologische in RIES' betoog kan ik dus *niet* oordeelen. Maar waar ik wél over oordeelen kan — dat Ries in zijne parallelle opvatting van het « Wort » en het « Wortgefüge », *beide* als zelfstandige grammatisch-psychologische eenheden, *gelijk*, *groot gelijk heeft* tegen alle verheerlijkers van den volzin dien niemand kan definieeren, linguisten en psychologen te zamen, dát zal ik in mijn laatste hoofdstuk ter dege bewijzen.

141. Ten slotte om samen te vatten.

Ik beweer volstrekt niet, dat *alle* werkwoorden *altijd* een absolute, noch dat *alle* nomina *altijd* een relatieve beaming beteekenen. *Dat is zeker zoo niet.*

Ik beweer evenmin, dat de eerste Indo-Germaan, die een adjectief of een conjunctief gebruikte, daarmee een potentialiteitsbeaming bedoelde enz. *Dit is best mogelijk, maar komt er niets op aan.*

Ik meen alleen bewezen te hebben dat de besproken woordkategorieën, de opgegeven beamingen tot psychologische kernbeteekenis hebben, m. a. w. dat het langzamerhand gevoeld wordend verschil tusschen die beamingen de oorzaak geweest is, waarom zich die taalkategorieën differencieerden, en in stand zijn gebleven; óf, moesten ze om een of andere reden ondergaan, ze weer opnieuw zijn opgekomen in heel anderen vorm, maar beteekenend dezelfde beteekenis.

Ik vat hier de voornaamste resultaten (1) van dit hoofdstuk in een schema samen.

Beamingen in de taal.	**Absolute** (verba).		**Relatieve** (nomina).	
I. Het woord.	*Realiteits-*	*Potentialiteits-*	*Realiteits-*	*Potentialiteits-*
Teekenende.	Indicatief Praes.	Indic. Fut. et Praeterit. Conjunctief. Optatief.	Substantieven.	Adjectieven.
Aanduidende.	Neutrale Hulpww.	Modale Hulpww.	Pronomina personalia. Nomina propria.	Pronomina possessiva. Numeralia.

(1) Sommige, hier van minder beteekenis moesten voor een latere aanschouwelijke voorstelling bewaard blijven.

142. Wat den aandachtigen beschouwer moet opvallen. is, dat wij in dit hoofdstuk wel zoowat alle verbuigende of vervoegende rededeelen hebben aangeraakt, maar nog zoo goed als nergens een *indeclinabile* hebben vermeld. Maar over de indeclinabilia handelt dan ook het volgend hoofdstuk bijna heelemaal.

VIERDE HOOFDSTUK.

GEVOEL EN WAARDEERING.

En s'obstinant à réserver le langage à la manifestation exclusive de la pensée, on rétrécit son objet en réalité beaucoup plus étendu, et du même coup on rend inexplicable tout ce qui, dans le langage, dépasse ce but trop resserré. Mille particularités de sa structure et de son fonctionnement sont alors condamnés à demeurer lettre-close ou à recevoir des explications de haute fantaisie.

PAUL PEETERS.

Psychologische analyse van het gevoel.

143. Men heeft er lang en veel over gestreden (1) of het vreugd en smartgevoel eene bijkomende eigenschap der objectieve waarneming dan wel eene zelfstandige functie van het bewustzijn was. De nieuwe experimenteele en pathologische gevallen (2) hebben evenwel aan het licht gebracht, dat waarneming en gevoel vooreerst niet gelijktijdig optreden, — bij lichtere prikkelingen gaat

(1) Zie de oude literatuur bij J. J. URRÁBURU : *Institutiones philosophicae*. Vol. V. Vallisoleti, 1897, blz. 782 vlgd.

(2) Zie een korte uiteenzetting en wat nieuwere literatuur bij HARALD HÖFFDING : *Esquisse d'une psychologie fondée sur l'expérience*. Édition française rédigée par LÉON POITEVIN, Paris, 1900, blz. 295 vlgd.

over 't algemeen de objectieve waarneming vooraf, bij heviger letsel voelen wij 't eerst de pijn — en ten tweede, dat ze onder allerlei omstandigheden afzonderlijk kunnen voorkomen, zoowel een uit-haar-aard zeer-pijnlijke waarneming *zonder pijn*, als een toch-anders-altijd aan-waarneming-verknochte pijn *zonder waarneming*. Maar volgens 't reeds meermalen aangehaald beginsel zijn *die* werkingen zelfstandig, die onafhankelijk van elkander kunnen optreden; dus ook deze.

144. Zoo hebben wij dus naast de objectieve waarnemingen een nieuw psychisch element leeren kennen : het vreugd en smartgevoel. Hoeveel er nu over het wezen van het gevoel ook moge getwist zijn en nog getwist worden, *dit* staat bij alle huidige psychologen vast : Vreugd en smart zijn de meest typische van de heele soort; in hen moeten wij dus naar goede methode onze definitie zoeken, om daarna hare bruikbaarheid op breeder gebied te beproeven.

Alle waargenomen indrukken *verbeelden* iets, beantwoorden aan een mij-tegenoverstaande realiteit.

Maar vreugd of smartgevoel verbeelden *niets*, zijn *niet* de kennis van een werkelijk niet-ik

Ik neem waar kan niets beteekenen, dan *ik neem* **iets** *waar.*

Ik voel lust of pijn beteekent *ik voel* **mij** *in lust of pijn* óf beteekent niets.

De waargenomen indrukken constitueeren mijn κόσμος νοητός, mijn objectief wereldbeeld.

Vreugd en smart, kortom de gevoelens constitueeren mijne ikheid, gelijk ik die in al mijne bewuste oogenblikken telkens onmiddellijk beleef.

En hiermede is onze definitie reeds gegeven.

Gevoelens zijn oogenblikkelijke ikheids-hoedanigheden, ikheids-wederwaardigheden; gevoelens zijn gesteltenissen

van de ikheid, gelijk wij die telkens onmiddellijk ondervinden of beleven (1).

145. Gaan wij nu andere gevoelens na, om te zien, of ook op deze onze gevonden bepaling past, en slaan wij daarbij ook voortdurend de naastbijgelegen psychische elementen gade, die klaarblijkelijk geen gevoelens zijn, om te zien of daar ook aanstonds onze definitie in gebreke blijft. Doorstaat ze die vuurproef, dan heete ze alomvattend en uitsluitend, dan is zij dus goed.

Nemen wij het gevoel van *zekerheid*. Ik heb b. v. de natuurkundige wet der bestendigheid van het arbeidsvermogen nagegaan, heb de betreffende proeven waargenomen, heb de berekeningen doorgecijferd, heb de geopperde bezwaren overwogen, en ten slotte de wet beaamd. Maar met die beaming ging een gevoel van onbetwistbare zekerheid gepaard : Geen twijfel kan me nog besluipen, ik voel mij veilig en gewis. Wien voel ik nu? De bestendigheid van het arbeidsvermogen? Neen, die beaam ik. Maar zeker-voelen doe ik mij zelf : de ikheid, die mij op dat oogenblik direct bewust ben.

Zeer belangrijk is ook het *strevingsgevoel*. Er valt mij een plan te binnen. De voorstelling wordt mij aanschouwelijk. Ik beaam de mogelijkheid. En ik verlang het te verwezenlijken. Dat voel ik. Wien voel ik? het plan? de

(1) De hier voorgedragen gevoelsleer is in hoofdzaken die van THEODOR LIPPS, professor der psychologie te München.

Als opzet lag ze tamelijk voor de hand, en was ze zeker al menigeen in den zin gekomen, (zie o. a. M. LAZARUS : *Das Leben der Seele*[2]. Bnd. 1, Berlin, 1876, blz. 284 vlgd.), maar ze tegen al de voor-de-hand liggende moeilijkheden te verdedigen, ja, ze daardoor voortdurend scherper te formuleeren en zekerder te bewijzen, dat is LIPPS' onloochenbare verdienste. Zie vooral : *Das Selbstbewusstsein, Empfinding und Gefühl*, Wiesbaden, 1901 ; *Vom Fühlen, Wollen und Denken*, Leipzig, 1902, en *Leitfaden der Psychologie*, Leipzig, 1903.

mogelijkheid? neen mijn innigste zelf voel ik in de gesteltenis van verlangen. Maar er komen bezwaren. Men werkt mij tegen. Mijn pogingen worden verijdeld. Maar als mijn verlangen nu krachtig was, dan wordt het nog sterker, inplaats van te zwichten voor den tegenstand. Ik zet dus tóch door. En nu voel ik pas ten volle mijn streven ópworstelen tégen den tegenstand. Wien voel ik nu? Den tegenstand onmiddellijk? Neen, dien ken ik, dien beaam ik, maar onmiddellijk voel ik alleen mijn innigste zelf zich aankanten, zich opdringen, voortstreven tegen den tegenstand.

En dan, als ik mijn middelen heb weten te kiezen met beleid, en m'n ik onbezweken in 't streven volhard heeft, dan slaag ik ten slotte : mijn plan wordt verwezenlijkt. Ik beaam nu niet meer z'n mogelijkheid, maar zijn heusche werkelijkheid en *ik voel me bevredigd*, *voldaan*.

Zoo heb ik gevoelens van al mijn bewuste handelingen het gevoel van louter te fantaseeren, het gevoel van oplettendheid, van willekeur of twijfel, van gedwongen worden door evidentie, van herkennen, vergeten zijn, enz. Niet dat dit zelf gevoelens zijn, maar steeds gaat met hen een hun-specifieke gesteltenis van mijn innigste zelf, ***een gevoel*** gepaard.

146. Ten slotte : dit gevoel is een abstractie, net als de bewuste beaming een abstractie is. Reëel is in beide slechts het enkelvoudig geheel van bewuste-objectieve beaming-en-subjectief-gevoel in ieder oogenblik. Daarom ook was het niet heel en al nauwkeurig te zeggen, dat alleen de waargenomen indrukken mijn wereldbeeld constitueeren, want dat wereldbeeld van het niet-ik vooronderstelt ook het ik van bewustzijn en gevoel; evenmin was het volkomen juist dat alleen de gevoelens mijne ikheid constitueeren, zij doen het wel hoofdzakelijk omdat zij louter subjectieve bewustheid zijn, maar de bewuste

objectieve beaming bergt en toont die ikheid toch ook (1). Dit neemt evenwel niet weg, dat wij met recht van redenen twee ordes van werkingen onderscheiden :

Eene, die zich wendt tot het *niet-ik* : de orde der beaming.

En eene andere, die in het *ik* opgaat en blijft : de orde van het gevoel (2).

147 *a*. Hierbij moet men evenwel in het oog houden, dat *ik* hier het onmiddellijk bewuste *ik* van ieder oogenblik, en *niet* het blijvend substraat daarvan : de *menschelijke ziel* beteekent. Zoo kunnen wij b. v. een oogenblik nadat wij een bepaald gevoel beleefden, terugdenken op dat gevoel, dat dan behoort tot het *nu niet-ik* en als zoodanig wel beaamd maar niet gevoeld worden kan (3).

Dit onderscheid nu tusschen onmiddellijk gevoel en reflecteerende gevoelsbeaming is van groot belang.

Want juist door dat reflecteeren, kunnen wij de verschillende gevoelens veel fijner ontleden en onderscheiden, dan ze zich aan de onmiddellijke ikheid plegen te openbaren. Maar nog eens zoo'n fijn ontleedgevoel is geen gevoel meer, maar een gevoelsbeaming.

147 *b*. Menigeen zal wellicht verwonderd zijn, hier niets te vinden van al de zenuw- en spierbewegingen, waaruit volgens velen eigenlijk het heele wezen der gevoelens zou

---

(1) Zie hierboven nr 59.

(2) Dat ook het gevoel een onzinnelijke akt is, volgt uit dezelfde redeneering, die wij bij de beaming hebben uitgewerkt.

(3) E. B. Titchener : *Affective Attention.* Philosophical Review, III, 1894, blz. 429 vlgd.

Toch kan zoo'n gevoelsbemaing door de « Tendenz des vollen Erlebens » (Lipps : *Vom Fühlen. Wollen und Denken*, blz. 88, vlgd), als de omstandigheden gunstig zijn, zich weer in het gevoel zelf omzetten : Zoo wordt ook bij het terugdenken op een oordeel dikwijls het oordeel andermaal geveld, zoo ontstaat bij het terug denken op een *hevige* ontroering meestal de ontroering opnieuw.

bestaan. Niet dat ik ontken dat in de *coarser emotions* — om met WILLIAM JAMES te spreken — de innerlijke waarneming respectievelijk voorstelling dier spierbewegingen geen integreerend deel van het bewustzijnsphenomeen dier gevoelens zou uitmaken. Integendeel, boven onder nr 29 spraken wij reeds van de *voorstellingen* van pijn, opgewektheid, vermoeienis, afkeer, toorn. En met deze bedoelden wij natuurlijk niets anders, dan voorstellingen van de eigenaardige bewegingen en toestanden van sommige spieren, die met de genoemde gevoelens plegen gepaard te gaan. Dit neemt echter niet weg, dat de specifieke essentie zoowel van de *coarser* als van de *subtler emotions* bij den mensch — want van de dieren weten we in dit opzicht anders — in het ik-bewustzijn ligt, waarom wij dan ook in deze *grondbeginselen* bijna uitsluitend hiermee rekening houden.

Later hoop ik evenwel te toonen, gelijk WUNDT het reeds hier en daar beproefd heeft, dat ook de spierbewegingen der gevoelens invloed hebben op de taal, met name op de woordvorming en de zinsmelodie.

147c. Nog één opmerking ten slotte. Ik kan mij voorstellen, dat menigeen aan het betoog van dit hoofdstuk zijne instemming weigeren zou, omdat hij voor de hierbeschreven psychologische feiten het woord *gevoel* niet juist gekozen acht, Ik meen echter, dat dit bezwaar niet zoozeer aan mijne schuld, dan aan de menigvuldige en uiteenloopende beteekenissen van dit woord zelf is te wijten. Ik heb dezen term evenwel toch gebezigd, omdat ik voor mij hierin geen voldoende reden zag om van het algemeene gebruik der hedendaagsche psychologen af te wijken. Wien echter alleen de naam niet bevallen mocht, geeft ik in overweging de omschrijving : *direct subjectief zelfbewustzijn* te gebruiken in zijne plaats.

Het gevoel is oorzaak van taal.

148. Juist gelijk wij boven het vreugd- en smartgevoel als een afzonderlijk element van bewustzijn uit de waarneming en de beaming hebben afgescheiden, kunnen wij nu wederom uit de pathologie bewijzen, dat de gevoelstoon, die wij in vele *woorden* kunnen opmerken een zelfstandig beteekeniselement vormt, naast de zaakvoorstellingen en beamingen.

Want er zijn vele aphasiegevallen, waar de getroffen persoon geen enkele voorstelling meer in woorden kan uiten, maar toch nog zeer goed in staat is in vloeken of anderszins van zijn pijn of ongenoegen kond te doen. Men zal het mij ten goede houden, de desbetreffende literatuur (1) hier niet te compendieeren. Wie er belang in stelt, moge er in grasduinen naar hartelust.

Als voorbeeld wil ik alleen Voit aanhalen, die gelijk Wolff (2) ons mededeelt, op blooten reuk of smaak nooit een voorwerp objectief kon benoemen, maar wel den gevoelsindruk kon uiten, dien de waarneming op hem maakte. Als men hem — let wel den Beierschen bierbrouwersknecht — onder bepaalde omstandigheden *bier* laat drinken, kan hij niet zeggen, wat hij drinkt, maar geen oogenbik behoeft men te wachten op een behagelijk *gut!* of een verachtelijk *schlecht!*

Eveneens kan hij zoo *koffie* en *suiker* bij 't proeven wel *zoet* en *lekker* maar niet met hun voorwerpsnaam noemen. Gas ruikend verklaart hij, dat *het stinkt*; waarnaar kan hij niet zeggen.

---

(1) Bernard, t. a. p., blz. 182 vlgd.; Bastian, t. a. p., blz. 381 vlgd., trouwens alle in 't eerste hoofdstuk aangehaalde auteurs brengen er voorbeelden van bij. Zie hierover in 't bizonder J. Hughlings-Jackson: *On affections of Speech*, Brain II, 1880, blz. 203 vlgd., 323 vlgd.

(2) Wolf, t. a. p., blz. 27 vlgd.

't Meest sprekende voorbeeld is wel, toen WOLFF hem eens een glaasje Alicante gaf. VOIT proeft het en zegt aanstonds : ***gut, gut, sehr gut!*** Als een wijnkenner doezelt hij met de tong langs de heele mondruimte rond, en zoo bij 't steeds intenser proeven, komt plotseling het woord ***Tokayer*** los. Dus toch een voorwerpswoord? Grammatisch ja, maar psychologisch een louter gevoelswoord. Ten eerste toch lijkt de zoete Spaansche wijn hoegenaamd niet op den geurigen Hongaar, maar ten tweede kent VOIT geen Tokayer, en vindt hij hem niets bizonder lekker, gelijk bleek, toen WOLFF hem bij wijze van correctieproef nu heuschen Tokayer te drinken gaf en er noch beamingswoord noch gevoelsuiting loskwam. Hij had hem nooit gedronken, maar naar het gebruik van anderen had bij hem die naam de bloote gevoelsbeteekenis gekregen van ***overheerlijk, allerlekkerst,*** juist gelijk bij de boeren van Noord-Brabant : Sjampannie, en in Holland op een ander gebied : een jongen ***van Jan de Wit.***

Maar als de gevoelstaal afzonderlijk kan gespaard blijven, dan moet zij dus ook in normalen staat, een afzonderlijk element vormen naast de beamingstaal.

149. Dat het nu ***in den aard der menschen*** ligt, allerlei dingen niet naar hun objectieve verschijning en onze beaming daarvan, maar naar den subjectieven gevoelsindruk dien zij in ons verwekken, te benoemen, bewijst E. MEUMANN (1) overtuigend uit de kindertaal :

Men heeft er dikwijls op gewezen — en er heel wat verregaande conclusies uitgetrokken — dat kinderen bij voorkeur woorden gebruiken van zoo verbazend algemeene beteekenis. Nauwlettender toezien heeft echter geleerd, dat

(1) E. MEUMANN : *Die Sprache des Kindes*, t. a. p., blz. 53-59, en de aldaar bijgebrachte literatuur. Zie ook het sprekende voorbeeld van LAURA BRIDGMANN bij W. JERUSALEM : *Die Urtheilsfunction*, Wien-Leipzig, 1895, blz. 99 vlgd.

al deze woorden niets beteekenden dan een aangenaam of onaangenaam gevoel. Alles wat ze graag hebben heet zus, alles wat ze niet graag hebben heet zoo. ***En dat is hun eerste taalgebruik*, *dat ze niet van hunne omgeving hebben geleerd.*** Dus ligt het in den aard der menschelijke natuur.

Niet zonder reden leg ik eenigen nadruk op deze gevolgtrekking. Verderop toch zullen wij voor feiten komen, die menig etymoloog of semasioloog de haren te berge zouden doen rijzen, maar nu, hoop ik niet dan met instemmende verwondering zullen worden bejegend.

150. Van lieverlede gaan echter die kinderlijke gevoelswoorden in objectieve beamingswoorden over. En dat zullen wij verderop ook in de ontwikkelde menschentaal nog herhaaldelijk zien gebeuren (1) Maar ook omgekeerd zullen wij zien dat beamingswoorden overgaan in gevoelsuitingen (2), kortom een voortdurende wisselwerking tusschen beide. Ook hiervan echter ligt de psychologische oorzaak voor de hand (3).

Nemen we b v. ***een gespannen boog*** en ***gespannen aandacht***. Het is duidelijk dat ***gespannen*** van ***aandacht*** gezegd, op een ***gevoel*** van inspanning, bij 't woord ***boog*** gevoegd op een objectieve ***beaming*** berust. Evenwel niet ten onrechte gebruiken we voor beide hetzelfde woord. Want met het objectief feit ***den boog spannen*** gaat in mij die hem span noodzakelijk een gevoel van inspanning gepaard, dat generiek met dat der bedwongen aandacht overeenkomt.

Ik heb dorst. Dat is een physiek objectief feit. ***Ik dorst naar wraak.*** Dat is een subjectief gevoel. En toch heeten

(1) Zie alvast W. WUNDT: *Völkerpsychologie*. Die Sprache II, blz. 535*c*.
(2) » » » » II, blz. 534*b*.
(3) LIPPS: *Das Selbstbewusstsein*, t. a. p. Kap 6. Möglichkeit der Verwechselung von Gefühlen und Empfindungen.

beide *dorst* omdat zich met het physieke feit van droge prikkeling in de keel altijd een zucht naar laving verbindt, dat van het gevoel van wraakzucht slecht accidenteel verschilt.

Die appel is zuur. Ik heb het zuur verdiend. Tegenstelling als boven. Maar ook weer dezelfde overeenkomst. Aan het physieke feit van chemische-zuren-op-m'n-tong beantwoordt van binnen een stemming, die wij zoo duidelijk weergeven met : door een zuren appel moeten bijten. En wie ziet niet de gelijkenis tusschen *dit* gevoel, en dat van het *zuur verdienen.*

Dat drankje is *bitter*. *Bitter* weenen. De verklaring is heel en al parallel.

Ik ben moei. Ik ben het moei (1). De eerste zin beaamt de gewaarwording van spieren die door overmatige arbeidsverrichting meer en meer ontdaan worden. Maar aan die gewaarwording paart zich altijd een gevoel van : *er genoeg van hebben*. En dát juist is de beteekenis van den tweeden zin.

Het werk is ten einde. Eindelijk! Aan de beaming van het volbracht zijn eener moeilijke taak knoopt zich immer een gevoel van bevrediging vast. En dat juist is de loutere beteekenis van ons *eindelijk* geworden.

151. Allemaal metaphora's! zeide vroeger de philoloog, die zijn er bij honderden. En hij had gelijk, vooral in het laatste; maar wisten wij er meer om? Nu wij echter de psychologische oorzaak van die overdrachten hebben nagegaan, weten wij meer, weten wij veel meer.

Wij weten nu dat het gevoel eene levende macht is in de taal, dat naast de objectieve gelijkenis der dingen ook de overeenkomst van subjectief gevoel de reëele oorzaak

(1) Dezelfde beteekenisproportie in Oind. çámati en çấmyati.

kan zijn dat wij een bepaald feit met dezen en géén anderen naam noemen, ***en dat om het gevoel zoo de woorden van lieverlede hunne beteekenis veranderen.***

152. Maar was de betiteling der philologen dan zelfs wel juist toen zij de woorden voor objectieve feiten als ***eigenlijke*** en de gevoelsuitingen als ***overdrachtelijke*** zegswijzen kenmerkten? De vraag zou toch kunnen rijzen : Hebben beide niet evenveel recht op den naam ***eigenlijk?*** Ja, hebben de gevoelsuitingen zelfs niet ***meer*** recht, daar zij ***uitsluitend*** beteekenen, wat toch van het woord de levende beteekenis blijkt, en de beamingswoorden er iets accidenteels aan toevoegen?

En al is deze vraag ***hier*** en ***nu*** misschien nog wel ontkennend te beantwoorden, omdat ***wij*** met onze schoolsche opvoeding de taal onzer omgeving haast gedwongen worden ***eerst*** tot benoeming der objectieve feiten aan te leeren; in het algemeen, zie ik een macht redenen om vierkant en volmondig « ja » te antwoorden. Toch ligt dit ***nu*** niet op onzen weg.

Ik wilde hier die vraag slechts gesteld hebben, omdat ze alvast onze oplettendheid scherpt voor gevallen, waar eenzelfde onderzoek tot een aanvankelijk-veel-minder-verwacht, maar ten-slotte-toch-veel-klaarblijkelijker-bewezen ***já***woord zal moeten leiden.

153. En nu de taalfeiten waar het om te doen is.

Eerst een typisch geval.

Ik ben aan 't disputeeren. Mijn tegenpartij meent een afdoende beweegreden bij te brengen, maar.... ik kan ze rechtstreeks tégen hem keeren. Met eenig welbehagen ontwikkelt hij zijn redeneering. Ik kijk hem kalm aan, maar gloei van binnen. Als een bliksemstraal heb ik mijn kans ingezien en beaamd. Maar nu zie ik die niet meer, ik sta op spanning... en pas heeft hij het laatste woord eruit of ik erop met mijn ***En juist daarom dan ook....*** daarin

ontlaadt zich mijn spanningsgevoel, en nu wordt mij weer stuk voor stuk de redeneering duidelijk, ik beaam ze en zeg ze uit.

Dit typisch voorbeeld komt in menigvuldige variaties in elk gesprek, in elk geschreven of gedrukt stuk tien, honderd malen voor; en het eigenaardige van al die gevallen is een soort verbandsgevoel teweeggebracht door een beaming, die zich opdringt of nog nawerkt, tijdens het aanhooren of het uitspreken van eene andere.

Alle voegwoorden, alle voorzetsels, alle partikels hebben tot eigenlijke beteekenis een verbands- of associatiegevoel. Hun logische functie is een overdrachtelijke en accidenteele (1).

Dat willen we bewijzen.

154. Niet evenwel zoo, dat we van al die moeilijk etymologiseerbare woordjes stuk voor stuk afleiding en herkomst willen nagaan, immers dan zou de uitslag toch altijd zeer hypothetisch blijven. Neen, al zullen we de waarschijnlijke etymologiëen niet versmaden, willen wij toch vooral in het levend gebruik der talen, die wij door en door kennen hunne historische wederwaardigheden nagaan. Wij zullen dan zien, hoe al dat logisch onbegrijpelijke aanstonds duidelijk en natuurlijk wordt als wij het den maatstaf der gevoelsuitingen aanleggen, en daaruit onze gevolgtrekkingen afleiden.

(1) Een voorgevoel van deze waarheid, evenwel zonder afdoende bewijzen vindt men bij ALBRECHT KRAUSE : *Die Gesetze des menschlichen Herzens*, Lahr, 1876, blz. 86 vlgd.; WILLIAM JAMES : *The principles of Psychology*, New-Vork, 1890, I, blz. 243 vlgd; IDEM : *Textbook of Psychology*, Londen, 1892, blz. 160 vlgd., en van hen door verschillenden overgenomen o. a. KRAUSE's verreikende hypothesen door M. LAZARUS : *Das Leben der Seele*², Berlin, 1878, blz. 318-319, en JAMES' apodictische uitspraken bij L. DUGAS : *Le psittacisme*, t. a. p,, blz. 143; ten slotte zonder aangegeven bron (zonder ze te kennen misschien?) bij W. WUNDT : *Völkerpsychologie, Die Sprache*, I, blz. 546-47.

Het verbandsgevoel en de voegwoorden.

155. Niets is zoo gewoon in de psychologie als de associaties der voorstellingen en diensvolgens der beamingen. En toch was het een soort openbaring toen WILLIAM JAMES met zijn juist aangehaald hoofdstuk : *The stream of Thought* er eens met nadruk op wijzen kwam, dat die associatie feitelijk geen aaneenrijging is van kralen aan een langen draad, maar een stroom van golven vele naast elkander, de eene is nog niet weg of de ander komt al op, maar een wisselwerking en een onderlinge wrijving, normaal is er nooit één alleen, maar zijn er altijd vele samen, waarvan er evenwel meestal één telkens den voorrang aan één ander overlaat.

En de wisselwerking dier beamingen voelen wij. Daarop steunden JAMES' *Feelings of tendency* en *Feelings of relation*. Of deze termen nu een goede verdeeling aan de hand doen durf ik op grond van het taalmateriaal betwijfelen. Maar dit is zeker dat hij zoo een nieuw idee, een nieuw handvol waarheid op de vruchtbare velden der wetenschap heeft uitgezaaid, dat z'n oogst zal opbrengen 30-, 60-, 100-voud.

WUNDERLICH (1) is zoover ik weet de eerste taalgeleerde, die bewust of onbewust daarop voortbouwend de uiting van het gevoel der associaties met JAMES in het copulatieve *en* herkende. En hij voegde er aanstonds de zeer juiste opmerking bij : *und* in een ongekunsteld verhaal toont het onbetwistbaar (2), *und* als eerste woord van een

(1) Dr H. WUNDERLICH : *Der Deutsche Satzbau*[2], Stuttgart, 1901, I, blz. XXVIII en II, blz. 411.

(2) Ook nog mooi gevoeld door G. v. D. GABELENTZ : *Die Sprachwissenschaft*[2], blz. 465 : Kurze Sätze, eintönig mit einen *Und, Und da* verbunden, walten bei uns in den Reden der Kinder und Ungebildeten, anderwärts z. B. bei den Semiten, den Bantu, den Malayen

ballade wijst op de ongedwongenheid, de natuurlijke opvolging der komende beamingen — een treffende illustratie.

Lipps (1) echter heeft dit pas met psychologische scherpte ontleed : Mijne ikheid beleeft het soms zeer duidelijk dat ik *van* een oogenblikkelijke waarneming *naar* de voorstelling van iets anders overga. Ik zie b. v. een persoon. met wien ik laatst eens heb kennis gemaakt. Aanstonds voel ik mij door die waarneming tot de voorstelling van zijn naam gevoerd. Wij hebben hier dus in tegenstelling met alle andere gevoelens een specifiek nieuw, waarvan het onmiddellijk en éénledig gevoelde « van ... naar » het wondere kenmerk is.

Het *afkomen van* en het *heenstreven naar* in één allereenvoudigst gevoel versmolten.

156. Dit vinden wij ook in de taal :

Nl. en, mnl. ende, hd. und, engl. and : got. anda- unþa- « van.... naar »,

Oind. vā, gri. ἠϝέ, lat. -ve, au(t) of : oind. áva, lat. au-(ferre), oksl. u-, u, « van.... naar ».

Engl. too = ook : engl. to. nl. (naar....) toe, hd. zu.

Gri. δέ., « knüpft an das Vorhergehende an » : Gri. -δε, Av. da = naar.... heen.

Lat. et = en : gri. ἔτι verder, dan.

Omtrent -ca, τε, -que, -h, die natunrlijk met den stam van het vragend-betrekkelijk voornaamwoord identisch zijn, concludeeren wij voorloopig al, dat de oudste beteekenis

in der ganzen Sprechweise vor. Etwas Kindliches und Ungebildetes hat nun diese Manier allerdings, dafür aber auch etwas Inniges. Jeder neue Satz erscheint wie ein neuer Entschlusz, *die Conjunction, die diesen Entschlusz ausdrückt, fast wie eine Interjection, die zum Mitempfinden einlädt.* Darin erblicke ich die Innigkeit. Met het oog hierop leze men nog eens in den Max Havelaar, zijn heerlijke toespraak tot de hoofden van Lebak na.

(1) *Vom Fühlen. Wollen und Denken*, t. a. p., blz. 102-103.

dier voornaamwoorden dus het verbandsgevoel ***en*** herbergt. Vandaar dan ook dat het voegwoord ***en*** met het betrekkelijk voornaamwoord in allerlei talen « verwisselen » speelt. Denk b. v. aan Mnl. en Latijn. Op die voornaamwoorden komen we nog terug (1).

157. Nu worden de associaties tot twee groote groepen teruggebracht : namelijk tot associaties van ***gelijkenis*** en van ***ervaring***.

Bepalen wij ons voorloopig bij de eerste.

Letten wij er evenwel aanstonds op, dat hier van gelijkenis, d. w. z. van ***gedeeltelijke*** gelijkheid sprake is. Gedeeltelijke gelijkheid is toch tevens ongelijkheid.

Wij vinden nu de beteekenis van ***gelijkheid*** ontwikkeld in :

Lat. ceu uit *ce-ve = of dit, gelijk.

Oind. iva uit *i-ve = of dit, gelijk.

Gri. καί, en; lit. kaĩ, kaĩp = gelijk.

Oind. vitarám, verder; hd. wieder, nl. weder, opnieuw (natuurlijk iets gelijks).

Oind. áva = van af; gri. αὖ, wederom, opnieuw.

159. Die van ***ongelijkheid*** in :

Rum. ci, relatief; « sondern ».

Ospa. ca, relatief; « sondern ».

Spa. que non, relatief + negatie; maar niet.

Oind. ápi, ook (arm. ev = en); maar evenwel.

---

(1) Als wij echter de reeksen van associaties elkander « zoo maar » laten opvolgen, dan hebben wij ook een gevoel dat die opvolging niet door waarneming of logische evidentie wordt afgedwongen, maar dat wij vrij verbinden naar hartelust. (Lipps t. a. p , blz. 103) Behalve het reeds bovengenoemde ***und*** in het begin van een verhaal, ken' ik daarvoor nog maar één bevestigend taalfeit : het Lat. ***vel***, of : een vorm van velle, willen.

Hooren hier ook toe Fra. ou ***bien***, Nl. of ***wel***? niet etymologisch natuurlijk.

Gri. ἔτι, verder; got. iþ, maar.
Got. afar, daarna; hgd. aber, maar.
Got. þan, daarna; ook reeds : toch.
Got. auk, ook; ohd. ouh, echter; mnl. ook, daarentegen.
Nl. behalve, daarnaast; uitgezonderd.
Mnl. echter, daarna; nnl. toch, evenwel.
Mnl. nochdan, daarna; nnl. nochtans, toch nhd. dennoch.
Lat. autem, bijvorm van aut; daarentegen (LINDSAY).
Oind. ád, daarop, dan. lit. ô = 'n tusschending tusschen *en* en *maar* (KURSCHAT).

159. Maar herinneren wij ons wat wij boven (nr 147) omtrent de ontleding van het gevoel gezegd hebben. Hier moeten wij dat nog wat nauwkeuriger aanzien. Door de reflectie op het gevoel, zeiden wij ontstaat een gevoelsbeaming en verderop een analyse, een ontleding dier gevoelsbeamingen. Dit is nu in de taal van zooveel belang, omdat hier voortdurend door de verhouding van spreker tot hoorder de gevoelsbeamingen met de gevoelens zelf samentreffen. Wanneer wij toch van een opgewonden woesteling het woord : Verd.... ! hooren, dan is dat zeker een uiting van zijn gevoel. Maar deelt hij aan ons dat gevoel mee? gelijk wij aan elkander onze beamingen mededeelen? Volstrekt niet. Wij verstaan er uit, dat hij wel heel boos moet zijn, maar worden daarom zelf nog niet boos. Waaraan beantwoordt dit krachtwoord dus in den hoorder? Niet aan een gevoel, maar aan een gevoelsbeaming.

Met deze woordjes voor het verbandsgevoel eveneens.

En daar wij nu allen beurtelings hoorder en spreker zijn, en het gehoorbeeld met het spreekbeeld ten nauwste is verbonden, gaan nu de gevoelswoorden langzamerhand ook in den spreker niets meer dan gereflecteerd gevoel, d. w. z. beamingen of ideeën beteekenen.

En in deze gevoelsbeamingen ontwikkelen zich dan al

de verdere ontledingen en distincties, zoo hier tusschen : *gelijk* en *ongelijk*.

160. Maar met al die fijnere ontledingen is het gevoel zijn eigen woorden kwijt, en nu tracht het ze terug te krijgen. Allerlei termen met de meest gespecificeerde logische of beamingsbeteekenis, gaat nu het gevoel zelf weer gebruiken, in 't wilde weg natuurlijk; en uit dien strijd tusschen gevoel en beaming volgt nu het zoo vreemd lijkend verschijnsel dat woorden voor gelijkheid de beteekenis aannemen van ongelijkheid; maar feitelijk is het niet zoo : oorspronkelijk zijn het allemaal woorden voor verbandsgevoel en het gevoel gebruikt ze als zoodanig dooreen, maar de gevoelsbeaming heeft onderscheidingen gemaakt die het gevoel niet honoreert. En vandaar :

Evenwel, etymol. gelijkheid; feitelijk : tegenstelling.

Hd. wieder, opnieuw gelijkheid; wider (etymol. ermee identiek, oind. vitar) : tegenstelling.

Engl. again, opnieuw : gelijkheid; against, in strijd er mee : tegenstelling.

Mhd. sō, evenzoo : gelijkheid; nhd. sonst (bijvorm v. sō) anders : tegenstelling.

Fra. tout de même, etym. : heel en al 't zelfde, feitelijk : tegenstelling.

Lat. rursus, zoowel : opnieuw (gelijkheid) als : daarentegen (tegenstelling).

Lat. tam, evenzoo; tamen (bijvorm, olat. ook tam) (tegenstelling).

Gri. ὅμως, etym. evenzoo; feitelijk : daarentegen (tegenstelling).

161. Heel en al parallel zijn de feiten bij de ervaringsassociatie. Ervaringsassociatie verschilt hierin van gelijkenisassociatie dat twee voorstellingen elkander verwekken, niet omdat zij in 't een of ander gelijken, maar omdat zij vroeger ook dikwijls samen in het bewustzijn zijn

geweest, zoo b. v. de voorstellingen van een oorzaak en een gevolg (beide in hun algemeenste beteekenis).

Wij hebben zoo een gevoelsbeaming van grond en gevolg. Beide berusten op weer hetzelfde verbandsgevoel gelijk de beide τε's in ἀνδρῶν τε θεῶν τε op hetzelfde gevoel wijzen, het eerste op θεῶν dat nog komen moet, het tweede op ἀνδρῶν dat nog niet uit het bewustzijn weg is. Hier echter zijn ze gedifferencieerd omdat de relatie van beide kanten niet dezelfde is, gelijk b. v. ook in 't gri. μέν — δέ. De beaming vatte dat verschil natuurlijk.

Wij vinden nu de beteekenis van ***grond*** ontwikkeld bij :

Got. *iþ* daarna; ook : want

Got. *þan* daarna; ook : want; hd. denn, want.

Osk. íním, en umbr. enem = tum; lat. enim, want.

Lat. quod, en dat; omdat.

Lat. quia, en die; omdat.

Gri. ἄρα = gelijk te verwachten was, voorbereid in mijn geest (1); (γ)άρ, want.

162. De beteekenis van ***gevolg*** bij :

Nl. derhalve, hd. deshalb, van dien kant naar...; feitelijk : dus, dientengevolge.

Nl. vandaar eigenl. van daar naar... feitel. : dus, dientengevolge.

Hd. hiernach, demnach, sonach, vroeger : daarna; nu : dus, dientengevolge.

Lat. donique, van nu tot dat; rom. dunque, donc, dus. (Zie Koerting in voce.)

Lat. itaque, en dat, en zoo; dus.

Olat. igitur. daarna; klass. lat. dus.

Algem. rom. poi, puis = post, daarna; Spa. pues, dus, dientengevolge. Ook in Fra. puisque.

Algem. rom. loco, luec = loco, (cf. illico) terstond; spa. luego, dus, dientengevolge.

(1) Cf. P. Cauer : *Die Kunst des Uebersetzens*[3], Berlin, 1903, blz, 62 vlgd.

163. Maar die onderscheidingen van grond en gevolg zijn weer allemaal gevoelsbeaming, gevoelsreflectie. Het echte gevoel spreekt er niet meer in, maar het herneemt zijn rechten, en nu zit de logica weer verlegen met :

Olat. einom, dus; klass. lat. enim, want.

Ohd. danne, dus; nhd. denn, want.

Lat. quare, waarom, dus; fra. car, want (in 't oudfra. vooral een teekenend voorbeeld van louter verbandsgevoel. Zie MEYER-LÜBKE, III, § 585 en verdere literatuur bij Körting sub voce).

Hd. drum, daarom, dus; omdat.

Gri. διότι, daarom ; omdat.

164. Nog erger komt evenwel weer de onlogische natuur van het gevoel uit, waar het de causale conjuncties met de concessieve, toch juist hun logisch tegendeel (want een concessie geeft een reden voor het tegengestelde van den hoofdzin) ongestoord dooreenhaalt.

Letten wij er evenwel ook hier weer op dat het concessieve gevoel, evenals het causale tweeledig is; in den concessieven bijzin voelen wij den hoofdzin, en in den hoofdzin voelen wij nog de tegenstelling van den voorzin. B. v. *Al* is de leugen *nog* zoo snel, de waarheid achterhaalt ze *wel*. Het concessieve *al.... nog* doet den nazin voorgevoelen, en het adversatieve *wel* (*evenwel*) laat den voorzin nog even naklinken in het gevoel.

Homerisch περ, zoowel : ofschoon, als : aangezien, daar (grondbeteekenis : ook) (1).

Lat. cum, zoowel : ofschoon, als : aangezien, daar (grondbeteekenis : en toen).

---

(1) PAUL CAUER : *Kunst des Uebersetzens*, t. a. p., blz. 66.

PAUL CAUER : *Grammatica militans*[2], Berlin, 1903, blz. 50, 53, 54. De bepaald scherpzinnige verklaring, door CAUER van deze feiten gegeven, maak ik volstrekt niet overbodig, maar ze hebben, meen ik, deze gevoelsleer tot onbewusten grondslag, ze behoeven ze in elk geval voor hun evidentie.

Fra. avec, zoowel : niettegenstaande, als : met, door.
Fra. pour, zoowel : niettegenstaande, als : om, door.
Mnl. *ook*, maar; want; enz. enz., een echt typisch voorbeeld van zuiver verbandsgevoel.
Noord-Brab. *daarom*, zoowel : om die reden, als : evenwel, niettegenstaande.
It. però, daarom, om die reden; evenwel, niettegenstaande.
Got. raihtis, zoowel : want, namelijk; als : maar, echter, weliswaar.
Got. allis, zoowel : want, namelijk; als : weliswaar, echter (1).

165. Ik zou er nog op kunnen wijzen, hoe de finale conjuncties *natuurlijk* gevoelswoorden zijn, daar ze aan een streven van middel naar doel het woord leenen; hoe de conjuncties van plaats en tijd en wijze voortdurend door elkander loopen, en nog allerlei andere logische functies kunnen bekleeden, en zoo ten duidelijkste blijk geven, dat hun kernbeteekenis elders ligt dan in plaats of tijd of wijze; hoe de conditioneele (2) (blijkens oind. ca (*ca íd) ced = en dat; lat. si, sic = evenzoo; Germ. als, (alzoo = evenzoo) teruggaan op de eenvoudigste partikels voor 't verbandsgevoel, die waarschijnlijk vroeger in beide zinnen terugkwamen.

Ook zou ik met Paul Cauer, één voor één de Grieksche partikels in het veld kunnen voeren. De Rumeensche conjuncties « ca, că, să de » zouden aanleiding geven tot

(1) Het sterkste voorbeeld op dit gebied is wel de Homerische verbinding van ἀλλὰ.... γάρ, waarvan Cauers uitleg : *Kunst des Uebers*, blz. 64 vlgd. volstrekt niet bevredigt, en dat in z'n soort alleen door het hd. mitohne, en het engl. without wordt geëvenaard. Weer een kolfje naar Carl Abel's hand!

(2) Zie een fijne psychologische genesis van *het voorwaardelijk gevoel* bij Lipps : *Fühlen, Wollen und Denken*, t. a. p., blz. 127-130.

mooie analogieën (1); betreffende de overeenkomst tusschen de voegwoorden van tijd : nl. terwijl, hd. während, fra. cependant en het engl. volstrekt idee-looze whereas, zou ik ook al nog, niet zonder nut kunnen uitweiden; enfin, ik zou nog zooveel détails kunnen bijbrengen, maar volledig zou ik toch nooit worden — en ik meen dus ten slotte mijn betoog dat alle conjuncties en partikels eigenlijk gevoelswoorden zijn het best samen te vatten in eene korte behandeling van den relatieven pronominaalstam, waaruit vroeg of laat conjuncties van allerlei logische soorten zijn voortgekomen.

Ik sluit hierbij gemakshalve aan Delbrücks uiteenzetting van de Arisch-Grieksche ontwikkeling aan. Zie *Grundriss Syntax*, III, Kap. 45.

166. Het Arisch-Grieksche relativum yád ὅ drukt aanvankelijk uitsluitend en ook later voornamelijk het verbandsgevoel uit van den zich opdringenden hoofdzin als het relatief voorop staat en van den nog voortdurenden hoofdzin of desnoods van het gevoel van overgang tusschen beide, als het relatief volgt.

Dan verklaren zich alle beteekenissen eenvoudig vanzelf.

De gevallen van § 146, 147 waar yád ὅτε conjuncties zijn van tijd door ervaringsassociatie.

yáj jā́yathās tád áhar.... apibō.... op den dag *dat* (*toen*) gij geboren waart, dronkt gij.

yáj jā́yathās tát pṛthivī́m aprathayaḥ .... *toen* gij geboren waart, spreiddet gij de aarde uit.

---

(1) Cf. Meyer-Lübke : *Grammaire des langues romanes*, III, t. a. p., § 567. Door het heele Chapitre IV verspreid vindt men trouwens nog allerlei rijken voorraad om onze lijstjes te vergrooten. Zie b. v. blz. 660-661. Hetzelfde geldt van Ludwig Tobler : *Conjunctionen mit mehrfacher bedeutung*. Ein beitrag zur lehre vom satzgefüge PBB., V, 1878, blz. 358-388, en van A. Leskien : *Litauische Partikeln und Konjunktionen*, IF., 14, 1903, blz. 89-113 vooral zeker van het grootere werk, dat hij in dit opstel belooft.

Zoo gauw men denkt aan den dag dier geboorte dringt zich de gedachte respectievelijk aan het drinken en aan het uitspreiden der aarde op. En het gevoel van dat opdringen geeft aan den heelen voorzin zijn kleur door zijn uiting in yád voorop en z'n accent op het werkw.

De eerste gevallen van § 148 door associatie van ongelijkheid of tegenstelling.

δισθανέες ὅτε τ'ἄλλοι ἅπαξ θνήσκουσ' ἄνθρωποι tweemaal gestorven, *hoewel* toch de anderen éénmaal slechts sterven.

Het tweemaal sterven vindt aanstonds verzet in ons weten van het : Statutum est *semel* mori. En de uiting van dat verzet verdringt al het verdere, uit zich in ὅτε en dan komt de overwinnende beaming zelf aan het woord (1).

De volgende voorbeelden van § 148 door de ervarings-associatie van grond.

Ζεῦ πάτερ, οὐκέτ' ἐγώ γε μετ' ἀθανάτοισι θεοῖσιν τιμήεις ἔσομαι, ὅτε με βροτοὶ οὔ τι τίουσιν.

Vader Zeus, neen ik zal zeker bij de onsterfelijke goden niet in eere zijn, daar mij zelfs de stervelingen verachten.

Eer dat Poseidoon Vader Zeus aanroept, zit hij reeds met de gedachte van de verachting der stervelingen. Én, daar volgt nog erger uit. Dat ergere geeft hij nu eerst in woorden lucht, maar intusschen woelt de reden dier gevolgtrekking in hem rond, hij voelt het en bij den overgang spreekt het zich even uit in ὅτε, om dan nog eens het treurige feit zelf te laten beamen.

§ 149 brengt ons voorbeelden van 't zoogenaamde explicatieve gebruik, m. a. w. inhoudszinnen.

pravā́cyaṃ çaçvadhā́ vīryàṃ tád índrasya kárma yád áhiṃ vivṛçcát.

Geprezen moet immer de heldendaad, hét werk van Indra, dat hij den draak verpletterd heeft.

(1) En zoo kan dus het opschrift van § 137[1] ibidem « Die Verbindung ist ungenau » veranderd worden in : Zeer sprekende voorbeelden van tegenstellend verbandsgevoel.

Men ziet in dit voorbeeld duidelijk eerst de onaanschouwelijke voorstelling, dan al meer détails : het werk van Indra, ten slotte de volledige gedetailleerde beaming. En het gevoel van dien voortgang springt naar buiten in tád en yád.

§ 150 met haar « locker angeknüpfte Kausalsätze » herbergt geen homogeen materiaal. De vraagzinnen hooren, meen ik, bij de voorafgaande explicatieve. De consecutieve wijzen op het gevoel van gevolg en vormen dus een tegenhanger van de causale, die reeds verklaard zijn.

Verder de temporeel-condicioneele zinnen van § 151. Het associatief verband is hier weer de gelijktijdigheid, als boven, later ook van zeer hypothetische feiten; zoo b. v. yád agnē syấm ahám̥ tvám̥, tvám̥ vā ghā syấ ahám̥, syúṣ ṭē satyấ ihấçíṣaḥ; als ik, Agni, u was of wel gij mij waart, dan zouden verhoord worden hier uw beden.

Ik zou u verhooren Agni, dat is het, wat hij zeggen wil, maar daartoe zou hij dan Agni moeten zijn. Dit wil nu voorop komen, maar dat het daarom niet te doen is, dat de hoofdzin hem al voor den geest staat, dat bewijst het yád van het begin.

Ten slotte § 152. « Das Verhältniss ist final. »

Ook deze zinnen sluiten zich aanvankelijk aan het explicatieve gebruik aan; b. v. índram̥ nárō nēmádhitā havantē yát pấryā yunájatē dhíyas tấḥ. Tot Indra bidden de mannen in den strijd dat hij hunne gebeden als beslissende tot de zijne make. Zie boven § 149 *b*.

Maar later toont zich hierin de associatie tusschen middel en doel. yán nūnám̥ açyấm̥ gátim̥ mitrásya yāyām̥ pathấ. Om nu een toevlucht te erlangen, wilde ik op den weg van Mitra gaan.

Een toevlucht wil hij, hoe ook; maar het middel is nu de weg van Mitra. En eer dat hij nu van zijn toevlucht spreekt geeft hij al uiting aan zijn gevoel van het opdringende éénige middel.

Nu volgt in § 153 de « Erklärung der verschiedenen Bedeutungen ».

Ik ben niet naief genoeg om te wanen, dat ik mijn lezer met deze enkele voorbeeldjes heb overtuigd, maar hij sla, zoo hij mijn stelling de moeite waard acht, er DELBRÜCK bij open, en ga na : geval voor geval, zoo mogelijk met den kontekst erbij, en leze dan vooral ook in deze laatste § 153 DELBRÜCKS verklaring van heel deze ontwikkeling. En dan hoop ik toch sommigen in hun : Ignoramus, anderen in hun logische opvattingen aan 't wankelen te brengen; vooral hen, die de kunst verstaan zich in te voelen in een ouden tekst.

167. Men houde hier rekening met wat PAUL CAUER zoo juist heeft opgemerkt :

Scheinbar einen ganz geringen Gehalt von eigner Bedeutung haben die Partikeln; in Wahrheit sind sie nichts weniger als leer. In ihnen drängt sich gerade.... (das).... zusammen, was in der Seele den Untergrund für die nach einander ausgesprochenen Sätze bildet, und nur von Zeit zu Zeit in ein paar dazwischen geworfenen Silben sich Geltung und Ausdruck verschafft. In besonderer Art wichtig sind diejenigen kleinen Wörter, die dazu dienen Sätze zu verbinden. Eine gut gewählte Konjunktion leistet etwas Aehnliches wie im grossen eine geschickte Wendung des Uebergangs; ***in beiden tritt ein inneres Verhältnis vorangehender und nachfolgender Gedanken hervor***, beide trennen zugleich und verbinden : es sind die Gelenke im Körper der Rede (1).

Den Sprachgebrauch, und in erster Linie den ältesten, muss man durchforschen um den Sinn der Partikeln ***herauszufühlen***. Auf diesem Wege aber lässt sich doch ein gutes Stück weiter kommen, als die meisten zu glauben scheinen (2).

(1) *Die Kunst des Uebersetzens,* blz. 57.

(2) *Ibidem,* blz. 59.

Wir vergröbern die Idee (solcher Wörtchen) indem wir sie in Worte fassen, aber wir können sie leise *nachfühlen* wenn wir uns an die Stelle des Redenden denken (1).

168. Maar niet alleen yád en ὅ(τε), ook yā́d, yátrā̆, yáthā, yadā́, yádī, yā́vat en Gri. ὡς, ἦος, οὗ, οἷ (ἵνα) enz. hebben zich uit hetzelfde relatieve pronomen ontwikkeld. In het latijn ontwikkelden zich uit het vragend (2)-betrekkelijk voornaamwoord quis, dat wij boven reeds als Idg. partikel voor 't verbandsgevoel leerden kennen, maar eventjes de volgende voegwoorden : qui(n), qui(vis), quam-(vis); tamquam; (post)quam, (ante)quam, quisquis, quam-quam, quo(ad), quan(do); ut (?), ubi; quia, quod, quom, quo, quon(iam), quo(minus) om maar de voornaamste te noemen (3). En in het Romaansch is het juist eender.

Het zal ondertusschen wel duidelijk geworden zijn dat ik behalve de tot nu besprokene Idg. pronomina *i̯o en *k̑ᵘ̯o ook het pronomen *to waar het in dezelfde anaphorische of correlatieve functies optreedt voor een uiting houd van het verbandsgevoel. Maar hieruit ontwikkelden zich nu weer in 't Germaansch allerlei conjuncties en partikels, waarvan ik hier alleen de voornaamste in het Nederlandsch opsom : Daar, dan, dat, omdat, opdat, totdat, enz., indien, nadien, doordien, enz., doch, toch, toen, enz. En zoo in allerlei talen.

Genoeg om te bewijzen dat *als* het betrekkelijk voornaamwoord een gevoelswoord is, de conjuncties in hun kernbeteekenis ook alle gevoelsuitingen zijn.

169. Deze conclusie kunnen wij nu nog versterken door aan te toonen, dat zeer vele der niet-op't-pron.-

---

(1) *Die Kunst des Uebersetzens*, blz. 64.

(2) In het vraagstuk van het pronomen interrogativum en alles wat zich daaraan vastknoopt, kan ik hier onmogelijk stelling nemen, dat zou alleen vermoedelijk al de overige plaatsruimte in beslag nemen.

(3) Zie E. P. Morris : *On principles and methods in Latin Syntax*, New-York-London, 1901, blz. 150-182.

relativum-teruggaande conjuncties met betamelijke zekerheid zijn terug te brengen tot een stamwoord van gevoel. Wij herinneren hier slechts aan licet, quamvis, quamlibet en dergelijke in allerlei talen. Hoe hetzelfde met zeer vele primaire en secundaire conjuncties het geval is, wordt verderop getoond.

De voorzetsels.

170. Ik weet niet of het mij gelukken zal uit den ontzaggelijken voorraad feiten, die ons de Indogermaansche praeposities bieden, juist maar zóóveel uit te lichten, als de omvang dezer verhandeling gedoogt, en toch ook genoeg om den lezer van de juistheid mijner gevoelsstelling te overtuigen.

Gelijk bij de conjuncties beroep ik mij — en hier zelfs vóór alles — op eene doorwerking van het materiaal aan de hand van Delbrück, die op dit punt, in tegenstelling met zijn behandeling der conjuncties, tamelijk uitvoerig mag genoemd worden. En wie nog meer verlangt verwijs ik naar het geweldige boek van Pott : *Etymologische Forschungen*[2], erster Theil : Die Praepositionen, of liever eerst nog naar Meyer-Lübke en Grimm. Ik had natuurlijk mijne stelling opgezet, eer ik « ad hoc » eene doorzoeking van het materiaal begon; maar wat ik daar nu vond : een overweldigende massa kleine feiten — bewijzen en indicia — heeft mijn overtuiging met geloof-ik-onwrikbare vastheid voor goed gevestigd. Ik hoop dat zij, die mijne stelling van eenig belang achten, die proef op hen zelf zullen willen herhalen.

Duidelijkshalve formuleer ik opnieuw.

Alle praeposities zijn als zoodanig eigenlijk gevoelswoorden, en wel bizonder uitingen van het verbandsgevoel. Hiermee wordt echter niet ontkend dat zij, vooral

in de schrijftaal, maar toch ook in 't gesprek bij ontwikkelden eene logische beteekenis kunnen vertoonen, die evenwel zoo goed als altijd (1) door reflectie op het gevoel is ontstaan. In elk geval gebruikt het zuivere gevoel die zoogenaamd-logische praeposities ook, en wel dikwijls zeer *on*logisch.

171. Het eerste feit dat ons naar deze uitkomst wijst is een beteekenis, die wij toch voor veel zeer oude praeposities moeten aannemen, ik bedoel : ***ten opzichte van, met betrekking tot.***

Nu beseffe men even dat dergelijke kleurlooze abstracte ideeën, nog thans *alleen* in de wetenschappelijke taal gebruikt worden. Het volk kent ze niet. De beschaafde omgangstaal evenmin. En die zou HOMERUS, die zouden de Indische ṛṣi's ***wel*** gekend hebben en ze gebruikt onophoudelijk! 't Is een « völkerpsychologische » absurditeit.

Maar bedenkt men dat : ***ten opzichte van, met betrekking tot***, de abstracte reflectie beteekenen op een verbandsgevoel, dan is alles klaar als de dag.

172. Eene tweede oerbeteekenis, die wij — hoe ongaarne ook al weer — aan niet weinig Indogermaansche voorzetsels moeten toekennen is : het thans zelfs nog niet tot één beaming verdichte complex : ***van*** .... ***naar***.... Maar wij zagen boven (nr 155) dat ***dit*** juist de typische ontleding is van het allereenvoudigste verbandsgevoel. Dus gaarne.

173. Ja maar, zegt misschien een Syntaxis-man, dat ligt aan de casus, die er achter stonden, nu eens een Locatief of Accusatief, dan eens een Ablatief.

(1) Met deze beperking heb ik die gevallen op het oog, waar een praepositie van huis uit b. v. een participium is. Dikwijls is dat deelwoord dan zelf al een gevoelswoord, maar dikwijls ook handhaaft het zijn oorspronkelijke beamingsbeteekenis langer dan oorbaar mag heeten : want zulke komen dan ook nooit bij het volk als praepositie in gebruik. Cf. W. MEYER-LÜBKE : *Grammaire des langues Romanes,* Paris, 1900, Tome III, p. 482.

Ten eerste geldt dit niet voor alle gevallen. Met heele onverwachte casus treden verschillende praeposities in beide beteekenissen (van en naar) op. Maar ten tweede, voor een gedeelte is het zeker waar; en dán is dat weer juist een bewijs voor onze stelling. « Die echten Praepositionem sind von dem Kasusbegriff so zu sagen verschlungen », zegt DELBRÜCK (1). Ik zou het anders willen noemen want dan had ik het tevens verklaard : De praeposities hadden aanvankelijk geen objektieve, geen logische beteekenis, de casussuffixen (voor het reflecteerend taalbewustzijn (2) toen al) wel. Geen wonder dus, dat als men de praepositie eene logische beteekenis wil onderschuiven, men die ontleenen moet aan den casus, waar ze bij hoort (3). Geen wonder, dat als men — ook toen al — ging reflecteeren op zoo'n zin, de praepositie diezelfde logische Casusbeteekenis scheen te versterken — en zoo meenden dan ook de oude grammatici.

174, Sommige praeposities — denk aan oind. *ā́*, gri. περί, got. bi — kunnen letterlijk van *alles* beteekenen; logisch, wel te verstaan. Voeg daar nu bij dat naast *ā́* in het Oud-Indisch een volkomen identieke « ***hervorhebende und verbindende Partikel*** » voorkomt. Dan geloof ik toch met voldoende zekerheid te kunnen zeggen, dat *ā́* maar ééne beteekenis heeft, namelijk die van ***verbandsgevoel*** (4).

---

(1) Hier wordt weer een machtig element in de beteekenis-ontwikkeling der praeposities verwaarloosd. Meer dan de casussuffixen moeten de gebaren der sprekers de verschillende locale relaties hebben beduid.

(2) Ik geloof toch dat WALTER NAUSESTER (*Denken, Sprechen und Lehren*, I, Die Grammatik, Berlin, 1901) gelijk heeft voor de moderne, maar ongelijk voor de klassieke talen.

(3) Heelemaal dezelfde redeneering had ik ook bij de conjuncties kunnen gebruiken, die in de oude talen vooral, duidelijk hunne logische beteekenis aan de wijzen en tijden van het werkwoord ontleenen.

(4) Als een staaltje hoe de Panlogici zich deze feiten denken, haal ik een voorbeeldje aan uit den bekenden C. P. MASON : English Grammar, *170th tot 176th thousand*, London, 1898, blz. 119. (Trouwens

175. Verder zijn er in alle talen verschillende voorzetsels, die naast de meest uiteenloopende plaatselijke en tijdelijke beteekenissen, ook die van *oorzaak, middel* en *doel* vertoonen — oorzaak b. v. gri. ὑπο, got. us; middel : engl. by, fra. par; doel : lat. ob, nl. om —. Natuurlijk vindt men die bij DELBRÜCK e. a. pas aan het einde der lange rij van beteekenisontwikkelingen. Het idee van *oorzaak, middel* en *doel*, zoo redeneeren zij, veronderstelt een hoogen trap van beschaving. En ze hebben gelijk. Maar zou het nu zoo onmogelijk zijn : een *gevoel* van verband te beleven tusschen ideeën die nu per toeval oorzaak en gevolg, middel en doel zijn, misschien al heel lang eer die zelfde woordjes bereflecteerde relaties van ruimte of plaats beduidden?

176. Maar *oorzaak, middel* en *doel* brengen ons alweer naar nieuwe feiten. Deze zelfde beteekenissen hebben toch ook vele voegwoorden. Maar als voegwoorden nu gevoelswoorden zijn, zullen dan voorzetsels met dezelfde

uit DELBRÜCK zou ik even vermakelijke dingetjes kunnen bijbrengen) « The ancient meaning of *with* is *from*. The notion of *separation* passed into that of *opposition*, from which *with* derived its ordinary Anglo-Saxon meaning of *against*. *Opposition* implies *proximity*, and *proximity* suggests *association*, and so *with* came by its modern sense, as in : Come *with* us. In this sense it denotes *attendant circumstances*. Among the *attendant circumstances* of an action is the *instrument* with which it is performed. Hence another of the common meanings of *with* ». Basta! Men mocht na zoo'n redeneering toch wel verwachten, dat nu volstrekt alle beteekenissen klinkklaar ontwikkeld zouden zijn. Maar 't lijkt er niet naar. En als hij nu eens gezegd had : *Ags wiđer, wiđ beteekent het gevoel dat men heeft als er, terwijl men iets zegt,* nòg *iets oprijst in den geest, dat er mee in verband staat,* dan had hij er bij kunnen voegen : *Deze beteekenis is in den loop der eeuwen* juist *dezelfde gebleven, alleen placht men vroeger meer te reflecteeren op de tegenstelling tusschen beide ideeën en thans meer op de overeenkomst en 't bijeenhooren.*

beteekenis wat anders wezen? Als *met* in alle Idg. talen met *en* afwisselt, zal dan 't een een begripswoord en 't ander een gevoelswoord zijn?

177. Maar niet alleen in beteekenis komen voorzetsels met voegwoorden overeen; allerlei woorden zijn in vele talen *ook in den vorm* praepositie en conjunctie beide, of gaan van lieverlede zonder eenigen merkbaren sprong in elkander over. In 't Engelsch — om nu maar niet verder van huis te gaan — zien wij het aanhoudend. *Till*, *until*, *before*, *ere*, *after*, *for*, *without* kunnen zonder beteekenisverschil als praepositie en conjunctie voorkomen. *But* aanvankelijk 'n praepositie (nog in *but that?*) is nu voegwoord en de logische beteekenis van beide is even onoorspronkelijk. *Save*, *except*, *than* (cf. mhd. *wan*), aanvankelijk conjuncties, gedragen zich aanhoudend als praeposities en beteekenen dan precies hetzelfde. Ik werk dit verband van praepositie en conjunctie zoo even uit, omdat ik ergens — zonder spoor van bewijs natuurlijk en daarom herinner ik me de plaats niet — gelezen heb dat James met z'n gevoelsstelling voor de conjuncties zeker gelijk, maar voor de praeposities het ook even zeker absoluut mis had. Maar 't was een Franschman, die James citeerde uit een bespreking in de Revue Philosophique. Had hij nu Engelsch gekend, dan had James misschien heelemaal ongelijk gekregen!

178. Een argument tegen mijn stelling zal misschien ook ontleend worden aan de praeverbia (1). 't Is waar, om — in 't volgend hoofdstuk te verklaren — redenen komt hier de gevoelsbeteekenis althans in de latere taalperioden niet meer uit. In de oudere, gelijk wij zien zullen, even goed als bij de praeposities. Maar bovendien

(1) Hoe Delbrück ertoe komt hierin een oudere gebruikswijze te zien dan in de praeposities is voor mijn verstand transcendentaal.

daarnaast staat een misschien kleinere, maar zeker zoo sprekende groep van intensieve, pejoratieve en negatieve praeverbia, juist *vooral* in de jongere talen die, ook al bewaart men ze in z'n hoofdstuk voor het laatst aan elke logische verklaring weerstand bieden, terwijl ze, gelijk uit het verdere gedeelte van dit hoofdstuk nog klaarder zal blijken, zich wonderwel voegen in het kader van onzen opzet.

179. Ten slotte allerlei praeposities ontaarden vroeg of laat tot uitingen van louter intensiteitsgevoel. Ga maar na : lat. per-, gr. διά-, ζα-, germ. door-, durch, eveneens in-, hd. ur-, lat.-rom. extra, ultra, supra, gr. ὑπέρ- hyper-, germ. über-, over-, lat. ex-, gr. ἐκ-, περι-, lat.-rom. trans, tra-, très; lat. ad-, germ. te, too, zu = nimis, lat. prae-, ags. aer (= aanvankl. ante v. tijd). Maar zoo goed als alle woorden, waaruit dergelijke intensiteitspartikels plegen te ontstaan, zijn, gelijk bekend is en we verderop nog zullen bewijzen, gevoelswoorden. Dus ook deze.

180. En zoo heb ik, meen ik, in 't kort van dichtbij of van verre, toch al heel wat praeposities opontboden om getuigenis te komen afleggen van hun gevoelsbeteekenis.

Maar laten wij, om ze zoo mogelijk alle te treffen weer denzelfden kunstgreep gebruiken als bij de conjuncties en zeggen :

Uit de Oer-idg. basis *perēi̯ *perā of hoe men ze noemen mag, zijn praeposities en praeverbia voortgekomen van volstrekt allerlei aard en gading. Welnu deze basis vertoont in alle perioden van haar bestaan telkens en telkens weer hare grondbeteekenis van gevoel.

Bovendien zijn zeer vele der niet op *perēi̯ teruggaande voorzetsels met behoorlijke zekerheid eveneens terug te brengen tot stamwoorden voor gevoel.

Ten slotte kan geen enkele logische verklaring ook maar het eerste raadseltje van al deze geheimen oplosssen, terwijl onze gevoelsuitleg niet alleen de groote lijnen der

ontwikkeling verklaart, maar bovendien nog alle uitzonderingen volkomen billijkt en in hun recht laat.

181. Dus nu *perō̦i̯ dan.

Deze basis komt ten eerste voor als Idg. *peri.

Ik ga weer lijdelijk al de Delbrücksche hokjes na (1).

§ 284. I. Als praeverbium.

1. ἄστυ περιπλομένων δηΐων, vijanden die de stad *om*slingeren. Verbandsgevoel tusschen stad en de danige vijanden. Dat ze *om* de stad doende zijn ontleedt de reflexie uit het begrip *vijanden.*

2. **dvārakāṃ paridhāvati.** De stad Dv. *door*loopt hij. Item (+ gestie?).

3 *a*. **paryādhātar** = de jongste broeder die met 't **ādhāna** zijn oudsten broeder vóór is. Verbandsgevoel tusschen de beaming van den jongeren die nu 't **ādhāna** voltrekt, en de opdringende voorstelling van zijn ouderen broeder die 't nog niet gedaan heeft.

3 *b*. 1. **nā́drayaḥ** pári ṣántō varanta, niet hinderden u de omgevende rotsen. Verbandsgevoel tusschen den aangesprokene en de rotsen, beaming van plaats ontleed uit de beteekenis van várati, dat juist ***van rondom hinderen***, ***insluiten*** beduidt.

2. prācī́nēna mánasā **barháṇāvatā** yád **adyā́** cit **kṛṇávaḥ** kás **tvā** pári, als gij met voortstrevenden ernstigen wil gaat werken heden,

(1) Alleen veroorloof ik mij bij de praeverbia ook het bijbehoorende substantief en bij de praeposities ook het verbum waar er een staat uit de teksten op te nemen. De voorbeelden, gelijk ze Delbrück soms geeft, zijn even doelmatig als casus-paradigmata in de Syntaxis. Verder bemerke men nog eens, dat ik het hier heb over de beteekenis der woorden *in den spreker*, daar de beteekenis in den verstaander bijna altijd op de reflexie van het gevoel berust.

wie zal u dan hinderen? Het verbandsgevoel ontstaat uit het opdringen eener nieuwe voorstelling of beaming tegen de andere. Van den kant der eerste is dit opdringen natuurlijk eene « Hemmung ». Vandaar deze beteekenis.

3. nákiḥ sudā́sō ráthaṃ páry āsa, niemand overtreft (in snelheid) den wagen van Sudā. Verbandsgevoel tusschen de voorstelling der snelheid van Sudā's wagen en elke andere snelheidsvoorstelling die wil trachten in den geest te komen.

4. Hier kunnen we nu ten minste zoowat het object missen, het praeverbium beteekent niets dan een hoogeren graad.

pári-vand, pári-jñā, pári-vid, erg prijzen, fijn weten, goed kennen. Uit het verbandsgevoel van een beaming met eene andere, die niet in het bewustzijn komen kon, ontwikkelde zich een Hemmungsgefühl maar nu ontstaat volgens het Stauungsgesetz (1) grootere intensiteit der eerste beaming. Het gevoel daar-weer-van uit zich in pári.

5. ἐπεὶ περίδυσε χιτῶνας, want hunne wapenrokken had hij hen *af*gerukt. Voor het verbandsgevoel tusschen hen en hun wapenrokken. Of hij ze hun uit- of aantrekt, moet de kontekst uitwijzen.

Wij hebben in het vorig nummertje gezien hoe uit de overwonnen Hemmung voor de overheerschende beaming actieve intensiteit volgde. Hier uit zich een gevoel van hetzelfde psychische feit,

(1) In het kort zoo te formuleeren : Wordt eene psychische werking in haar natuurlijk verloop onderbroken of weerstaan, of treedt op 't een of ander punt een vreemd element op — dan ontstaat er juist bij het punt, waar de onderbreking, de weerstand of het storend element ingreep, eene opstuwing van psychische kracht, een concentratie van psychische energie. Zie verdere bizonderheden bij LIPPS : *Leitfaden*, t. a. p,, blz. 109 vlgd.

maar door de beamingen op een ander onderdeel gericht : het passief *af*gestooten worden der aanvankelijk opdringende voorstelling (1).

II. Als praepositie (blz. 711).

1. Allemaal uit het voorgaande duidelijk.

2. μάρναντο περὶ Σκαιῇσι πύλῃσιν ... kampten zij bij de Scaeische poort. Weer eens echt *louter* verbandsgevoel, beamingen van plaats of bewust doel ontleend aan μάρναντο, verduidelijkt door een gebaar.

De verdere voorbeelden van *beschutting* wijzen natuurlijk op een gevoel van de kracht der overheerschende beaming boven de zwakheid der tweede. Zie boven.

3. rátham yé cakrúr mānasaḥ pári dhyáyā « welche den Wagen gemacht haben aus ihrem Geiste heraus mit Kunst » vertaalt DELBRÜCK zeer juist, als men maar wil opmerken dat *heraus* hier niets doet dan de Ablatief-beteekenis versterken; pári is hier weer pure intensiteit. Cf. I, 4.

In de Grieksche voorbeelden van blz. 714 weer *louter* verbandsgevoel zonder iets meer. Lat. per en lit. *per̃ sub 1° en 2° evenzoo.

n° 3. Gevoel van grond, plus de beaming ervan waarschijnlijk. Ten slotte, per̃ in de beteekenis van *meer als*. Cf. hierboven II, 2. « De verdere enz. »

De tweede vorm is Idg. *pro.

§ 285. I. *pro als praeverbium.

« Der ursprüngliche Sinn scheint zu sein : *etwas vor sich liegen lassen und sich dann abwenden* ». Verbeeld-je me! en dat zeien ze allemaal tegelijk met : *pro! Knappe menschen die Indogermanen!

De ongeordende massa, die DELBRÜCK hier voor ons legt schift ik aldus :

(1) Voor de tegenstelling tusschen activiteits- en passiviteitsgevoel zie LIPPS : *Vom Fühlen. Wollen und Denken*, t. a. p. Kap. II.

1° De intransitieve verba met *pro samengesteld.

Typisch voorbeeld lijkt me lat. prōminentes ōrae, vooruitstekende kusten. De beteekenis verklaart zich als : 't gevoel van de aloverheerschendheid der beaming van het subject, hier : de kusten, tegenover de halfbewuste voorstelling der omgevende zee.

Dat zich niet hier*uit*, maar parallel *met* deze, de zoogenaamd overdrachtelijke beteekenis van *uitstekend zijn, alle anderen overtreffen* heeft ontwikkeld, zal men na al 't voorgaande zich gemakkelijk kunnen voorstellen. Cf. boven bij § 284, I, 3*b*, 3.

't Verbandsgevoel is hier tusschen *dit subject en andere mogelijke subjecten* uit z'n omgeving.

2 *a*. Transitieve werkwoorden met *pro = vooruit.

tēlum quod latēbat prōtulit, den verborgen pijl haalde hij nu aan het licht. Juist gelijk sub 1°. Alleen is hier 't *object* de beheerschende beaming.

't Verbandsgevoel is dus hier tusschen *dit object en andere mogelijke objecten of bepalingen*.

Eveneens met de zoogen. overdrachtelijke beteekenissen.

b. Transitieve werkwoorden met *pro = neer-, weg-, uit-.

Arbor corruit et multam prostrāvit pondere silvam. Neder stortte de woudreus en zwaar smakte hij een macht van 't kreupelhout neer. Juist gelijk sub 1°. Alleen is hier weer 't subject (arbor corruens) de beheerschende beaming, en is het verbandsgevoel nu tusschen *subject en object* (multam silvam).

Hoe zich zelfderwijze de beteekenis van Got. fra. en ons ver- in frakunnan, verachten b. v. ontwikkelde, is duidelijk.

In deze drie gevallen meen ik dat de heele *rommelzoo* van voorbeelden zich gemakkelijk schikt.

II. *pro als praepositie :

1° *a*) vóór (van ruimte). Cf. hierboven § 285, 1.

b) voor, ter wille, beschuttend. Cf. hierb. § 284, II, 2.

c) voor, in plaats van, zoo goed als.

prō frumentō pecuniam solvere, voor koren geld betalen.

Eenvoudig relatie- of verbandsgevoel bij ervaringsassociatie.

prō damnātō esse, zoo goed als veroordeeld zijn.

Verbandsgevoel tusschen *dezen persoon* en een *veroordeelde* bij gelijkenisassociatie.

2° lit. prŏ = voorbij (gelijk ik ook bij 't praeverbium had kunnen zeggen) kan, gelijk Delbrück zeer juist opmerkt, parallel zijn aan de beteekenis van *door*, cf. § 284, I, 2, maar valt elders onder overtreffen. Zie o. a. § 285, 1, 2, 3.

De vorm *pro komt ook nog met een « Erweiterung » voor als *proti (ook πρός).

§ 287. I. Als praeverbium.

a. práti, tegen, tegemoet. Verbandsgevoel van twee voorstellingen, die met elkaar opduiken door ervaringsassociatie, hierbij hoort ook het adverbiaal gebruik van πρὸς δέ bij Homerus, in de beteekenis van : echter, bovendien.

b. práti, gelijk; eveneens, maar door gelijkenisassociatie.

II. Als praepositie.

Alle hierbesproken gevallen zijn al behandeld, behalve misschien práti váram, overeenkomstig uw wensch, *louter* verbandsgevoel tusschen de beaming der handeling en van den wensch. Ik merk nog op dat in πρός met Ablatief en Accusatief weer de bovengenoemde beteekenis « van.... naar » zoo goed uitkomt.

Een derde vorm is *p°ră̆.

§ 293. Ook al niets nieuws meer, behalve waar faur met παρά samentreft, dat door DELBRÜCK niet behandeld wordt.

§ 300. Van párā, geldt hetzelfde.

Dus alleen nog 't Grieksche, παρά.

I. Als praeverbium.

1. neven, bij, van plaats.

χλαῖναν, ἥ οἱ παρεκέσκετ' ἀμοιβάς, den mantel die bij hem placht te liggen, om zich te verkleeden.

Natuurlijk is hier die tweede klaarliggende mantel door ervaringsassociatie aan de voorstelling van Odusseus verbonden. Het gevoel van dat verband beteekent hier παρ'.

Niet overdrachtelijk maar even oorspronkelijk voor 't verbandsgevoel in τινί τι παραβάλλω, ik vergelijk twee dingen met elkaar.

2. de beweging langs iets.

παρά τε ῥείων χθονα Σούσων. De Choaspis die.... en langs het land der Susi stroomt. Hetzelfde gevoel ligt hier ten grond, maar de omstandigheden veranderen bij de reflectie : het logische *bij* in *langs* omdat ze ook in de beweging *bijeen* blijven.

3. voorbij, is boven besproken.

4. tégen plicht en recht. Over-, On-.

b. v. παραβαίνειν δίκην. De wet *over*treden, aan zijn plicht verzaken.

Hier komt de voorstelling van de schuldige handeling in verzet met het geweten. Het gevoel voor dit verband beteekenen παρα- en over- hier.

5. in tegenstelling van vroeger.

b. v. παραπείθειν τινά, iemand *om*praten.

Hier komt de tegenstelling uit tusschen de voorstelling van iemands vroegere gezindheid, en zijn stemming nu. Het gevoel voor dit verband geeft παρα-, geeft ook ons *om*- te kennen.

II. Als praepositie.

1. van, van wege.

Τρωσὶν δ'ἄγγελος ἦλθε ποδήνεμος ὠκέα Ἶρις πὰρ Διός. Naar de Trojers kwam nu tot bode de windsnelvoetige Iris van Zeus. Het ***nederdalen van*** Zeus' hoogen troon ligt in Διός; maar het innig verband der voorstellingen van Zeus en Iris voelen wij in πάρ.

2. bij, van plaats, en in den geest. Juist als, I, 1.

3. naar toe. In de gewone gevallen versterkt παρά eenvoudig de beteekenis van den Accusatief, gelijk wij boven al eens zagen, in sommige uitdrukkingen echter krijgt het verbandsgevoel de overheid.

In παρὰ μικρόν, παρὰ τοσοῦτον, 't scheelde maar weinig, 't scheelde zooveel b. v. is het duidelijk dat de waarneming, met de voorstelling in collisie geraakt, ons een zeer duidelijk beknellingsgevoel bezorgt, dat verderop nog nader wordt ontleed. Cf. παρόμοιος bijna gelijk.

4. naast, langs, als boven.

5. allerlei betrekkingen met tijdsbepalingen; de meeste zijn onmiddellijk duidelijk: παρ' ἕξ μῆνας, telkens na verloop van 6 maanden, alle 6 maanden. Verbandsgevoel tusschen de voorstellingen van 't feit en de intervallen van 6 maanden.

6. tegen recht en plicht, als boven.

7. na een Comparatief. Verbandsgevoel tusschen 't grooter en kleiner. Cf. gr. ἤ (ἤϝε = of), nl. dan.

Ik geef gaarne toe, dat er nog meer betrekkingen door praeposities kunnen uitgedrukt worden; maar als zich deze 30 gevallen door het gevoel lieten verklaren, houd ik het er toch voor, dat het met de overige wel eveneens zal gesteld zijn.

182. Nu ten slotte nog getoond, dat vele voorzetsels niet met de behandelde basis verwant, toch teruggaan op

stamwoorden van gevoel. Verderop zullen wij er nog vele ontmoeten. Mogen hier deze volstaan : nl. nopens (v. nopen), trots, hd. trotz, nl. spijt, in spijt van, engl. despite of, hd. ungeachtet, nl. dank, it. mercé, prov. gramaci (grand merci), it. pena, op (straffe van) obwald : mur (per amore de), fra. malgré, près, après, v. presso gedrukt, russ. chotja (willend) ofschoon, enz. enz.

Zoo hebben wij althans het schema, van een bewijs geleverd, dat in 't Indogermaansch de praeposities in hun eigenlijke beteekenis gevoelswoorden zijn, de rest is accidenteel.

183. En of dit nu alleen in 't Indogermaansch zoo is? Om met 't Baskisch te beginnen, treffen we daar het woordstukje *-ko*, dat

1° Comparatiefsuffix is. Verderop zullen wij in alle Comparatieven gevoelsuitingen leeren zien.
2° Genetiefsuffix bij namen van levenlooze wezens.
3° Vormt adjectiva van nomina.
4° Futurumsuffix bij 't verbaalnomen.
5° Doelsuffix bij 't verbaalnomen. (Om te).
6° Ablatiefsuffix van tijd. (Sinds)
7° met ra = naar : gora = omhoog, enz.

Verder geef ik het woord aan Georg von der Gabelentz (1) : Am schwersten begreifen wir — *wij* hebben er nu, hoop ik, minder moeite mee — wie Empfindungslaute (hij bedoelt volgens onze definitie gevoelswoorden) zu solchen logischen Zwecken tauglich werden konnten. Dürfen wir jedoch aus geschichtlichen Thatsachen auf vorgeschichtliche Vorgänge schliessen, so liefern ostasiatische Sprachen wenigstens dafür Beispiele, dass dieselben Laute jetzt als Casuszeichen, jetzt als Empfindungsäusserungen dienen können. Im Chinesischen ist *hû* bald Laut der Frage und des Zweifels, bald Präposition der allgemeinen Be-

(1) *Sprachwissenschaft*², t. a. p., blz. 347.

ziehung, *ïü (ū)* bald eine Präposition von ähnlicher Bedeutung, bald eine Interjection. Im Mandschuischen fällt das Genetivzeichen *ni* lautlich mit der Partikel des Fragesatzes zusammen. Und im Japanischen sind *wo, ka (ga), mo* und *na* zugleich Empfindungslaute und Hülfswörter für logische Beziehungen. Jetzt scheint das Object im weitesten Sinne als ein Erstrebtes durch Rufe der Frage, der Klage, des Begehrens, jetzt Zugehörigkeit, Abhängigkeit und Urheberschaft als ein Zweifelhaftes, nur zu Erschliessendes durch Fragelaute bezeichnet worden zu sein, — vertritt doch noch bei uns oft genug der Fragesatz den bedingenden.

WUNDT (1) steunt met eenige aanhalingen uit mij-nu-niet-toegankelijke literatuur over Australische en Amerikaansche talen deze uitspraak :

Nicht immer lässt sich jedoch der Ursprung derselben (Präpositionen) ergründen, namentlich dann, wenn sie von sehr unbestimmter Bedeutung sind und häufig erst durch die Beifügung anderer Wortformen, die dadurch ebenfalls in Partikeln übergehen, einen näher bestimmten Sinn empfangen.

Als een merkwaardig staaltje van logisch (welteverstaan) « eenvoudig van alles kunnen beteekenen » haal ik uit SEIDEL (2) de Japansche postpositie *ni* aan. Deze beteekent toch liefst maar het volgende :

1° De plaats waar (in).
2° De plaats waarheen of waar naar binnen (hinein).
3° Het doël (tot, ten).
4° Den tijd, op de vraag : wanneer.
5° Het indirecte voorwerp.
6° In sommige gevallen, het lijdend voorwerp.
7° Den bij iets geinteresseerden persoon ('n soort Datief).

(1) *Die Sprache*, II, blz. 103.

(2) A. SEIDEL : *Grammatik der Japanischen Umgangssprache*[2], Wien, 1900 § 282.

8° Het persoonlijk object van causatieve werkwoorden.
9° De oorzaak of 't eigenlijk onderwerp bij passieve werkwoorden.
10° De wijze waarop iets geschiedt.
11° Den eigenaar bij 't werkwoord ***aru***.
12° Eene toevoeging (benevens, en).
13° Den maatstaf (overeenkomstig, volgens).
14° Een getal, dat men te groot neemt (b. v. ***onder*** de duizend, ***tegen*** de honderd).
15° Het nominale praedicaat bij 't werkwoord ***naru***.

Men moet dus niet beweren, dat de veel beteekenissen een eigenaardigheid zijn der Indogermaansche voorzetsels.

Een heel bizonderen toestand, dien ik evenwel nog niet volkomen kan beoordeelen vindt men in het Javaansch (1) : Aan eigenlijke praeposities, gelijk de onze, is die taal zeer arm. Er zijn namelijk wel woorden of zinswendingen die ***naar*** of ***met*** beteekenen, maar dat zijn werkwoorden, en die urgeeren de logische beteekenis veel te sterk in onze ooren. Aan den anderen kant zijn er woordstukjes, die ze in plaats van onze praeposities gebruiken, maar die nu logisch volstrekt niets dan de allersoberste onaanschouwlijkste relatie beteekenen.

Wat ander voorbeeld hebben we nog noodig om ons te doen beseffen, dat *onze* praeposities eigenlijk gevoelstinten zijn, waardoor een wazige schijn van beaming heen komt zweemen?

184. Eene geheime analogie tusschen partikels en interjecties (waarvan wij toch wel niet meer hoeven te bewijzen, dat het gevoelswoorden zijn) heeft ook WUNDT (2) reeds voor den geest gestaan. Wij halen dus ten slotte ook zijne woorden en feiten nog aan :

(1) Zie T. ROORDA : *Beknopte Javaansche Grammatica*[3], Amsterdam, 1882, nr 225 vlgd.

(2) *Die Sprache*,, II, blz. 205.

« Zu dieser äusseren Analogie kommt noch als ein inneres Moment des Zusammenhangs aller dieser stabilen Wortformen, dass in solchen Sprachen, in denen eine grosze Zahl primärer Partikeln auf einer allem Scheine nach ursprünglicheren Entwicklungsstufe anzutreffen ist, eine sichere Grenze zwischen ihnen und den Interjectionen oft nicht gezogen werden kann, weil beide entweder vollkommen gleich lauten; oder weil interjectionale Elemente in die Bildung zusammengesetzter Partikeln eingehen. So gibt es in den polynesischen Sprachen namentlich Interjectionen der Verwunderung, des Zurufs zur Erweckung der Aufmerksamheit, welche lautlich vollständig mit Partikeln, die ein *dort* oder *dann* oder selbst ein *sondern* ausdrücken, übereinstimmen. In den Mande-Negersprachen finden sich gewisse emphatische Partikeln, die einem Worte beigefügt, diesem den verbalen Charakter verleihen, oder auch blosz die in jenem ausgedrückte Vorstellung verstärken können. »

Ik heb deze woorden voor het laatst bewaard, omdat zij ons voeren naar problemen, die wij in deze « Grondbeginselen » niet meenden te moeten behandelen. Maar dit wil ik bij wijze van vraag hier toch aan het einde stellen : Als de praeposities gevoelswoorden zijn, zouden dan de meeste casus-suffixen *aanvankelijk* wel iets anders wezen? En wij hebben ook hiervoor een direct bewijs, volkomen parallel met onze beredeneering der van allesbeteekenende « praeposities » in het feit, dat reeds in het Oer-Indogermaansch allerlei casus met elkander verward en verwisseld werden. Zie hierover het belangrijke boek van Édouard Audouin : *De la déclinaison dans les langues indo-européennes*, Paris 1898.

Het gevoel van verzekeringsdrang.

185. Maar, zoo zal menigeen mij zeggen, 't is toch een onloochenbaar feit, dat vele praeposities, conjuncties en partikels uit *bijwoorden van plaats en tijd*, *van wijze en modaliteit* zijn ontstaan.

En ik zal het niet ontkennen.

Maar dan blijkt toch ook, dat vele voegwoorden en voorzetsels van huis-uit geen gevoelswoorden zijn.

Daar is *iets* van aan.

Er zijn vele bijwoorden ontstaan uit een objectieve plaats of tijdsbepaling, die aanvankelijk niets meer beteekenen dan dat; b. v. fra. chez = huis, lez = zijde.

Maar.... wil zóó'n bijwoord tot voorzetsel of voegwoord worden, dan moet het eerst van zijn objectieve beamingsbeteekenis heel wat hebben ingeboet, dan moet het uit den vasten grondtoon van zijn omgeving heel wat gevoelsuiting hebben opgenomen.

En wordt het dàn voorzetsel of voegwoord, nu ja, dan doet het immers niets dan onze stelling nog eens te meer bevestigen.

Maar buitendien, er is nog een andere reden, waarom wij hier de bijwoorden op 't stuk van gevoelsbeteekenis willen onderzoeken. In deze toch zullen wij veel duidelijker, dan bij de partikels het geval was, *verschillende soorten* van gevoel kunnen onderscheiden.

Ten slotte zullen wij zoo, althans op één gebied, vele syntactische moeilijkheden die tot nog toe onoplosbaar schenen, als bij tooverslag leeren waardeeren en begrijpen.

186. Beginnen wij met eenige voorbeelden, waarin duidelijk het gevoel van *overtuigingsdrang* doorzweemt, en waar toch de oorspronkelijk (1) logische beteekenis van tijd of plaats even onmiskenbaar spreekt

(1) Ik neem hier voorloopig ter goeder trouw van mijn zegsmannen aan, dat de logische beteekenis altijd ouder en oorspronkelijker is.

Altijd, mnl. : ten allen tijde; 17[d] eeuwsch : volstrekt (niet).
Altoos, mnl. telkens, gestadig; 17[d] eeuwsch : voorzeker, stellig, volstrekt (niet).
Mnl. immer, emmer, eerst : nog ooit, altijd; later : absoluut, met alle geweld, vooral, volstrekt (niet).
Engl. never, oorspronkl. nooit; later : volstrekt niet.
Mnl. nooit, oorspr. : te geener tijde; later : volstrekt niet.
It. non.... già, nooit; volstrekt niet.
Prov. no ... ja, nooit; volstrekt niet.
Spa. no.... jamas, nooit; volstrekt niet.
Oind. nú ná, nu niet; volstrekt niet.

Het is, dunkt me, klaarblijkelijk, dat in al deze gevallen de aanvankelijke en latere beteekenis alleen in het spannend gevoel van den verzekeringsdrang samentreffen.

187. Eveneens bij :

Lat. semper, ofra. sempres aanvankl. altijd; later : terstond.
Lat. continuo, oorspr. : onophoudelijk; aanstonds.
Fra. incessamment, oorspr. : onophoudelijk; aanstonds.
Mhd. alle wîle, altijd; Zwitsersch en dial. alleweile, zoo juist.
Prov. ancsé, altijd; aanstonds.

Te meer, daar de twee hier besproken reeksen van *altijd* en *aanstonds* beide weer gelijkelijk met nóg een andere logische beteekenis in wisselwerking staan, die wederom alleen en uitsluitend door het spannend gevoel van den verzekeringsdrang met deze is verwant.

188. Ik bedoel de beteekenis van : in elk geval, toch, ten minste, althans, überhaupt. Wij gebruiken deze woorden toch, als we na een gezegde, dat wat al te ver van de bedoeling bleef, nu wat we precies weten en zeggen willen, maar dat dan ook des te dringerder wenschen in te scherpen. Welnu :

Later zal blijken, waarom ik dit in de meeste gevallen zou willen betwijfelen. In het verband van mijn heele betoog heb ik dan ook alleen *noodig* dat deze en alle volgende beteekenisparen, òf gelijktijdig voorkomen, òf zich uit elkander ontwikkelden.

1. Nnl. *áltijd*, ten allen tijde; *altíjd*, althans, ten minste.
17ᵈ eeuwsch : *altoos*, ten allen tijde; ook : althans, ten minste, immers toch.
Mnl. emmer, immer(s) ten allen tijde; ook : althans, toch, cf. dial. ommers.
Nhd. immerhin, oorspr : van nu af altijd; ook : in elk geval, althans.
Engl. still, altijd, gestadig; niettemin, evenwel, toch.
Fra. toujours, altijd; althans, toch, evenwel; maar toe, er-op-los, cf. nhd. immer en oind. abhí.
Nnl. overal, op alle plaatsen; mnl. : over 't algemeen, überhaupt.
Nhd. überall, overal; althans, ten minste, volstrekt.
It. tuttavia, oorspr. allerwegen; nu : voortdurend, altijd; niettemin, toch.
Ofra. toutes voies, oorspr. : allerwegen; nfra. toutefois, althans, ten minste, nochtans.
Lat. omnino, oorspr. : heel en al; dan : überhaupt, kortom; volstrekt (niet).
Lat saltem. oorspr. : over 't geheel; klass. lat. ten minste, toch, dan toch.
Got. allis, oorspr : van alles; bij Ulfila : überhaupt.

2. Mnl althans, (altehands) terstond; nnl. ten minste, toch, toch altijd.
Mnd. overhovedes, halsoverkop, onmiddellijk, nhd. überhaupt. Zie. *Mnl. Wdb* V, 2089.
Ofra. entresait, aanstonds, enz. norm. (nu nog) antresiais, ohne Umstände, sans plus.
Prov. ad estros, aanstonds, oorspr. : sans réserve.

De algemeene ontwikkeling van tijds- en plaatsadverbia tot uitingen voor 't gevoel van den verzekeringsdrang staat zoo, meen ik, buiten twijfel.

189. Maar dat ook woorden voor louter innerlijken gloed tot de beteekenis van *nu* en *aanstonds* overgaan, dat is een proef op de som, gelijk ik er niet gedroomd

had, een bij te kunnen brengen En toch bij 't nagaan der betreffende woorden stootte ik op de volgende analogische reeks :

Oind. ōṣám, oorspr. brandend, gloeiend; later : aanstonds, snel.

Lat. tostum, oorspr. : geroosterd, heet; it. tosto, prov. tost, fra. tôt, bientôt, plus tôt, snel, aanstonds, weldra, eer.

Nl. *heet;* op heeter daad, op 't oogenblik der daad.

It. caldo, warm; caldo caldo aanstonds, onmiddellijk; op heeter daad.

Lat. vīvācius, zeer levendig en opgewekt, ofra. vias, aanstonds; prov. viatz, snel.

Gr. γρήγορα, levendig, opgewekt; aanstonds.

En deze voorbeelden worden wederom te zekerder door hun tegenhangers :

Gr. ἀργός, (ἀεργός) lui, suf; laat, ἀργότερα, in latertijd.

Gr. βραδύς, lui, langzaam; ngr. βραδύ, de late tijd, de avond.

Olat. serus, zwaar op de hand, saai; kl. lat. laat, avond (1).

190. Dat « versicherungen » of uitingen van den verzekeringsdrang, ten slotte tot conjuncties werden, dat lichtte reeds H. PAUL (2) met voorbeelden toe. Zoo nhd. allerdings, freilich, nämlich, wohl, zwar, got. raihtis, lat. certe, verum, vero, scilicet, videlicet, enz. Zoo ook 't gri. εἰ, αἴ(3); de Baskische (4) en Arabische (5) conjuncties van dezelfde beteekenis eveneens.

---

(1) Andere voorbeelden van tijdsbepalingen uit gevoelswoorden komen verder nog ter sprake. Goed materiaal maar zonder inzicht bij L. TOBLER : *Innere Sprachformen des Zeitbegriffes*, Zeitschr. f. Völkerpsych. u. Sprachw., III, 1865, blz. 299 vlgd.

(2) *Prinzipien*[3], § 260, blz. 345.

(3) P. CAUER : *Grammatica militans*[2], blz. 146.

(4) W. J. VAN EYS : *Dictionnaire Basque-Français*, Paris-Londres, 1873. p. 93, sub voce *ea*, et p. 46 sub voce *bai*.

(5) H. RECKENDORF : *Zur allgemeinen Syntax. Indogermanische Forschungen*, X, 1899, blz. 188.

Het bevredigend gevoel der identiteit.

191. Een ander gevoel zou ik willen kenschetsen met onze treffende uitdrukking : ***dat lijkt me wel.***

Hoe uiteenloopend de verschillende theorieën over het gevoel ook zijn, hierin stemmen alle wijsgeeren sedert ARISTOTELES overeen (1) : het behagelijk gevoel berust op eene convenientia, een overeenstemming; het onbehagelijk op eene discrepantia, een onevenredigheid tusschen gewaarwording en ikheid.

Laten wij ons voorloopig tot het behagelijk gevoel bepalen.

Heb ik eene waarneming al vroeger gedaan, en komt ze dan weerom; of nog sterker : rijst er door waarnemingen en associatief verband eene voorstelling (dus een oude waarneming) in den geest op, die zich, als altijd, in heusche gewaarwording wil omzetten, en gelukt dat dan, dan beleef ik een onmiddellijk gevoel van verlichting, een gevoel van resonantie, een gevoel van bekendheid, een vermindering van spanning, een onverhoopt plotseling van-een-leien-dakje-loopen der beaming (2).

192. Daarom vinden wij dan ook in allerlei talen verwantschap tusschen de woorden voor ***gelijk, overeenkomstig, passend*** aan den eenen kant en ***aangenaam, mooi, gunstig*** ten anderen.

Got. leikan, bevallen; on. líka, gelijken.
Engl. like, bevallen, ervan houden; ags. lícian, ook nog : gelijken.
Nl lijken, bevallen; ohd. līchēn, gelijken.

Mnl. gaden, gelijken, overeenkomen; behagen, bevallen, vgl. gading.

(1) EBBINGHAUS : *Psychologie*, t. a. p., blz. 544.

(2) LIPPS : *Vom Fühlen, Wollen und Denken*, blz. 96 en daaromtrent, en blz. 146 vlgd.

Lat. aequus, gelijk, vlak; gunstig, welwillend, toegenegen.
Lat. commodē, passend, overeenkomstig; gemakkelijk, goed, vriendelijk, cf. commodum, commodāre.
On. sama, passen; got. samjan, bevallen.
Oir. samail, gelijkenis; oir. sam. sáim, rust, rustig, vriendelijk.
Oind. samás, gelijk, dezelfde; oind. sā́ma, lieftalligheid.
Gr. ἔοικε, het gelijkt; het past, het staat mooi, het behaagt (1).
Gri. ἀραρίσκω = passen, aanpassen; ἀρέσκω, bevallen, ἀρετή, deugd.
On. byrja, nhd. gebühren, passen; got. gabaurjaba, graag.
Mnl. na gebore, naargelang, overeenkomstig; got. gabaurjoþus, lust.
Fra. à l'avenant, overeenkomstig; une fille avenante, een mooi meisje.
Gr. νοστέω, terugkeeren, 't gelijke terugzien, weer in z'n ouden doen komen; νόστιμος, gedijend, gezond.
Oind. náçati, het nagestreefde bereiken; germ. ***genoegen***, ***geneugte***, enz.
Oind. vanáyati, gewoon (2) maken, geneigd maken; oind. vánati, beminnen, wenschen.
Oind. úcyati, gewoon zijn; graag doen, enz.

193. Maar wat is waarheid, echtheid, oorsponkelijk anders dan gelijkheid (3) van eene nieuwe waarneming met eene vroegere nu tot voorstelling geworden; en waartoe

(1) Vgl. o a. I, 399. εἰκυῖαν ἄκοιτιν, een welgevallige gade.
X, 71. νέῳ δέ τε παντα ἔοικε, een jongeling staat het heel goed.

(2) Gewoonte is immers het gevolg van *het herhaaldelijk gelijke* inwerkend op levende wezens.

(3) Gelijk hebben : de waarheid hebben.
Algem. germ. *slecht* eigenl. gelijk, vlak; eenvoudig, oprecht, de waarheid zeggend.
Engl plain, eigenl. gelijk, vlak; openhartig, oprecht, de waarheid zeggend.

anders gebruiken ongestudeerde menschen het werkwoord *zijn* zelfstandig, als in zinnen : Ja, hij is het; zij zijn het, enz.? en 't is toch duidelijk dat deze zinnen weer niets anders beteekenen, dan eene gelijkheid tusschen waarneming en voorstelling.

Oind. satyás, got. sunjis, werkelijk, waar; oind. sánt-, sáttamas, goed, deugdzaam, de beste.

Ohd. wār = waar, werkelijk, ohd, wāra, welwillendheid.
Lat. vērus, waar, werkelijk, on. vaerr, vriendelijk, aangenaam.
Ir. fír = gelijk; waardig, goed.
Oind. vásati, wonen, oorspr. : dat is het; vásuṣ, goed, aangenaam, gr. εὖ, adv.
Got. wisan = zijn; zich verheugen, got. vis, mooi weer, wizōn, oind. vas-, lat. vescor, zwelgen, zich te goed doen.
Idg. *wes- = zijn; oksl. veselŭ, vroolijk.

Oind. bhávati, dat is het; oind. bhūtí-, heil, welzijn, waar.
Mnl. vray, fray (1), waar; vroolijk, aangenaam, mooi.
Nnl. heusch, echt, werkelijk; mnl. netjes, bevallig.
Algem. germ. *glad*, effen; vroolijk, aangenaam.
Mhd. slëht, gelijk, effen; zacht, vriendelijk, enz.

194. Is een complex van zaken door de ervaring langzamerhand in de voorstelling tot een eenheid geworden, zoo komt dus die psychische samenhang dè waarneming van datzelfde heele uiterlijke complex weer ten goede, en beleven wij weer dezelfde gemakkelijkheid, hetzelfde welgevallen (2).

Vandaar weer, dat allerlei woorden voor datzelfde behagelijk gevoel de beteekenis van : ***heelemaal***, ***allemaal*** hebben aangenomen.

---

(1) De afleiding uit fra. vrai, vind ik volstrekt zoo onhoudbaar niet. Zie *Mnl. Wdb.*, II, 845 en Franck, 255. Ik hoop ze zelfs hiermede weer in de mode te brengen.

(2) Lipps : *Vom Fühlen, Wollen und Denken*, blz. 150-151.

Oind. samás, effen, gelijk; ieder. np. hama, allemaal, heelemaal; arm. amēn, dito dito.

Oind. sárvas, heelemaal, allemaal; (lat, salvus, salvēre, gezond zijn, welvaren, salus heil?).

Gr. ὅλος, geheel; οὖλος, welvarend, οὖλε, salvē.

Nl. *heel;* algem. germ. hails, welvarend, gezond.

Oind. kévalas, geheel, gr. κοῖλυ· τὸ καλόν (Hesych.).

Oksl. cělŭ, geheel, opr. kailūstiskan, gezondheid.

Engl. sound, heelemaal; gezond; waar.

Oksl. veselŭ, vroolijk; lett. wessels, welvarend; heelemaal.

Lat. sānē, heelemaal; sānus, gezond, welvarend.

Lat. omnis, heelemaal, allemaal, got. ibns, ags. ĕmn, effen, gelijk; lat. imāgo, imitāri, enz. (1).

En zoo meen ik getoond te hebben, hoe allerlei voegwoorden en voorzetsels van gelijkheid : sám, σύν, gelijk, als, comme, cum, enz., ook naar hunne kwalitatieve beteekenis (2), echte gevoelswoorden kunnen zijn.

195. Herinneren wij ons, wat wij in nr 191 zeiden betreffende het van-een-leien-dakje-loopen der beaming, dan begrijpen wij nu ook de volgende bijwoorden en voegwoorden van tijd.

Oir. cuan, aangenaam, nhd. schön, nl. schoon; nhd. schon, reeds.

Nhd. gleich, gelijk; aanstonds, cf. sogleich.

Nl. *reeds,* bereids, oorspr. : glad, gelijk, geeffend, (zie FRANCK).

Nl. *al,* heelemaal; reeds.

---

(1) Zie voor deze reeks K. BRUGMANN : *Die Ausdrücke für den Begriff der Totalität in den indogermanischen Sprachen*, Leipzig, 1894.

(2) Deze kwalitatieve beteekenis hebben we tot nog toe ingevolge het gewone spraakgebruik niet van de *logische beteekenis* onderscheiden. In nr 234 wordt dat allemaal duidelijk. Hier zij het genoeg op die noodwendige tegenspraak te hebben gewezen. Als ik alles tegelijk wilde redresseeren zou ik van meet af aan worden misverstaan,

Nl. *spoedig*, oorspr. volgens de verwachting; nu : weldra.
Lat. sānus, gezond, enz., ohd. sān, mnl saen, got. suns, engl. soon.
Got. haldis, liever, mnl. houde, graag; gauw, onmiddellijk.
Maar genoeg hiervan, al liggen er nog verschillende conclusies voor de hand.

196. Slechts nog ééne tot aansluiting bij het volgende. Wij hebben gezien dat de begrippen : *gelijk*, *waar*, *heelemaal*, *allemaal*, meestal ontstaan zijn uit de reflectie op een bevredigend identiteitsgevoel. Zou het ook met het begrip der eenheid niet zelfderwijze geschapen staan?

Als wij een boom zien, hebben wij geen behoefte, om daarvan te gaan denken en zeggen dat het er één is; maar zien wij eerst een boom en kort daarna nog een boom, en vallen die beide waarnemingen in mijne beaming samen, dan is er gelegenheid om op 't bevredigend identiteitsgevoel te reflecteeren, en op 't idee te komen : Hé, daar buiten me twee boomen; en in mij gaan ze op in één beaming (1). Oorspronkelijk kunnen dus de woorden voor één, best het bevredigend identiteitsgevoel hebben beteekend (2). Voor het Indogermaansch is dat zelfs een feit in gr. εἷς μία, ἕν, oind. sakṛ́t, gr. ἅπαξ, lat. simplex, semel, got. simlē, die alle op hetzelfde grondwoord, als oind. samás, teruggaan; oind. ékas, één, is zeer waarschijnlijk identiek met lat. aequus; lat. solus met gri. ὅλος; en gri. οἶϝος beteekent zoowel *gelijk* als *alleen*.

Dit als inleiding voor het volgend nummer, waar wij misschien tot de gevolgtrekking zullen komen, dat ook het telwoord voor *twee* op een gevoelswoord berust.

---

(1) Lipps : *Vom Fühlen, Wollen und Denken*, blz. 105-106, 149-151. Lipps : *Leitfaden*, blz. 63-64.

(2) Één mooi voorbeeld slechts tot aanschouwelijk bewijs :
Oind. násate, vereenigt zich; oind. nā́satyas, genezend, heiland, germ. nasjan, nasjands, enz., identiek met gr. νέομαι, terugkeeren, 't grondwoord van νόστος, νοστέω.

Het teleurstellend gevoel der verscheidenheid.

197. Wij wenden ons nu tot het onbehagelijk gevoel, eene discrepantia, eene onevenredigheid tusschen mij-met al-'t-mijne én een nieuwe waarneming.

Tegenover de kalme associatie, waarbij de voorstellingen, beamingen, telkens voorbereid in de hun-aangepaste omgeving voor den geest komen, staat de onvoorbereide beaming en de daaruit voortvloeiende gevoelens van verrassing (1), verwondering en schrik (2).

Niet veel van deze eerste soort verschillend, en er althans in de taalverschijnselen niet duidelijk van gescheiden, is het gevoel der teleurstellende verscheidenheid. Jede Vorstellung schliesst die Tendenz in sich des vollen Erlebens ihres Gegenstandes, zegt THEODOR LIPPS (3). Geen wonder dus, dat als door voorbereidende waarnemingen en associatief verband (4) eene voorstelling in het bewustzijn rijst, deze, als ze zich niet kan assimileeren aan de waarneming, als zij m. a. w. niet ten volle herleven kan, een gevoel van beknelling teweeg brengt, dat sterker zal zijn naarmate de teleurgestelde voorstelling meer psychische energie (5) bezat, of de voorafgaande waarnemingen door kracht van gewoonte te zekerder op de effectieve vervulling hadden gewezen.

Dan beleef ik een onmiddellijk gevoel van bezwaring, een gevoel van dissonantie, een gevoel van onbekendheid,

(1) Door de kwaliteit van de nieuwe voorstelling, kan ze natuurlijk op slot van rekening nog aangenaam worden, en deze soort noemen wij in 't Nederlandsch met den naam van *verrassing*. Hierover spreken wij verder niet.

(2) LIPPS : *Vom Fühlen, Wollen und Denken*, blz. 104.

(3) » » » blz. 88-94.

(4) » » » blz. 103-104.

(5) » » » blz. 92-93.

van leegheid, eene vermeerdering van spanning, een onverwacht verhinderd, vertraagd, geremd worden van de beaming.

198. Dit vinden wij nu duidelijk in de taal terug, als wij zoovele woorden ontmoeten die *iets anders* en tevens *iets onaangenaams*, *ongunstigs* beteekenen.

Gr. ἄλλος, ander; ἄλλως, te vergeefs.

Lat. alienus, van een ander; schadelijk, vijandig, bedorven.

Mhd. sonst, ander, anders; nhd. umsonst, te vergeefs.

Lat. secus, anders; slecht.

Lat. ambo, gr ἄμφω, beide, ἀμφίς, gescheiden; ook : pejoratief, germ. *um* sein Geld bringen, *om*komen, enz.

Lat. bis, een andere maal, tweemaal; romaansch praefix met pejoratieve kracht, b. v. (1)

Lat. bisvidūta, dubbelgezien; fr. bévue, dommigheid, enz.

Ofra. belloi, onrecht; it. bisleale, onredelijk.

Lat. dis-, oorspr. = in tweeën, uiteen; dikwijls pejoratief, b.v.

Lat. displicēre = mishagen (eveneens in 't Romaansch).

Lat. du- = dubbel, tweemaal; ir. du-, slecht, wan-, mis-.

Got. tuz- naar tweeën (2); gr. δύς-, slecht, wan-, mis-.

Nl, tus(schen) in tweeën; oind. duṣ-, slecht, wan-, mis-.

Gr. δεύτερος, de tweede; δεύομαι, gebrek hebben.

Nl. *tuischen*, wisselen, ruilen; oind. doṣas, misstap, gebrek.

Oind. dvíṣ, tweemaal, got. twis uiteen; oind. dvéṣṭi, haten, nl. twisten.

Oind. ví, uiteen, cf. viṃçatíṣ (lat. vīgintī); oind. vi-, praefix met vaak pejoratieve kracht.

Gr. διά-, uiteen; maar ook dikwijls pejoratief.

---

(1) A. Darmesteter : *La vie des mots*[5], Paris, 1899, blz. 101, vlgd.;

(2) Alleen in tuzwērjan, twijfelen. Blijkens unwērjan, toornig, slecht gezind worden, beteekent wērjan, gezind zijn of worden en tuzwērjan, naar tweeën overhellen. Vergl. ook hd. zer-, mnl. te-, ohd. zir-, zur-.

Lat. vānus, anders dan verwacht werd, leeg; rom. engl. en vain, te vergeefs, hd. Wahn, nl. waan-.
Oind. ūnás, got, wans, ontoereikend (denk aan de tegenstelling met « heel »), nl. wan- (1).

Got. missaleiks, verschillend; missadeþs, misdaad, missen.
Olat. moitāre, got. maidjan, veranderen; got gamaiþs, zwak, verminkt, ohd. dwaas, ags. krankzinnig.
Oksl. mĕna, verandering; os. mēn, valschheid, misdaad, nl. mein(eed).
Oind. mithás, afwisselend; av. miþah, leugen; oind. míthū, verkeerd, valsch.

Oind. alīkás, aanvankl. : anders; onwaar, valsch.
Oind. anyáthā, aanvankl. : anders; onwaar, onjuist.

Got. laus, anders dan verwacht werd; nietig, ags léas, valsch, bedriegelijk
Ofri. lās, os. ohd. lōs, ledig; moedwillig, lichtzinnig, nl. *loos*, sluw.

Lat. frustum, 'n stuk, waar het geheel verwacht werd; frustrā, frustrāri, te vergeefs, te leur stellen.
Gr. θραῦσμα, 'n stuk, waar het geheel verwacht werd; lat. fraus, bedrog.

Men heeft hier dus tal van parallellen bij nr 158, en men begrijpt nu nog beter hoe eene bijvoeging tot een tegenstelling wordt.

Als met de genoemde woorden verwant, wijs ik nog op de praeposities oind. abhi, lat. ob, germ. bi en de conjuncties gr. ἄλλα, op 't parallelle engl. or uit other (zie Murray sub voce) = hd. oder, en vele dergelijke.

199. Met dit gevoel zeer nauw verwant (2) is natuurlijk

---

(1) Zou het zoo gewaagd zijn deze evenredigheid op te zetten : viṃ(çatíḥ) : dvi = ūn(ás) : dvā́ en dus ook deze woorden nog met het telwoord *twee* te verbinden?

(2) Een paar aanschouwelijke voorbeeldjes ter inleiding zijn Gri. i. 540, ἐδεύησεν δ'οἰήιον ἄκρον ἱκέσθαι, il a *failli* frapper le gouvernail.

de beknelling die wij beleven, als een waarneming op het punt staat, zich met de klaar staande voorstelling te assimileeren, maar schijnbaar nog niet wil.

En zoo sterk spreekt zich die beknelling uit, dat wij dikwijls uit den kontekst laten raden, of het nu op slot van rekening toch tot assimilatie gekomen is, ja of neen. *Nauwelijks* veronderstelt meestal van ja; *bijna* en *tamelijk* van neen. Welnu, de begrippen voor *nauwelijks* en *bijna*, *tamelijk* berusten beide dikwijls op de reflectie van ditzelfde beknellingsgevoel. Gaan wij eerst de woorden na, die *nauwelijks*, *ter nauwer nood*, *bijna niet*, beteekenen.

Oind.	**kṛcchratas**,	eigenl. met moeite, nood.
		kṛcchrás, erg, jammerlijk.
		kṛcchrám (*kṛ́psrá-), nood, ellende, gevaar.
		kṛ́pate, jammert, smacht.
		kṛpaṇás, erbarmelijk, arm, ellendig.
		kṛpā́, medelijden.
Gr.	μόγις,	μόγος, inspanning
		μόχθος, nood, ellende.
		μοχθέω, zich afmatten, kracht zetten.
		μοχθηρός, kommervol.
		μοχθηρία, onbruikbaarheid, snoodheid.
Gr.	μόλις,	μῶλος, moeite, inspanning.
		μῶλυς, mat, traag.
		μωλύω, van zijn krachten berooven.
	lat.	mōles, massa.
		mōlior, zich geweldig inspannen om,
		molestus, lastig, vervelend, kwellend.
Gri.	ταπεινῶς,	eigenl. gedrukt, terneergeslagen.
	oind.	tápyati, lijdt, wordt gekweld, is heet.
		tápas, kwelling, hitte.
	av.	taftō, driftig.
Lat.	aegrē,	eigenl. smartelijk, pijnlijk, moeilijk.
		aeger, lijdend, kwijnend, kommervol.

aegrescere, bedroefd worden.
aegrimōnia, kommer, verdriet.
Fra. à peine, peine, pijn, smart, kwelling.
peiner, zich inspannen, kracht zetten.
pénible, moeilijk, lastig, hardvallend.
pénurie, nijpend gebrek.
Engl. hardly, hard, vast, moeilijk, wrang.
hardgot, zuur verdiend.
nl. ***hard***, zwaar, pijnlijk, zéér.
mnl. harde, zéér.
ohd. harto, zéér.
gr. κάρτα, zéér.
κρατύς, sterk, geweldig.
lit. kartús, bitter.
oind. kaṭúṣ, scherp, pijnlijk.
Hd. schwerlich eigenl. zwaar van gewicht, moeilijk, ongelukkig, in nood.
schwere, last, ziekte, straf.
ohd. swārī, zwaarte, kommer.
swëro, pijn, gezwel.
mnl. swaer, pijnlijk, ziek.
zwēre, pijn, ziekte.
nnl. ***zweer***, gezwel.
Hd. kaum,
Mnl. cume, reeds mhd. kûme, soms : nauwelijks.
kûm, zwak, vermoeid, óp!
mnl. kumen, stenen, zuchten.
ohd. chûmig. zwak, klagend, lijdend.
chūmōn, benauwen, beknellen,
Nl. ***nauw***(elijks) mnl. naeu, eng, knellend.
mhd. genouwe, eng, dwingend.
mnd. genaw, karig, krap aan.
Nl. ter nauwer ***nood***, algem. germ. nauþs, nood, dwang, verdrukking.

mnl. noot, pijn, bedroefenis.
nodelyc, kommervol, behoeftig.
node, uit dwang, moeilijk.
nnl. noode, ongaarne, met tegenzin.
ohd. ginōti, zéér.
mhd. genōte, zéér.

Nl. amper, (geen Maleisch leenwoord, zie *Gr. Wdb.* sub voce).
on. apr, scherp, bijtend.
hd. Ampfer, zuring.
ohd. ampfaro, bitter, scherp.
ags. ompre, zuring.
lat. amārus, bitter.
amāritūdo, amertume.
oind. amlás, zuur.

Wat zien wij dus? Alle gaan terug op woorden die ***een beknellend gevoel*** (1) beteekenen; of dat dan oorspronkelijk aan een bezwaring, of een zure bitterheid ontleend was, doet voorloopig niets ter zake.

200 Zien wij nu de woorden voor ***bijna***, ***tamelijk***; ik heb er om verderop begrijpelijke redenen niet zoo heel veel.

Gr. ἄγχι, bijna, ἄγχω, beknellen.
oind. aṃhúṣ, eng.
aṃhatíṣ, angst, nood.
lat. angustus, nauw, bekneld.
angor, fra. angoisse,
got. aggwus, eng.
germ. angst, enz.

Gr. σχεδόν, bijna, σχολῇ, nauwelijks, met moeite.
σκεθρός, krap aan, nauwelijks
oind. sáhate, kracht zetten.

Lat. paene, bijna. paena, moeite, lijden.
me paenitet, het hindert me.

(1) Het zoogen. bijwoord van graad : *zéér* is identiek met het naamwoord *zeer* = pijn, hartzeer, enz. Daarop komen wij nog terug.

pēnuria, gebrek.
rom. peine, pena, enz,
Fra. près de, bijna.
lat. pressio, drukking.
pressare, } kracht zetten, bedwingen.
premere, }
Nl. tamelijk. mnl. tamen, het van z'n hart kunnen verkrijgen.
temmen, bedwingen.
lat. domāre, kracht zetten, bedwingen.
gr. δαμάω, kracht zetten, bedwingen.
oind. dāmyati, kracht zetten, bedwingen.

201. Nu echter de woorden voor twijfel, een zelfde soort gevoel als waarop de twee vorafgaande lijsten berusten.

Gr. ἐν δοιῇ, in twijfel δοιώ = twee, cf. δέδοικα bij dvi-.
Lat. dubium, dubitāre, twijfel(en) bij du- = twee.
Germ. tweifls, twijfel bij dvi- = twee.

Ohd. iba, twijfel; got. iftuma, de volgende.
Got. ibai, enz. *misschien* (1), ἐξαπίνης, onverhoopt, onverwacht.
Oind. ápi, enz. *misschien*; ook nog.

En zoo meen ik weer vele conjuncties en praeposities ook in hun kwalitatieve beteekenis tot gevoelswoorden te hebben teruggebracht. Dat alleen was het doel van dit nnmmertje.

Wat een verwanten hebben ápi, ἐπί niet?

202. Ten slotte nog eenige woorden van dezelfde beteekenis en weer uit een heel ander gebied.

Nl. *soms*, van tijd tot tijd, tusschenbeië, misschien, wellicht.
(Vergl. boven : *altijd* = *zeker*.)

Tilburgsch *dik*, dikwijls, vaak; misschien, wellicht.

Nl. *somwijlen*, soms, tusschenbeië; misschien, wellicht.

(1) Dit is de éénige beteekenis, waaruit al de andere kunnen zijn voortgekomen.

Wvla. *altemet*, soms, tusschenbeië; misschien, wellicht.
Got. ufta, hd. oft, dikwijls; uftō, mnl. ofte, misschien, of.
Hd. etwa, oorspr. iet of wat, ergens; misschien, wellicht.
(Vergl. boven : *overal* = *zeker*.)
Hd. irgend, oorspr. ergens; misschien, wellicht.
Mnl. *enich*, sommige; soms, misschien.

En nu begrijpen we ook de beide aanvankelijk zoo vreemd aandoende uitdrukkingen : irgend einer, irgendwo, enz = wie ook, waar ook, enz., we begrijpen psychologisch juist den oorsprong van oind. -caná, lat. -cunque, got. -hun, germ. -gin, (immers als grondbeteekenis van heel deze groep hebben we een ***beknellingsgevoel*** moeten aannemen) ze beteekenen letterlijk en duidelijk : ***l'embarras*** du choix. En zou het vragend-onbepaald voornw. *k͡ᵘe wel ooit iets anders beteekenen?

Het gevoel van streven.

203. Behalve het gevoel van overtuigingsdrang, dat uit zijn aard geen tegenhanger duldt, hebben wij nu behandeld de twee juist tegenovergestelde gevoelens van bevredigende identiteit en teleurstellende verscheidenheid.

Nog een ander paar dient hier te worden nagegaan, zoowel om het nieuwe inzicht, dat zij zelf ons zullen bieden, als om de vervollediging die zij aan het begrip der twee vorige zullen bijbrengen.

Eer wij toch tot de bevredigende identiteit tusschen de verwachting en de gevolgde reëele beaming zijn gekomen, is meestal een ***streven*** daarheen voorafgegaan.

En als het iets van beteekenis was, dan is ook wel altijd een moeilijkheid, een ***tegenstrevende*** weerstand in den weg gekomen, die dat ***streven*** naar identiteit ***tegen***werkte, ja het soms heel en al vernietigde, zoodat het gevoel der verscheidenheid intrad.

Wij hebben hier dus twee nieuwe gevoelens : dat van *streven* en dat van *tegenstreven*, respectievelijk met die van eenheid en verscheidenheid verwant.

204. Dus eerst het *streven*.

Wat *streven* is, hebben wij boven (nr 145) al gezien. Ik voeg er hier slechts aan toe, dat ook dit gevoel weer vele schakeeringen toelaat, die wij in de taal plegen aan te duiden met de woorden : begeeren, verwachten, overdenken, studeeren, ondervragen, onderzoeken, trachten, smachten, vreezen, hopen, talmen, wagen en willen. En mocht iemand nu over sommige dezer voorbeelden ietwat vreemd opkijken; dan wete hij ten slotte, dat streven in den grond der zaak niets anders is, dan de energie van psychische feiten om volgens hunne neiging voort te gaan, en dat die neiging van elk psychisch feit volstrekt niet hoeft overeen te komen met onze *actieve* ikheidsneiging. Zoo is elke onredelijke hartstocht een zeer duidelijk streven, maar daarom behoeven wij toch nog niet met elken hartstocht mee te willen (1).

Dat het gevoel van overtuigingsdrang, dat wij, om zijne heel bizondere plaats in de taal, vooropgesteld hebben, ook een streven is, behoeven wij hier slechts even te constateeren.

205. Nu moeten wij evenwel eerst eens uitzien in welke beamingsbeteekenis de woorden voor 't *streven* gewoonlijk in de taal voorkomen. En dat is, om er maar

---

(1) Voor 't overige verwijs ik naar de zeer uitvoerige behandeling der strevingsgevoelens bij Lipps : *Vom Fühlen, Denken und Wollen*, Kap. II, IV, V, VI. Slechts dit nog : Gelijk *hopen* een actieve drang van onze verwachting naar iets gunstig is, zoo is *vreezen* de passieve drang van onze verwachting naar iets ongunstigs; en gelijk *wagen* de actieve drang naar nieuwe daden is min of meer tegen de koude berekening; zoo is *talmen* de passieve drang om in 't oude te volharden, min of meer volgens de koude berekening

aanstonds het antwoord bij te voegen, in de beaming van lichaamsbewegingen en krachtvorderende houdingen. 't Spreekt toch vanzelf, dat de min-reflecteerende mensch in het ***gaan naar***, het ***ijlen om***, het ***buigen over***, het ***drukken tegen***, meestal zijn verlangen, zijn begeerte, zijn streven veel duidelijker voor den geest had, dan dat op zich tamelijk neutrale lichaamsgebruik. Zie boven nr 150.

206. Één beweging en één krachtvorderende houding echter zijn veel inniger dan andere met het echte gevoel van opstreven-tegen-allen-weerstand verbonden, en worden dan ook door de psychologen bij hunne proeven het meest gebruikt: ik bedoel de beweging van ***tillen***, ***beuren***, ***opheffen***, en de houding van ***belast zijn***, ***iets ophouden***, ***iets dragen***. Hier toch is de weerstand tastbaar en meetbaar : het gewicht zelf. Geen wonder dus, dat vooral deze en dergelijke beamingswoorden met de uitingen van het streven zullen wisselen.

207. Onder de verschillende wijzen van belast zijn, iets dragen, is er evenwel ééne, die om hare natuurlijkheid en algemeenheid, daar ze toch door alle moeders in borsten en schoot wordt gevoeld, vermoedelijk ook in hare benaming wel sterk op strevingsgevoel wijzen zal.

208. Nu moeten we nog in 't algemeen de strevingsgevoelens met het oog op het nagestreefde doel in twee soorten verdeelen.

Wij kunnen toch streven naar ***hebben*** of ***doen***, en we kunnen streven naar ***kennen*** en ***weten***.

Begeeren, verwachten, smachten, vreezen, wagen, hopen, en willen doen we naar ***dingen***, ***feiten*** of ***personen***.

Maar overdenken, studeeren, onderzoeken en vragen doen we ***om de waarheid te erlangen***.

Hoe tusschen deze beide kategorieën in de taal een voortdurende voeling is op te merken, weet iedereen.

Zoeken en ***onderzoeken***, ***studeo*** en ***studeeren***, ***vinden***

en *uitvinden;* men heeft ze voor het grijpen, zooveel men maar wil.

209. Dat *kunnen* en *kennen*, die in allerlei talen verwisselen, in dezelfde reeks hooren, is, meen ik, dikwijls gezegd, maar zelden goed begrepen.

En toch analyseeren we even, 't is zoo moeilijk niet.

Gaat het streven naar hebben of doen, niettegenstaande den tegenstand, tóch verder, dan voelen wij in dat voortdringen onze kracht : een overmogen, een *kunnen* (1).

Voelt eveneens onze drang naar weten, dat alle oprijzende « Widersprüche » voor hem moeten wijken en sneven, dan voelen wij juist in de overwinning dier moeilijkheden, dat wij de waarheid inzien, dat wij *kennen* (2).

Uit de reflectie op deze eenvoudige gevoelens zijn alle verdere beteekenissen dier woorden voortgekomen.

210. Ten laatste moeten wij er nog op wijzen, dat het gevoel van kunnen en kennen, en trouwens van alle strevingen, die hun tegenstand totaal weten te vernietigen een *aangenaam gevoel* is.

Daartegenover staat echter, dat dikwijls het streven, een harde pijnlijke strijd is tegen den evenmachtigen weerstand, zoodat het begrijpelijk wordt, dat wij sommige woorden voor het strevingsgevoel dan ook de beteekenis van een *onaangenaam gevoel* zullen zien aannemen.

211. Het duidelijkst ware 't wel geweest, als wij na elk dezer psychologische distincties telkens de beantwoordende taalfeiten hadden ingevoegd; maar omdat wij dan zoovele woorden tweemaal zouden hebben moeten noemen, en vooral daar wij dan moesten afzien van het overzicht der beteekenisontwikkeling, die één en dezelfde wortel ons soms aanbiedt, zijn wij voor ditmaal van onze gewoonte afgeweken.

---

(1) Lipps : *Leitfaden*, blz. 273.

(2) Lipps : *Leitfaden*, blz. 241.

Wij geven nu in één lijst alle feiten bijeen, die zich door de voorafgaande psychologische ontledingen laten verklaren.

Wij beginnen echter met de eenvoudigste en gaan van lieverlede tot ingewikkelder verhoudingen over.

En om alle verdere onduidelijkheid te vermijden zullen wij de acht besproken beteekenissen nummeren, en zoo bij elk voorbeeld in een begrijpelijk cijfercomplex z'n beteekenis en speciale verhouding kunnen aangeven.

-2. Onaangenaam gevoel, ongraag, pijn, dulden, zich afmatten, (denk voor 't gemak aan nr 198).

-1. Aangenaam gevoel, graag, vreugde, genoegen, genieten, (denk voor 't gemak aan nr 196).

0. 't Zuivere strevingsgevoel : streven, willen, durven, doel, loon, winnen.

1. Lichaamsbewegingen en krachtvorderende posities (1).

2. Beuren, tillen, opheffen, belast zijn, ophouden, dragen.

3. Zware borsten, zware schoot, zwanger zijn, baren, (geboren worden), voortbrengen.

4. Overmogen, kunnen, energie, sterk zijn.

5. Inzien, kennen.

212.

10. Nl. ***trekken;*** ergens ***trek*** in hebben.

10. Nl. ***rukken; verrukking***, bekoring, wég zijn.

10. Lat. attractus, aangetrokken, fra. attrait, bekoorlijkheid, aantrekkelijkheid.

10. Nl. 17d eeuwsch ***tocht***, ruk; nl. 17d eeuwsch ***tochten***, vurig verlangen.

10. Mnl. ***tergen***, trekken; plagen, sarren; engl. to tarry, dralen.

(1) Wie een beetje physiologie kent, weet dat hieronder ook behoort : warm zijn.

10. Lat. lacio, trekken; lat. lacesso, plagen, tergen vgl. nog : allicio, illicio, dēliciae, illecebrae.
10. Engl. to draw, trekken; engl. to drawl, talmen, nl. *dralen.*
10. Hd. ziehen, trekken; hd. zögern, inhouden, talmen.
00. Nnd. talmen, op iets aandringen, lastig vallen; nl. *talmen*, dralen.
10. Mnl. *terden*, treden, vertrappen; nl. *tarten*, trotseeren (1).
10. Got. trudan, treden, vertrappen; hd. trotzen (1).
10. Engl. to spurn, vertreden; verachten.
104. Oind. sphuráti, vertreden, wegstooten, ijlen; oind. spṛṇóti, winnen; lett. spars, energie, opr. sparts, sterk.
10. Lat. sperno, wegstooten; verachten.
10. Gr. σπέρχομαι, ijlen, springen; oind. spṛhayati, ijveren, vgl. spārhás, spṛhā.
104. Oind. sphū́rjati, eruit breken; gr. σπαργή, aandrift; lett. spirgt, sterk worden.
30. Gr. σπαργάω, zwellen, zwaar worden (v. d. borsten); geil zijn, hevig naar iets verlangen.
10. Gr. κλίνω, buigen; κλίμα, neiging.
10. Lat. inclīnare, zich buigen over; inclīnatio, neiging.
1-1. Oind. çráyati, leunen; çrī́ḥ, geluk.

(1) Ik zondig hier tegen de Lautgesetze, maar om goede reden; want zoo ooit, dan vindt hier toepassing, wat reeds door verschillenden is opgemerkt, dat onder invloed van een hevig gevoel, zoowel de medeklinkers als de klinkers — ik zou willen zeggen : — verharden. Wie toch in de stemming hier bedoeld Mnl. *terden* wilde zeggen, sprak zeker *tarten* uit, en de Oud Germaan, die in dezelfde omstandigheid **trodan* in den zin had, maakte er door zijn passie **trŏttan* van, wat in het hd. noodzakelijk tot *trotzen* moest leiden. Zouden om dezelfde reden, engl. to tarry, nl. *tergen*, hd. zergen, niet met engl. to draw, nl. *dregen* en *dragen* mogen verbonden worden? Zie nog een voorbeeld en literatuur op blz. 214. Noot.

10. Got. hneiwan, nijgen; nl. ***genegen om***, ***neiging***.
103. (1) Lat. (g)nītor, gnixus, zich buigen; zich inspannen, vgl. nīsus en enixe; enixus, het baren.
10. Gr. ορέγω, rekken; verlangen.
10. Germ. rikan, bijeenhalen; germ. ***recht***.
10. Lat. dirigo, richten; rom. droit, recht.
-10. Nl. ***raak***, getroffen, juist als gehoopt was, mnl rake, geluk; aandacht, belangstelling.
10. Nl. ***verlangen***, aanvankl. rekken; begeeren.
10. Nl. reikhalzen, aanvankl. den hals reiken naar; begeeren, smachten
10. Lat. pendicare, hangen; fr. pencher, penchant, neigen, neiging.
10. Hd, ***hangen***, hangen; Hang, neiging.
10. Got. hāhan, hangen; oind. çáṅkatē, vreezen; lat. cunctāri, talmen.
10. Oind. ṛṇṓti, opstaan; ártham, doel.
10. Lat. exprimo, uitpersen; uitdrukken, uitzeggen (uitingsdrang).
10. Lat. pressio, drukking; fra. pression, sterke invloed op een ander.
10. Nl. ***dringen***, aanvankl. drukken; (aan)***drang***, aandrift.
10. Nl. ***drijven***, iets vooruitbrengen; ***drift***, hartstocht.
10. Lat. tendo, spannen, reiken; lat. contendo, beweren (uitingsdrang). vgl. contentiosus.
10. Lat. tentare, voor zich uit tasten; beproeven, vgl. attentare, pertentare.
10 Lat. teneo, ophouden; lat. tenax, pertinax, vasthoudend, koppig.

(1) Vgl. Jos. Schrijnen, Gutturaal-sigmatische wisselvormen, Tijdschr. Ned. Taal en Letterk. 23, 1904, blz. 94, 95 Waarom is hier (g)nītor gnixus weggelaten? Zie Bréal[3], sub voce.

10 Gr. χανδάνω, grijpen; lit. pasigendù, ik smacht.

10. Lat. apprehendo, aanvatten; fra. appréhender, vreezen.

10. Fra. prendre, grijpen; fr. s'éprendre, verliefd, verzot worden, vgl. épris.

10. Lat. ordior, fra. ourdir, draden op het weefgetouw spannen; lat. en fra. beramen, ondernemen.

10. Gr. μηχανάω, bouwen, inrichten; vóórhebben, het op iets aanleggen.

10. Lat. instruo, aanrichten; olat. endo-struos (industrius) industria, ijver(ig).

10. Lat. propono, plaatsen vóór; propositum, voornemen.

10. Lat. oppono, plaatsen tegen; lat. oppositio, tegenwerking.

10. Lat. obligare, rondbinden; fra. obliger, verplichten, noodzaken.

10. Oind. yátati, vastbinden; streven, gr. ζητέω, zoeken e. a. vooral keltische verwanten.

10. Lat. propitius, die vooruit snelt; toegenegen.

10. Gr. πέτομαι, lat. peto, vliegen, snellen naar; gr. ποτέομαι, verlangen, lat. peto, vragen.

10. Lat. impetus, ruk; aandrift, vgl. appeto, fra. appétit, lat. expeto, petitio, petulantia.

10. Fra. chercher, aanvankl. doorloopen; nfra. zoeken.

10. Nl. *dóórdraven*, verder ijlen; van de gedachten in opgewonden stemming.

10. Nl. *opvliegen*, zich plotseling opheffen; woedend worden.

10. Nl. voort*varen*, verder gaan; voost*varend*, onstuimig doorzettend.

10. Hd. auffahren, zich opheffen; opstuiven.

10. Ags. faran, gaan; ags. fǽr, engl. fear, vrees, gevaar.

10. Ohd. faran, gaan zich voortbewegen; ohd. fāra, boos opzet.

10. Os. faran, zich voortbrengen, os. fār, boos opzet, mnl. vāre, vrees, *gevaar*, vgl. *vervaarlijk*, *vervaren*.
10-2. Got. faran, on. fara, zich voortbewegen, got. fērja, belager, on. fár, ongeluk.
10. Gr. πείρω, περάω, dóórdringen, gr. πεῖρα, πειράω, onderneming, list, beproeven.
20. Oind. píparti, overzetten, overbrengen; oind. pārám, doel
15. Oksl. prati vliegen; got. fraþi, verstand, zin, vgl. got. frōþs, lit. prōtas, verstand, opr. prātin, raad (acc), iss-prestun, begrijpen, verstaan.
102-1. Lat. porta, doorgang; lat. portus, haven, doel; lat. portare, dragen, opportūnē, importūnus, etc., gunstig, on-.
10. Gr. πέρνημι, wegbrengen, uitvoeren; lat. parāre, koopen, lat. pretium, prijs, pretiosus, oind. aprā́ta, zonder belooning.
23. Lat. operio, aperio, ietsergens opdragen, afdragen; pario, parens, baren, moeder.
045. Lat. -perior, beproeven; perītus, expertus, kunnend en kennend (1).
24-1. Gr. ἐνεγκεῖν, dragen; ir. con-icim, ik kan; germ. ganah, *genoegen*, enz.
354. Oind. jánati, baren; oind. jānā́ti, kennen; germ. kunnan, *kennen* en *kunnen*.
35. Gr. γίγνομαι, geboren worden; γιγνώσκω, kennen.
35. Lat. (g)nāscor, geboren worden; (g)nōsco, kennen.
340. Oergerm. *magan, baren (2); got. mag, ik kan; germ. hulpww. Optatief.

---

(1) Ten slotte hooren hier nog bij allerlei woorden : oind. pṛccháti, lat. posco, germ. forscōn; lat. procus, precor, got. fraihnan, westgerm. *vergen* en *vragen;* en zeer waarschijnlijk ook *vracht* = lading, nl. vrek.

(2) Blijkens magus, mēgs, mawi, magaþs.

34. Gr. κυέω, zwanger zijn; lat. queo, kunnen, oind. çváyati, sterk worden.

430. Oind. pátyate, meester zijn, lat. potior, bemachtigen; lat. (ne)pōs,(ná)pāt, (klein)kind.

40. Oind. pátiș, πόσις, δεσπότης, heer, meester, lat posse; Rom. hulpww. v. d. Optatief, puisse, enz. (1).

20. Fra. peser, pesant, zwaar (wegen); fra. penser, *peinzen*.

23-1. Germ. bairan, dragen, *baren;* got. gabaurjaba, graag.

20. Oind. bhárati, dragen; oind. bháras, prijs, winst.

20. Lat. fero, dragen; ferri, door z'n drift meegesleurd worden, ir. bara, toorn.

10 Lat. ferio, houwen, slaan; lit. bariù, scbelden.

04. Russ. borótisja, worstelen; poboróti, overmogen.

10. Lat. ferveo, heet zijn; lat. fervor, vurige ijver.

10. Got. brinnan, nl. *barnen*, branden; mnl. bronst, nnl. bronstig, geslachtsdrift.

13. Oir. brennim, koken; oir. bruinne borst.

23. Gr. φέρω, φορέω, dragen; φέρμα, ongeboren vrucht, got. bērusjōs, ouders, got. barn, kind, lit. bernas, jongeling.

13. On. brjóta, ags. bréotan, eruit breken; germ. *borst.*

20. Oind. tulayati, opheffen; gr. τλῆναι, τολμάω, wagen, durven.

2-2(o?). Lat. tollo, opnemen; lat. tolerare, germ. þulan, *dulden.*

20. Lat. tuli, ik droeg; oir. tailo, loon, ir. tol, wil.

205. Gr. τάλαντον, gewicht; wil; mlat. talentum, wil en verstand.

045. Lit. sténgtis, zich inspannen, zich aankanten tegen, germ. þagkjan, overdenken; olat. tongēre, beheerschen, overmogen; kennen.

---

(1) Zouden we deze groep niet bij lat. peto, propitius mogen brengen?

10. Ohd. sinnan, got. sniwan, gaan naar; zich moeite geven, streven.
5. Gr. ἀνύω, oind. sanṓti, erlangen, got. snutrs, wijs, verstandig, gr. νοῦς, germ. *ʒin*, inzicht, verstand.

05. Ohd hantag, onstuimig; got. handugs, wijs, oir. cond, verstand.

20. Lat. frētus, steunend; vertrouwend.
10. Oind. dhāráyati, dragen, stutten; oind dharṣayati, wagen, gr. θαρσέω, moedig zijn, germ. gadars, ik *dors*(*t*).
10. Oind. dhr̥k, dragend; dadhr̥k, driest?

104-2.[1] Gr ἔχω, dragen, gr. σχέτλιος, hardnekkig; oind. sáhate, overmogen, kunnen, vgl. σχεδόν, bijna, σκεθρός, amper, ὄχα, zeer.
10. Germ. wigan, wagjan, bewegen, opnemen; nl. hd. *wagen*, durven.
10. Lat. veho, oind. váhati, voeren; lat. vehementer, hevig.
21-0. Gr. ὄχος, een wagen; ὀχέω, verdragen, dulden; ὀχθέω, opgewonden zijn.

1-1. Oind. ratás, staan blijvend; verheugd, oind. ratam, zinnelijke lust.
10. Ir. fo-rimim, zetten, leggen; gr. ἔραμαι, begeeren.
20-1. Lit. rêmti, stutten, ophouden, oind. rámate, beminnen; rusten, got. rimis, rust.

0-1. Oind. ávati, beschutten; zich verheugen.
00. Lat. avidus, avēre, begeerig, begeeren, graag doen; lat audere, wagen, durven.

---

(1) Lautgesetzlich is tegen de vereenzelviging van váhati en sáhate al heel weinig in te brengen. Er bestaan zoo wel meer parallellen, al treden niet altijd beide vormen in één en dezelfde taal op.

Zie J. Wackernagel : *Alt-Indische Grammatik*, I, Göttingen, 1896, § 230 en 232. Dan hoorden er natuurlijk oind. svā́hā en germ. swōgjan ook nog bij als -1 -2.

05. Oind. ū́mas, beschuttend; oksl. umŭ, verstand.
01(-1?). Oind. omyā, gunst; got. g-aumjan, waarnemen, mnl *goom*, aandacht, opmerkzaamheid, onthaal, feest.

1-1. Oind. tárati, dóórkomen, dóórdringen; ir. tara, opgewekt, levendig.
140. Oind. turáti, turás, ijlen, snel; krachtig; oind. trā́yate, behoeden.

1-1. Gr. εἴληφα, grijpen, vatten; lit. lâbas, goed.
10. Oind. rábhate, vasthouden; oind. rábhas, onstuimigheid.
10. Oind. rambhás, stut, staf; oind. lambhas, het verkrijgen.

40-1. Lat. vigēre, sterk zijn; oind. vājayáti, streven; lat. vegēre, opgewekt zijn.
40. Oind. vājas, kracht; prijs; lat. vigil, wakker, waakzaam.

10. On. vinna, arbeiden; got. winnō, hartstocht.
-20. Ags. winnan, zwoegen; got. wēns, hoop, ohd. wān, doel.
-20. Got. winnan, lijden; ofri. winna, *winnen*, krijgen, enz. enz. (1).

1-2. Germ. leiþan, gaan; verduren, verdragen, lijden.

10-1. Ohd. zilōn, zich haasten; ohd. zil, nhd Ziel, doel; oir. dil, aangenaam.
10. Engl. till, ploegen, ags. tilian, bebouwen; zich beijveren.
14. Nl. *telen*, met zorg ópkweeken; os. tilian, slagen.

---

(1) Juist naar aanleiding van deze groep schreef MERINGER nog onlangs : Ich denke, wir müssen es aufgeben, mit Bedeutungsansätzen wie « sich gefallen », « sich irgendwo freuen » zu rechnen. IF. 16, blz. 180. Ik meen daar nu tegenover te mogen stellen : Ik denk, we moeten het opgeven rekening te houden met grondbeteekenissen als : « eine *ganz spezielle* Technik des Ackerns, die primitivste und gewisz

10. Algem. europ. arjan, arāre, etc., ploegen;
oind. ariṣ, verlangend.

10. Ohd. uoban, telen, ohd. uobo, landbouwer;
ohd. avalōn, zich inspannen.

10. Lat. opus, oind. ápas, werk; ved. apás, werkzaam, ijverig.

40-1. On. afl(e) kracht, macht; oind. ápnas, opbrengst;
lat. ops, opīmus, overvloedig, optimus, zeer goed.

10. Bret. gounidegez, landbebouwing; winst.

10. Fra. bret. gagner, landbebouwen; winnen.

(Cf. *Mém. Soc. Ling.* VIII, 191 [1].)

10. Oind. ájati, gr ἄγω, lat. ago, drijven; oind. ājíṣ,
gr. ἀγών, wedkamp.

10. Oind. samājas, gr. συναγωγή, verzameling; lat. cōgito,
overdenken, lat. cōgo, dwingen.

10. Lat. colo, bearbeiden; vereeren.

10. Got. haldan, omhoog houden; hoeden.

1-10. Nl. *plegen*, uitrichten, doen; gewoon zijn; hd. pflegen, zorgen voor.

10. Ags. plĕgian, snellen, engl. to play, spelen; os.
plĕgan, beloven.

10. Germ. *ploeg*, landbouwwerktuig; germ. *plicht*,
waartoe het geweten ons drijft.

1-1. Ir. co-técim, opkoopen; tocad, cymr tynged, geluk.

1-1. Os. thengian, voltooien, got. *þeihan*, toenemen;
gedijen, os. githungan, uitstekend, juist goed.

10. Oind. tanákti, tvanakti, samentrekken; germ.
dwingen.

43. Av. taχmō, sterk; oind, tákma, gr τέκνον, kind,
gr. τίκτω, ἔτεκον, baren.

---

auch älteste », zoolang er nog allereenvoudigste eeuwig en altijd voorkomende psychologische feiten zijn, die hetzelfde probleem adaequaat verklaren.

(1) Als men echter de oudere beteekenissen van het fra. gagner, gaagnier, guadagnier nagaat, merkt men, dat hier nog wel iets anders werkt dan Bretonsche invloed.

10. Oind. véti, van allerlei bewegingen gezegd; gr. (ϝ)ιέμαι, begeeren, trachten, lat. vīs, je wilt.

10-1. Oind. çámati, aanrichten, arbeiden; oind. çaçamānás, ijverig; çám, tot heil, gelukkig.

00. Oind. çā́myat, het moei worden; oind. çamī́, çimī́, vlijt.

10. Gr. κομίζω, klaar maken; κάμνω, zich inspannen; gr. κεν, κε, κα.

10. Idg. *ei̯-, gaan, oind. éṣati, glijden, sluipen; zoeken.

104-1. Oind. íṣate, ijlen; iṣ-, aandrift; kracht; verkwikking.

10. Oind. iṣṇā́ti, in beweging brengen; oind. iccháti, wenschen; germ. *eischen.*

10. Avest. (alleen met fra.): fra-išyeiti, in beweging brengen; germ. (ook alleen met fra.) fraisan, trachten, beproeven, *vreeʒen.*

213. Mag ik aan de bijeengroepeering van deze acht woordbegrippen er nog één toevoegen?

De psychologie heeft aan de linguistiek al zóóveel diensten bewezen, dat deze laatste nu ook van haar kant wel eens iets dergelijks mag beproeven.

De linguistiek nu schijnt erop te wijzen, dat de meeste tijdsbegrippen zijn ontstaan door reflexie op 't strevingsgevoel; *want* het streven bevat in z'n essentie, wat later de reflectie er uit ontleedt : den duur, den tijd.

De vroeger behandelde gevoelens zijn tamelijk plotseling en als ze onvermengd blijven spoedig voorbij; maar het streven is in z'n diepste wezen zoo duidelijk 'n opeenvolging van phasen, die de een na de ander opkomen en vergaan, een wegvlietende samenhang, een voortduur van bewegen, die nooit in z'n geheel tegelijk kan zijn, maar altijd een *verleden* een *nu* en een *toekomst* kent, **en dàt is de tijd**.

Als wij nu voor *tijd* het cijfer *6* gebruiken, dan is ook het volgende gemakkelijk te overzien.

610. Nl. *tijd* en *tij*, hd. zeit, engl. time; nl, *telen*; hd. ziel, doel, enz., zie boven,

610. Got. þeihs, tijd, germ. ding, termijn; oind. tanákti, samentrekken; germ. *dwingen*, enz., zie boven.

610. Lat.-rom. tempus, temperies, tijd; temperatuur; lat. temperare, warm maken, lauw maken, inhouden.

610. Gr. χρόνος, tijd; χρονίζω, talmen; oind. hárati, dragen, omhoog houden.

61-2. Av. zrvan, zrvāna, tijd; gr. χείρ, de grijpende, hand, av, āzārayeiti, pijnigen, np. āzār, leed.

612. Oind. kālás, tijd; oind. kaláyati, drijven, omhoog houden, dragen.

6-140. Av. vayā-, duur(?) oind.váyas, ouderdom; jeugd, oind. váyas, genot; gr. ϝῖφι, lat. vīs, kracht, oind. véti, streven.

60-1. Oind. vélā, tijdruimte, uur, tij; lat. vīs, je wilt; got. waila, wel, goed (1).

61-12. Germ. hweila, tijdruimte, *wijl*, oind. cirás, langdurig; got. hweilan, talmen, lat. quies, rust, talmen, lat. tranquillus, stil; op. šiyātiš, vreugde, behagen; gr. τετίημαι, ik ben bedroefd.

610. Germ. *stonde*, Stunde, tijdruimte, v. Idg. *sthewā, oind. stháviras, oud; gr. στύω, oprichten, stijf staan, etc., gr. στῦλος, stuttende zuil; hd. staunen, versteld staan; mnl. stunen, zich aankanten tegen. (got. stiwiti, geduld, lat. studium?)

6140. Oind. sthítiṣ, duur; het staan; oind. sthā́ma, kracht; nl. *staan naar*, *er op staan*.

60. Nl. *duren*, mhd. tūren, zuiver germ.; nl. dier(baar), hd. teuer, kostbaar, geliefd.

(1) Zie IF. XVI, blz. 159 en 503-4, BRUGMANN's semasiologische bezwaren zullen door onze parallellen wel bezworen zijn, hoop ik.

60. Lat. dūrare, duren; uithóuden, weerstaan.
16. Lat. degere, afwerken; uitduren.
60. Hd. währen, os. warōn, duren; ags. warian, behoeden, ohd. warōn, op iets letten.
60. Gr. ἀρκέω, duren; afweren, beschutten, lat. arceo.
60. Oind. man-, gr. μίμνω, lat. maneo, duren; talmen, oind. mányate, enz., overdenken, vgl. lat. memini?
60. Lat. morāri, toeven; talmen, got. maurnan, zorgen, lat. memor, enz., gedachtig?
610. Got. aþn, ataþni, lat. annus, perennis, jaar, langdurig; oind. átati, rennen, ijlen; oind. atasís, bedelaar, os. ādro, ijlings, spoedig, ohd. ātar, scherpzinnig.
61-1. Av. yārə, germ. jēr, jaar, slav. jar, voorjaar, gr. ὧρος, ὥρα, tijd, jaar, uur; oind. yā́ti, got. iddja, gaan naar; av. yānō, voorspoed, gelijk.
60-2. Oksl. traja, trajati, duren; bulg. traja, verdragen, uithouden, ags. þrowian, ohd. druoēn, lijden, oir. trú, armzalig, ellendig.

Voeg hier nu nog bij de kleine veertig voorbeelden, die Tobler in 't bovenaangehaalde opstel (zie blz. 165) van dergelijke beteekenisontwikkelingen heeft bijgebracht, en dan meen ik mijn etymologische lijst te mogen eindigen, want mijn lezer zal die onderhand wel even moe zijn als ik.

214 Ik weet niet, of ik nog behoef op te merken, dat het hier dus nog volstrekt zoo vast niet staat, welke de eigenlijke en eerste beteekenis van al deze groepen is.

Bij sommige, b. v. *reikhalzen*, is duidelijk het gebaar, bij de gróndwoorden. Idg. *per... en *bher... is even duidelijk — dunkt mij althans — het gevoel de oudste beteekenis geweest.

Maar eigenlijk of oneigenlijk, op den duur kregen al

deze stammen ten minste óók gevoelsbeteekenis. Als dus uit deze, partikels, conjuncties en praeposities zijn afgeleid, volgt daar niet uit, dat die bij hun eerste ontwikkeling eene beaming beteekenden; integendeel, in verband met al het vorige mogen wij hier ook besluiten dat (om alleen maar die mij aanstonds invallen te noemen) de praepositiegroep *per... etc., till, until (zilōn) κεν, κε, κα, (çámati), lat. ergo (ὄρεγω) van wege, wegens, (wigan) (cf. ἕινεκα-ἕνϝεκα, lat. gratiā, germ. om wille van), ὄφρα (φέρω), oind. ava (ávati), oind. tirás, lat. trans, fra. très, (tárati), enz. enz., uit gevoelswoorden zijn voortgekomen.

215. Dat woorden als cependant, während, *terwijl*, *enz.* zich tot allerlei gevoelsbeteekenissen leenen, kan nu ook niet meer verwonderen. Dit laatste *enz.* bedoelt hier echter tamelijk veel.

Het gevoel van tegenstreven en de pronomina.

216. Tot nog toe spraken wij alleen over *streven*. In de woorden echter, die ook tot een beteekenis : *lijden*, *wroegen*, *zich aftobben* geraakten kwam de realiteit van het *tegenstreven* ook al zeer duidelijk uit.

Daarover nu wat nader.

Want, óók al is het actieve streven bij machte den passieven tegenstand terug te dringen, toch is dat passief tegenstreven wel degelijk een zijdelingsch element van ons strevend bewustzijn.

Maar dikwijls bovendien moet het actieve streven voor den passieven tegenstand onderdoen; deze *tegenstand* wordt dan *actief*, en het eerste streven blijft als zijdelingsch element in het bewustzijn na.

217. De taaluiting nu voor het tegenstreven is de negatie.

De negatie in de natuurlijke taal is niet *de logische negatie maar de gevoelsuiting van den tegenstand.*

Dit zullen wij eerst van meet af aan bewijzen, om dan de twee zoo juist onderscheiden gevallen ook in de taal te ontmoeten.

Welnu, dat de negatie in de natuurlijke taal *niet* de logische negatie is, maar een gevoel van afwering, van tegenstand, blijkt het duidelijkst in de twee of meer negaties, die elkander niet *opheffen*, maar *versterken*. Dit verschijnsel vindt men — ik mag wel zeggen — in alle talen der wereld (1).

Welnu, alle logische verklaringen hiervan, hoe scherpzinnig of abstract ze ook mogen zijn, zitten telkens weer met nieuwe feiten verlegen.

De klassieke philologen hebben voor de tweede ontkenning aan een nieuw zindeel gedacht : *zelfs dit niet*. DELBRÜCK (2) wilde dit beginsel voor alle Indogermaansche talen doorzetten. Maar hoe dan de drie- en viervoudige negatie te verklaren?

Voor hetzelfde bezwaar valt de uitleg van HERMANN PAUL (3), als zouden we hier met een *contaminatie* te doen hebben.

---

(1) Om maar iets te noemen, zie men verschillende verzamelingen zelfs voor het latijn bij : SCHMALZ : *Syntax*, § 268, Anm.; IDEM : *Stilistik*, § 40; VOLLMER : *Stat. Silvae*, IV, 4, 102; HUEMER : *Eranos*, IV, blz. 123; RIESE : *Catull.*, 4, 3; HERAEUS : *Neue Jahrbücher*, 1891, blz. 501; HABICH : *De neg. usu Plaut*, 6; LUCILIUS, ed. MÜLLER, 241. Ook voor andere talen : STRONG, LOGEMAN and WHEELER, 155; EVA CHANNING : J.A.O.S., 12, 99; GEBAUER : *Archiv. f. Slav. Phil.* 8, 177; KENT : *Pub. Mod. Lang. Assoc.* 5, 190; RICHARDSON : *Harvard studies*, I, 154; SPURREL : *Welsh Grammar*, 158. enz. Daar ik genoeg voorbeelden bij de hand had, heb ik zelf niet al deze collecties opgeslagen. Maar overvloed van bewijsplaatsen kan *nooit geen* kwaad.

(2) *Grundriss Syntax*, II, blz, 525, 535 vlgd.

(3) *Prinzipien*[3], § 120.

De Romanisten hebben den term ***halve negatie*** ingevoerd. (Waarom ook niet een derde en een kwart negatie?) Twee zulke halve zouden pas de volslagen ontkenning vormen. Jammer genoeg voor hen. komen al de zoogenaamde helften, in tij en ontij afzonderlijk voor, en in volle ontkennende kracht.

Trouwens de term ***halve negatie***, strikt logisch genomen, is even onzinnig (1) als ***een halve nul*** of ***een half oneindig***; en beeldend opgevat als b. v. in ***halve broer***, wáár is het dan een beeld van?

Welnu, het antwoord kan niet anders zijn dan dit : In elke natuurlijk ontwikkelde omgangstaal hebben de ontkennende partikels tot ***eigenlijke*** beteekenis : ***een gevoel van tegenstand.*** De logische of mathematische negatieve beaming (waarvan er twee elkander opheffen) is hun ***oneigenlijke*** beteekenis, slechts in een paar beschavingscentra ontstaan, en die nooit of nergens doorgedrongen is tot het volk.

Dán begrijpen we ten volle èn de mogelijkheid èn de noodwendigheid van de telkens weer opduikende verdubbeling, ja de drie-, viervoudige herhaling, daar toch vooral het gevoel dikwijls zijn uitingen opeen stapelt (2), om de werking naar buiten althans, eenigszins evenredig te maken met de volheid van binnen.

218. Ik bevroedde sinds lang, dat deze stelling moeilijkheden zou ondervinden bij de geleerde wereld, die wel eens laag wil neerzien op een meervoudige negatie : « Dom volk, dat niet begrijpt, wat het zegt. »

---

(1) Gelijk trouwens ook de term ***versterkte negatie***. Een logische negatie duldt geen versterking, evenmin als het minus-teeken in de algebra. Cf. A. MEINONG : *Ueber Annahmen*, Zeitsch. f. Psych. u. Phys. d. S. Ergänzungsband II, Leipzig, 1903, blz. 10.

(2) ERNEST GEHMLICH : *Der Gefühlsinhalt der Sprache*, Langensalza, 1899, blz. 62 vlgd.

Maar daarom juist ben ik sinds een paar jaar in de weer, om in alle wetenschappelijke werken, die ik lees, zorgvuldig op het gebruik der negaties te letten. En wat is de uitkomst? Ik heb al een kleine honderd gevallen bijeen (1), van groote geleerden, philosophen en philologen vooral — want van hen mochten we toch zeker wel veronderstellen, dat ze niet meer mochten gerekend worden tot het domme volk, dat.... » enz. — waar vroeg of laat de natuur weer bovenkomt, en een zoogenaamde *zinstorende* negatie aan de strengbewaakte pen ontglipt (2).

Zelfs Wustmann (3) — al ziet hij natuurlijk weer het psychologisch moment onzer constructie voorbij – hekelt toch zeer terecht die overtollige elkander-opheffende negaties : ze vormen een hypertrophie der logica in de taal en moeten noodwendig tot duisterheid of misverstand leiden.

219. Trendelenburg gaf het toch reeds tamelijk duidelijk te verstaan : Jede Verneinung, zeide hij, muss sich in ihrem Grunde als die ausschliessende, zurücktreibende Kraft einer Bejahung darstellen (4).

Ziemer haalde wat voorbeelden bijeen, noemde uitdrukkelijk « das erregte Gefühl », maar tot helder inzicht kwam ook hij niet (5).

Wundt ook heeft al in 1886 in 't voorbijgaan maar toch *uitdrukkelijk* op het gevoelselement der negatie

(1) Ik hoop later een monografie over de ontkenning in het licht te geven, waar al deze punten verder zullen worden uitgewerkt, toegelicht door heel wat materiaal.

(2) Wie lust heeft, kan al een aardige verzameling vinden bij Ludwig Bellermann, in zijn bewerking van Wolff's Antigone-editie, 6de uitgave, Teubner, 1900, blz. 150 vlgd.

(3) G. Wustmann : *Allerhand Sprachdummheiten*[3], Leipzig, 1903, blz. 264 vlgd.

(4) *Logische Untersuchungen*, II, 1862, blz. 147 vlgd.

(5) *Junggrammatische Streifzüge*[2], Colberg; 1883, blz. 141 vlgd.

gewezen (1), waarvan echter in zijn twee deelen « Die Sprache » niets is overgebleven, dan de inlijving van den Modus Negativus bij de subjectieve werkwoordsvormen op blz. 197 van het 2de deel.

Een getuigenis uit de praktische zelf-observatie brengt ons BINET (2) in de woorden van ARMANDE, die spreekt van « *le sentiment* de la négation qui précède la négation verbale ».

De eenige *taalkundige*, bij wien ik me herinner deze waarheid kort maar duidelijk uitgesproken te hebben gevonden is PAUL CAUER (3) :

« Liest man nun eine Häufung der Negationen wie bei Platon, Protag., p. 345. D. οὐδεὶς τῶν σοφῶν ἀνδρῶν ἡγεῖται οὐδένα ἀνθρώπων ἑκόντα ἐξαμαρτάνειν, so lässt sich die Schwierigkeit für den Schüler sofort klar bezeichnen und damit heben : das negative Vorzeichen ist, allerdings höchst unmathematisch, zugleich vor und in der Klammer gesetzt, indem sich *die negative Stimmung* über den ganzen Gedanken verbreitet. »

220. Ten slotte is er pathologisch materiaal. Zoo iets, dan volgt er uit het goed gedocumenteerde maar slecht beredeneerde artikel van DUPRAT (4) juist onze stelling : dat de negatie in den spreker meest grootendeels, soms uitsluitend een gevoelsuiting is, daar zij toch vooral het teeken is voor een tegenstand, een afkeer van een voor den geest zwevende voorstelling of beaming.

221. Dat dit het geval is met de « prohibitieve negatie » oind. mā́, gr. μή, enz. zou, ook zonder het voorgaande iedereen wel gereedelijk willen toegeven.

---

(1) *Deutsche Rundschau*, Band 47, 1886, blz. 84 vlgd.

(2) BINET : *Étude expérimentale*, t. a. p., blz. 108.

(3) *Grammatica militans*, t. a. p., blz. 49-50.

(4) G. DUPRAT : *La négation, étude de psychologie pathologique*, Revue philosophique, 55, 1903, blz. 498 vlgd.

Waarom echter en hoe deze zelfde stelling ook de « assertieve negaties » oind. ná, gr. οὐ betreft, vraagt nog eenige verklaring en wat verdere bewijzen.

Wij hebben bij het strevingsgevoel verschil gemaakt tusschen een streven naar hebben of doen en een streven naar begrijpen of weten.

Iedereen ziet aanstonds dat dit zelfde psychologische onderscheid aan de grammatische verdeeling tusschen μή en οὐ ten grondslag ligt.

μή weerstreeft een streven naar hebben of doen,

οὐ uit den tegenstand tegen een streven naar weten.

Maar gelijk wij bij het streven gezien hebben, dat dit fijner onderscheid in de taal niet altijd stipt werd onderhouden, en uit de verwarring van beide overduidelijk hun generieke eenheid bleek; (denk o. a. aan kennen en kunnen) zoo moeten wij nu ook hier nagaan, of deze indeeling in alle genoeg ontwikkelde talen is doorgedrongen, dan of misschien uit beider dooreenloopen ook hier beider generieke gelijkheid aan den dag komt

Welnu uit de Arische talen blijkt, dat de assertieve ontkenningen wel degelijk *ook* in prohibitieve zinnen voorkwamen (1).

En het Latijn, Balto-Slavisch en Germaansch hebben dit onderscheid blijkbaar nooit gekend of het voor tijd-enwijle ontwikkeld, om het weer weldra te verliezen.

Maar de prohibitieve negatie is onloochenbaar een gevoelsuiting van afkeer, van tegenstand.

Dus ook de assertieve negatie Het verschil tusschen beide ligt alleen in het strevings*object*, waarvan het verschillend karakter alleen door de reflectie wordt achterhaald.

222. Een tweede taalbewijs kan hieruit worden afgeleid dat de taalnegatie, niet alleen zuiver negeert, maar

(1) DELBRÜCK : *Grundriss Syntax*, II, blz. 519 vlgd.
K. BRUGMANN : *Kurze vergl. Gramm.*, t. a. p., nº 818 vlgd.

het werkw. of het nomen waar ze bijstaat ook dikwijls tot juist de tegengestelde beteekenis brengt.

Was de taalnegatie zuiver logisch, dan zou *nolo.... ik wil niet dat....* uitsluitend kunnen beteekenen : Willen nu juist doe ik het niet (maar ik zou het toch heel graag hebben, b. v.).

Nu echter beteekent het uitsluitend : Ik ben er volstrekt tegen, dat.... Ik kom er tegen op...., ik verbied het.... Dat deze laatste zinnen allerduidelijkst op *tegenstreven* wijzen behoef ik wel niet nader te verklaren.

Maar zoo is het niet alleen met nolo, juist hetzelfde ziet men in allerlei Idg. talen, en ook niet alleen met werkwoorden, maar ook met pronomina b. v. lat nonnullus, nonnemo (beteekenen *niet* : « één of twee », maar « een heel hoopje «) en nomina b. v. gr. οὐκ ὀλίγοι, lat. non male (beteekenen niet : « weinig kun je nu juist niet zeggen, maar veel toch ook niet, slecht kan ik nu juist niet zeggen, maar goed zeg ik ook niet, maar : « veel, goed! ») (1).

Hetzelfde verschijnsel heeft men in alle ontkennende Imperatieven. De negatie kan hier onmogelijk logisch zijn, want men kon toch niet gebieden en tevens nietsgebieden. Neen, men gebiedt niet, maar men *ver*biedt (2).

223. De tallooze voorbeelden in allerlei Idg. talen waar na een hoofdzin van tegenstreven, (beletten, verhinderen, verhoeden, vermijden, verbieden, ontkennen) de objectszin een negatie vertoont, kunnen niet duidelijker

(1) Delbrück : *Grundriss Syntax*, II, blz. 522, vlgd.; Fr. Miklosich : *Die Negation in den Slavischen Sprachen*, Wiener Akademie, Philos. hist. Klasse, 1869., Band 18, blz. 335 volg, nr 6 en 7.

(2) H. Reckendorf : *Zur allgemeinen Syntax*, IF. X., 1899, blz. 175, geeft hierover een verkeerde beschouwing. Niet het Arabisch heeft hier den oorspronkelijken toestand, maar een laat-logische hypertrophie. Al de andere talen zijn in hun volle recht.

worden verklaard dan met de reeds aangehaalde woorden van PAUL CAUER : De negatieve stemming verbreidt zich over den heelen zin. Een nieuw bewijs voor de juistheid onzer stelling.

224. Wij hebben boven (nr 216) onderscheid gemaakt tusschen een passief tegenstreven dat overwonnen werd, en een tegenstreven, dat eerst het aanvankelijk-actieve streven overwon, en toen zelf actief optrad.

In de taal vinden wij beide categorieën terug. De juist aangehaalde gevallen zijn alle uitingen van een tegenstreven, dat het veld behield, en dit zouden wij de eigenlijke negatie kunnen noemen.

De voorbeelden, die nu volgen zijn daarentegen oneigenlijke negaties, want ze wijzen op een tegenstand, die overwonnen wordt en slechts als zijdelingsch element in ons bewustzijn werkt.

225. Het duidelijkste van al deze gevallen is, dunkt mij, de negatie na een positieven Comparatief in de Romaansche en Slavische talen (1).

Fra. Il est plus riche qu'on ne croit. Hij is rijker, dan men meent.

It. Ho trovato più ch'io non credeva. Ik heb meer gevonden dan ik dacht. enz.

Hierbij hooren ook nog avant que en autre que :

Fra. Je serai morte avant qu'il n'entre dans la chambre. Ik zal dood zijn eer hij de kamer binnenkomt.

Fra. On méprise ceux, qui parlent autrement qu'ils ne pensent. Men veracht hen, die anders denken dan ze spreken.

---

(1) FR DIEZ : *Grammatik der Romanischen Sprachen*[5], Bonn, 1882, blz. 1077 vlgd,; W. MEYER-LÜBKE : *Grammaire des langues Romanes*, III, Syntaxe, Paris, 1900, § 708-709; FR. MIKLOSICH : *Die Negation*, t. a. p., nº 10 vlgd, die nog tal van voorbeelden uit andere Idg. en niet-Idg. talen bijbrengt.

Wat zien wij hier? Twee beamingen, die strijden om den vóórrang : zijn effectieve rijkdom (in het eerste voorbeeld) en het idee, dat de menschen van zijn rijkdom hebben. Maar hij blijkt rijker te zijn dan men meende. De tweede tegenstrevende beaming wordt op zij gedrukt. En in de woorden uit zich nu het statu quo na den strijd. De eene wordt beaamd, de andere ook, maar als : bezweken voor de eerste, als gebroken tegenstand : met de negatie.

Met *autre que* en *avant que* eveneens. Het laatste zindeel wordt beaamd maar als opzij-geschoven, als verdrongen naar den rand van het bewuste veld.

Na een negatieven comparatief, b. v. niet grooter dan, waar geen van beide overwonnen heeft, komt de negatie niet voor.

226. En zoo begrijpen wij nu ook, hoe in het oind. *na*, *na ca*, *na tu*, *na punar*, hoe in de slavische talen *neže*, *nego*, *neli*, hoe 't lit. *ne-kaīp*, hoe in engelsche dialecten *nor* na een comparatief of gelijkbeteekenend zindeel de beteekenis van het latijnsche *quam*, ons nederl. *dan* vertoonen.

Zeer nauw verwant met het verschijnsel bij *autre que* is de negatie na zinnen met de beteekenis van : het scheelt maar weinig of....

Fra. Peu s'en faut qu'on ne m'ait trompé. Ze hebben me zoowaar bijna bedrogen, enz ; na it. poco manca, per poco è, presso è, appoco, appena; ofra. a bien petit, par poi, a paine, spa. apenas, enz. (1).

De beaming had zich reeds bijna met de verwachting vereenzelvigd, maar op het laatste oogenblik is er een weerstand opgekomen, die alles heeft afgeslagen. Het oogenblik na den strijd spreekt men zich uit. En de verwach-

---

(1) Meyer-Lübke : t. a. p, § 707.

ting wordt beaamd als afgeslagen als gebroken, nog zijdelings in het bewustzijn levend : *met de negatie.*

227. Maar dezelfde verhouding die er was tusschen het Romaansche *ne* in zinnen van een Comparatief afhangend èn het oind. *na* of het engl. *nor* in de beteekenis van *quam*, mogen wij nu ook leggen tusschen dit *ne* na *peu s'en faut* en het Vedische *ná* of het kleinrussische *né* der volkspoëzie of het Litauwsche neĩ in de beteekenis van : *zoowaar, als het ware, bijna net als* (1).

ā́ **vandhúrēṣv** amátir ná **darçatā́** vidyún ná **tasthāu** **marutō** ráthēṣu. Op uwe zetels ligt zoowaar een schoone schijn, als een bliksem ligt over uwe wagens Maruts.

De ṛṣi beschrijft zijn vizioen, bij 't beschouwen van een hellen gloed over die zetels en wagens uitgespreid, komen hem in de gedachte schoone schijn en bliksemlicht. « Maar neen, véél heerlijker is dát licht, dat hij dáár aanschouwt ». De voorstelling van het vaak waargenomen licht moet wijken voor de fantasie van het ongeziene.

En deze zielefeiten geeft de dichter nu voor den goeden verstaander in zijn half woord van gevoelstaal weer.

228. *Hier* beseft men pas ten volle, hoe dicht een logische affirmatie en een logische negatie in het psychologisch verband der feiten naast elkander staan (2).

Bij de woorden voor *nauwelijks* en *bijna* zagen wij al iets ervan, maar hier vinden wij partikels met positieve en negatieve beteekenis tevens :

Gr. νή. lat. nē, ja voorwaar, ναί = ja; en negatie in alle talen.

οὖν stellig, verwant met οὐ niet.

(1) Miklosich : *Die Negation*, t. a. p., no 11; Delbrück : *Grundriss Syntax*, II, blz. 537 vlgd.

(2) Zie H. Leroy : *Affirmation et négation. Études*, 1875, blz. 363 vlgd., goede feiten, maar totaal gemiste verklaring.

't Keltisch na, nac, beteekent zoowel ***niet*** als ***of*** (bij gelijke objecten).

Ofra, ***ne***, prov. ***ni*** beteekenen eenvoudig ***en*** (bij gelijke objecten).

Zie het materiaal voor een algeheele behandeling van den stam n $^{e}/_{o}$ bij PER PERSSON : ***Ueber den demonstrativen Pronominalstamm no- ne- und Verwandtes***, IF. II, 1893, blz. 199-260; en FRANK HAMILTON FOWLER : ***The negatives of the Indo-European languages***, Chicago, 1896.

229. ***Hier*** ook begrijpen wij nu de verwantschap en de overgangen van dit gevoel van tegenstreven met dat der teleurstellende verscheidenheid (1). Het vergelijkende ná toch is ten slotte hetzelfde als : iets anders er naast, er dicht bij.

Maar de ***onaangename*** gevoelstoon komt in dit voorbeeld slechts ternauwernood — alleen voor dichters, meen ik, die het worstelen met een vergelijking kennen — aan het licht.

Hiervoor echter is een ander geval des te sprekender : dat der woordnegatie : *n̥- *n̥n.

Het is toch een feit, dat de meeste met-on-samengestelde woorden zeer duidelijk een gevoel van teleurstelling beteekenen.

Naar aanleiding van een vroeger onderzoek, door WUNDT in deze richting ingesteld (2), en waarvan mij de uitkomst zeer bevreemdde, wilde ik ook dit feit eens wat nauwkeuriger nagaan.

Een oude taal kon niet dienen. Die kultuurtoestanden, godsdienstige en ethische begrippen staan te ver van ons

---

(1) Zie hierover vooral bet verdienstelijke 5de hoofdstuk van TH. BORN : *Ueber die Negation.* Ein Beitrag zur Kritik des menschlichen Erkenntnisvermögens. Leipzig (zonder jaartal), blz. 82 vlgd : « Von der Bedeutung der einzelven negativen Wortformen ».

(2) Zie 't bovenaangehaald artikel in de Deutsche Rundschau.

af, om in dergelijke fijne gevoelsvraagstukken een zeker oordeel toe te laten (1).

Voor het Hollandsch schrikte een statistiek gebaseerd op het Groot Woordenboek mij af. In het Duitsch had ik een prachtig hulpmiddel aan het Wörterbuch van HEYNE. En wat was nu het resultaat?

Van de zelfstandige naamwoorden met *Un-* vond ik onder degene, die voor gevoelswaarde in aanmerking kwamen — louter-wetenschappelijke termen b. v. werden natuurlijk uitgesloten — ongunstige gevoelsbeteekenis bij 98 °/₀, van de bijvoegl. naamwoorden 85 °/₀.

230. Met volstrekte zekerheid meen ik dus bewezen te hebben, dat de negaties minstens in den beginne loutere gevoelsuitingen zijn.

Gaan wij nu evenwel de etymologieën der verschillende ontkenningswoordjes na, dan blijken zij in nauw verband te staan met allerlei voorzetsels en bepalingen van *plaats*.

Lat. h-au, h-au-d, h-au-t, oind. ava, weg.

Lat. vē(-cors vē(-sanus), oind. ava, weg.

Gr. οὐ, niet, oind. ava, weg.

Nl. *zonder*, engl. asunder, apart.

Kelt. hep, zonder, lat. secus, anders; oir. sech, verder dan, te boven, voorbij.

Alb. pa-, on-, gr. ἀπό, van.... áf.

Gr. ἀπ-, on-, gr. ἀπό, van.... áf.

Oind. víuā, zonder; oksl. vŭnŭ, naar buiten

Fra. loin de. .., nl. *verre vandaar.*

De Idg. Ablatief na een Comparatief; en in z'n plaatselijke beteekenis, suffix -ad.

(1) Zie evenwel : J. S. SPEYER : *Sanskrit Syntax*, Leyden 1886, nº 404 en voor 't Pāli : FRANKE. Z. D. M. G., 48, blz. 84 vlgd.; H. HAMILTON : *The negative compounds in Greek*, Baltimore. 1899; F. L. VICOL : *Programm des Gr. Or. Obergymnasiums in Suczawa*, 1890-1891, met het compleete latijnsche materiaal.

En nu durf ik nog één stout stuk bestaan.

Wij hebben gezien dat het Idg. pronomen anaphoricum *i̯ e/o gevoelsbeteekenis had, als wijzende op hetgeen wij juist overdenken en wat dus midden in het volle bewustzijn staat.

Wij hebben gezien dat het Idg. pronomen *n e/o gevoelsbeteekenis heeft, als wijzende op hetgeen slechts zijdelings in het bewustzijn leeft.

Zou ik nu de vergelijking mogen opstellen, niet etymologisch natuurlijk, maar semasiologisch : Got. ja : ni = lat. hoc : ille? (1).

M. a. w. : De verschillende pronomina die in allerlei Idg. talen tegenover elkander staan in de beteekenissen van ***hier*** en ***daar***, ***deze*** en ***gene***, beteekenen van huis uit, minstens óók, maar waarschijnlijk uitsluitend : het gevoel voor : « o dit! dat heb ik helder voor den geest staan, ja, » « dat? o ja, das waar ook, dat is er ook nog, maar neen, ik dacht eigenlijk aan wat anders ». Deze zinnen beteekenen natuurlijk een reflectie op 't oorspronkelijke feit.

Dan zouden wij hiermee ook de woorden voor de oudste ***plaatsbepalingen*** tot bereflecteerde gevoelsuitingen hebben teruggebracht, en het omtrent de praeposities betoogde nog beter kunnen begrijpen.

Wat hiervan zij, wij mogen in elk geval ook hier weer concludeeren, dat als partikels of conjuncties met negatieve of plaatselijke pronomina en adverbia blijken verwant te zijn, daaruit volstrekt niet volgt, dat ze geen gevoelswoorden zouden kunnen zijn, maar veeleer het tegendeel.

231. Hier nu ten laatste nog een gedachte en een citaat, die mij tijdens het schrijven van al 't voorafgaande

(1) Een mooie parallel buiten het Idg. zie men bij V. Ancessi : *L's causatif et* le thème n *dans les langues de Sem et de Cham*, Paris, 1873.

reeds zoo dikwijls voor den geest zijn gekomen, maar die toch hier pas volop ter stade zijn.

De semasiologen gingen altijd uit van de wet, dat elke abstracte beteekenis een latere ontwikkeling was, en waren dus niet tevreden eer zij voor elk woord eene concrete beteekenis hadden gevonden.

Groot gelijk.

Maar toen zij nu in de Oud-Indische woordenlijsten zoovele wortels vonden met de beteekenis : ***weten***, ***denken*** en ***voelen***, toen zochten ze (1), maar tevergeefs natuurlijk, naar een oudere beteekenis,

Hadden zij daar óók gelijk in?

Ik wil antwoorden met een wedervraag : Wisten zij goed, wat concreet en abstract was?

En mochten zij het nòg niet weten, dan kan een Nederlandsch denker en dichter hun op dit punt tot meester zijn.

Frederik van Eeden heeft in de ***Derde Reeks*** zijner ***Studies***, Amsterdam, 1897, een lezenswaardige verhandeling gepubliceerd onder den titel : ***Redekunstige grondslag van verstandhouding.***

Kan ik nu op zeer vele punten met den geachten schrijver niet meegaan, vele conclusies uit de eerste helft is het mij een genot te onderschrijven. Een paar zinnetjes vind ik zoo kort, kernig en waar, dat ik me verplicht reken, in het belang mijner lezers, ze hier over te nemen.

« Er zijn dus graden van ***abstractheid.*** Als hoogste graad noem ik ***drie***, — als laagste ***pijn***, en wel een bepaalde pijn van een bepaald persoon op een bepaald moment — tusschenbeide ***werkelijkheid*** (blz. 11).

« Inderdaad zijn niet de voorwerpen de ***meest concrete*** dingen, maar de zielsaandoeningen (blz. 15). »

(1) Zie o. a. M. Bréal : *Essai de Sémantique*, Paris, 1897, blz. 145.

En dat wij hier onder *zielsaandoeningen* al de soorten van gevoel moeten verstaan, die wij achtereenvolgens hebben behandeld, meen ik gaandeweg te hebben bewezen.

231 *a*. Zoo had ik dit onderdeel mijner studie besloten, toen mij de nieuwe verhandeling van Brugmann in handen kwam, (ook bij de correctuur toch nog op blz. 82 geciteerd) *Die Demonstrativpronomina der Indogermanischen Sprachen*. (Band XXII der Abhandl. d. philol.-hist. Klasse d. Kön. Sächs. Ges. d. Wiss. Leipzig, 1904.) Na het lezen dezer studie meende ik het echter hier niet bij te mogen laten. Mijn stoute hypothese van nr 230 wordt hier toch niet alleen bewaarheid, maar zij krijgt ineens een omvang veel omvattender en breeder dan ik had vermoed.

Eens voor al verwijs ik naar het kompleete materiaal en de macht van literatuur bij Brugmann, ik geef slechts kort de psychologische verklaring en mijne conclusies. Ik meen de « Rätsel über Rätsel » (blz. 111) bijna alle te kunnen oplossen, en wel zeer eenvoudig.

231 *b*. In het Armenisch, Bulgaarsch en Servisch, heerscht nog heden ten dage een demonstratïeven-systeem, dat ik om vele redenen in beginsel voor Oer-Indogermaansch houd.

Geen enkel demonstratief-pronomen gebruikt toch b. v. de Armeniër, of hij verbindt daarmee de betrekking tot een eersten, tweeden of derden persoon. De drie elementen daartoe zijn *s*, *d* en *n*. Aan ***nomen*** of ***verbum*** gevoegd fungeeren zij als zoogenaamd ***persoonlijk lidwoord***.

tēr-s, de heer hier; ik, de heer.	xausim-s ik hier spreek.
tēr-d, de heer daar; U heer.	xausis-d U daar spreekt.
tēr-n, de heer ginder, hij de heer,	xausi-n hij ginder spreekt.

Met deze Armenische *s*, *d*, *n* komen de Bulgaarsche *s*, *t*, *n* etymologisch overeen.

231 *c*. Deze drie Idg. pronomina *k*, *t*, *n*, nu waren ***gevoelswoorden*** en wel uitingen van ***verbandsgevoel***. Zij

beteekenden (1) namelijk het verband tusschen de relatieve of absolute beaming èn één der drie hoofdstroomingen van ons bewustzijn.

Naar de treffende vergelijking van WILLIAM JAMES toch, — wij zeiden het, meen ik, boven reeds, — is ons bewuste leven met een stroom te vergelijken. De eene beaming of voorstelling is in het midden, de andere aan den rand, maar slechts één oogenblik waarschijnlijk, want de stroom gaat verder, en aanhoudend komen golven van de kanten opzetten, om op het midden van de rivier in de diepste bedding te vloeien, terwijl de andere natuurlijk naar de ondiepe oeverwedden aan beide zijden worden verdrongen.

Zoo is er een voortdurende wisseling.

Maar toch, als wij ons normaal-bewuste leven nu eens op honderd willekeurige momenten beschouwen, en al die oogenblikkelijke bewustheden met elkander vergelijken, dan is er toch zeer duidelijk eenige regelmaat waar te nemen.

De ééne soort van bewustzijn is véél, véél meer in het midden dan de andere, en zoo onderscheiden wij drie hoofdstroomingen.

Verreweg het meeste midden op den stroom drijven onze subjectieve gevoelens, en het is geen toeval dat ook deze juist het concreetste zijn, wat wij kennen.

Daarná houden de onmiddellijk tegenwoordige waarnemingen met de daaruit volgende beamingen het hoogste percent. Het tweede concrete.

En wel minder ten slotte, maar toch niet veel bij de tweede groep achterblijvend : onze beaamde voorstellingen zonder onmiddellijke waarneming, dus onze herinneringen of abstracties.

(1) Of liever zij beteekenen nòg, want men heeft al begrepen, dat ik hier de psychologische analyse ga beproeven zoowel van de possessieve conjugatie der nomina als van de personale conjugatie der verba, die nog in allerhande talen der wereld naast elkander bestaan.

Welnu, in n[rs] 144-147 *b* hebben wij gezien dat ***de gevoelens*** hoofdzakelijk onze ikheid constitueeren Het persoonlijk of bezittelijk voornaamwoord van den eersten persoon, drukt nu voor den hoorder uit, dat de beaming van het nomen of verbum waar het bij staat, terecht is gekomen in den golfstroom die het meest-habitueel midden in de diepste bedding vloeit : ***onze onmiddellijke ikheid van elk oogenblik.***

In n[rs] 80-81. enz. hebben wij het onderscheid tusschen waarnemings- en voorstellingsbeaming leeren waardeeren. Hierop berust nu ook aanvankelijk het verschil tusschen 2[den] en 3[den] persoon.

Het pronomen van den tweeden persoon, beduidt dus, dat de bijbehoorende relatieve of absolute realiteitsbeaming in de groep der « ***objecten rond ons en bij ons*** » hoort.

Het pronomen van den derden persoon ten slotte geeft aan den hoorder te verstaan, dat de beaming in de groep der ***herinneringen*** hoort; of ze, al of niet, ver van ons af, nu heuschelijk bestaan, dat zegt het pronomen niet.

231 *d.* Iedereen die zich nu herinnert, wat wij in n[r] 82 hebben betoogd, of die in het algemeen maar wil nagaan, hoe veel dieper het onderscheid is tusschen gevoelens en beamingen, dan het verschil tusschen de soorten van beaming onderling, zal licht begrijpen, dat de beteekenissen van 2[den] en 3[den] persoon veel dichter bijeen liggen (1) dan die van 1sten en 2[den].

En wie zich verder uit n[r] 129 nog het verschil bewust is tusschen onzen reëelen κόσμος νοητός (die natuurlijk deels onder den 2[den], deels onder den 3[den] persoon valt) en ons

(1) Een mooi voorbeeld hiervan is de 2de pers. in een levendig verhaal. Tot veertien maal toe lezen wij in de Odussee : τὸν δ'απαμειβόμενος προσέφης, Εὔμαιε συβῶτα. Zie nog veel meer dergelijke syntactische illustraties onzer theorie bij JACOB GRIMM : *Ueber den Personenwechsel in der Rede.* Abh. Kön. Akad. d. Wiss. z. Berlin, 1856.

ideëel *begrippensysteem* (dat natuurlijk uitsluitend bij den 3den persoon thuishoort) zal mij niet weerspreken als ik zeg, dat dit *systeem* veel subjectiever is dan ons *waargenomen wereldbeeld*, en dat dus ook de innerlijke verwantschap tusschen 1sten en 3den persoon, grooter is dan die tusschen 1sten en 2den (1).

231 *e* Hierop wijzen nu niet alleen, maar hiertoe dwingen de Indogermaansche feiten. De groote fout in de groepeering van BRUGMANN is : de scheiding tusschen « Der- » en « Jener-Deixis » op denzelfden voet te hebben behandeld als die tusschen « Ich- » en « Du-Deixis ». De « Jener- » groep bevat het onderdeel van den 3den persoon, dat tot onzen κόσμος νοητός behoort, en dus innig verwant is met den 2den. De « Der- » groep wijst op ons begrippensysteem en is dus intiemer met den 1sten persoon verbonden (2).

Alle pronomina demonstrativa, personalia en possessiva laten zich nu zeer geleidelijk uit onze drie hoofdbeteekenissen afleiden.

Slechts eenige interessante voorbeelden mogen hier volgen.

I. Idg. *ǵhi-eǵho, oind. ahám, má-*hya*, lat. ego, mi-*hi*, ik, mij; hi-c, deze hier.

Idg. *eme, oind. áma-s, amā́, deze hier, bij ons thuis, gr. ἐμέ, mij.

II. Idg. *te-to, oind. tē, gr. τοι, lat. ti-bi, jij, u. Arm. -d, Bulg. -t, die daar, gr. τῆ πίε, daar drink, lit. tè iṁk, daar neem.

(1) Voorbeelden van verwisseling tusschen 1sten en 2den persoon vindt men dan ook bij GRIMM niet, en bij BRUGMANN (als ik me goed herinner) evenmin, of misschien een paar twijfelachtige gevallen.

(2) Dat evenwel ook tusschen de twee groepen van den 3den persoon onderling allerlei verwisselingen kunnen verwacht worden, en dan ook inderdaad zijn na te wijzen behoeft na al het voorgaande wel geen verder betoog.

Idg *se(ue)-eso, gr. σύ, σέ, jij, jou, u
got. sai, ziedaar, lat. is-te, jij daar.

III Idg. *ene-eno, gr. κεῖ-νος, algem. slavisch onu,
armen. na = hij
Arm. en Bulg. -n, die daar.

Wat zien wij nu?

Een voortdurende wisseling tusschen 2den en 3den persoon van onze pronomina *so-to. Zie een macht feiten bij BRUGMANN.

Verder gelijk we konden verwachten, wisselingen tusschen 1sten en 3den persoon van *eme (in oind am-ú) en verder 't zeker oorspronkelijk 1ste persoonswoord *ki-ko in 't Germ. *hij;* ten slotte levert het pronomen *ne-no den Pluralis van den 1sten persoon Idg. *ne-s.

Dit zijn natuurlijk allemaal overgangen, die bij een reëele beamingsbeteekenis dier woordjes onbegrijpelijk blijven, maar bij onze gevoelsinterpretatie als vanzelf uit het vroeger betoogde bleken voort te vloeien (1).

231 *f*. Trouwens wilde men nòg een bewijs dat deze voornaamwoorden gevoelswoordjes zijn, dan zouden wij nu misschien ook omgekeerd uit de partikels mogen gaan redeneeren (2). Bijna al deze stammen komen toch ook als

(1) Moest evenwel tòch de objectieve beamingsbeteekenis uitkomen, dan trachtte men zich door samenstelling te redden en zoo werden Idg. *es-t(-i), *te-ue en *me-ghi tot duidelijken 3den, 2den en 1sten persoon, terwijl *eso op zich ook den 2den en *te en *me op zich dikwijls den 3den persoon beteekenden.

Niet altijd evenwel hadden deze samenstellingen verduidelijkende kracht, soms waren ze echte dvandva's. Zoo had b. v. het Vedische nánā zeker *beide* beteekenissen :

1° zus en zoo, op verschillende wijzen (dvandva van aanwijzingen),

2° zonder, Av. nanā = afzonderlijk (dubbele tegenstreving).

De meeste dergelijke dvandva's zijn echter verdwenen in hun afzonderlijken staat.

(2) Zie BOPP². Bnd. 3. § 995 en § 1014.

partikels voor Waarom zouden wij dan deze voor gevoelswoorden houden en gene niet (1)?

231 *g*. Maar nu moeten wij ook nòg een stap verder gaan, en met deze zoogenaamde verwarring der Demonstrations-arten van de pronomina, het dooreenloopen en samenvallen of oorspronkelijk-niet-gescheiden-zijn der verbaal- en nominaalvormen in verband brengen.

Ook hier vinden wij toch datzelfde m-pronomen :

1° als 1ste persoon, ἄγον, ῆα, *égom, *éjm̥;

2° als Accusatief van het nomen, dat is natuurl. 3de persoon, ἀγόν, πόδα, *egóm, pédm̥.

Ook hier vinden vinden wij se-so :

1° als 2den persoon, b. v. Idg. agés;

2° als Nominatief, dat is natuurlijk 3den persoon, b. v. Idg. ágos.

Ook hier vinden wij te-to :

1° als 2den persoon, Plur. Act. op -te;

2° als Partic. op *-to-s of 3den pers. Med. op *-to, enz. enz. (2).

231 *h*. Nu ook blijkt GERH. HEINRICH MÜLLER (3) het nog zoo mis niet gehad te hebben toen hij den Nominatief op -s naar het Oud-Perzisch ook voor het Idg. als *casus van het waargenomen object* karakterizeerde. De afwisseling met den 2den persoon wijst er nadrukkelijk op (4).

Nu blijkt hij eveneens goed gezien te hebben met zijne definitie van den Accusativus als *casus der subjectieve voorstelling*. De afwisseling met den 1sten persoon is even welsprekend (4).

(1) Uit de oorspronkelijke gevoelsbeteekenissen der pronomina begrijpen wij nu ook veel beter hunne aanduidende-beamingsbeteekenis : de reflexie op het oorspronkelijke verbandsgevoel.

(2) Zie het allerbelangrijkste artikel van HIRT : *Ueber den Ursprung Verbalflexion im Indogermanischen*, IF. 1904. Bnd. 17. blz. 36 vlgd.

(3) Das Genus der Indogermanen und seine ursprüngliche Bedeutung, IF. 1898. Bnd. 8, blz. 308 vlgd.

(4) Deze *schijnbare* tegenspraak met de leer van Casus Activus en Passivus wordt in nr 248 opgelost,

En zoo is dan met de reeds lang gekende parallel van Vocatief en 2[den] persoon, ook in de nominale declinatie onze drievoudigheid van Demonstrationsarten gevonden.

Wij begrijpen nu tevens, waarom in sommige gevallen plotseling de 1[ste] en 3[de] persoon kunnen samenvallen, gelijk b. v. in Got. bairada, enz (1).

Wat AUDOUIN's boek is voor de casus-uitgangen, dat is het aangehaalde artikel van HIRT voor de persoons-suffixen van het werkwoord. Ik hoop echter met deze psychologische verklaring HIRT's vrijzinnige adaptatie tot de orthodoxe agglutinatie te hebben bekeerd.

Het intensiteitsgevoel.

232. Ik zou zoo nog verschillende soorten van gevoel kunnen bespreken, maar waartoe zou het dienen? Bij gebrek aan allen vóórarbeid in deze richting kan ik toch onmogelijk volledig zijn. Ik ga dus over tot een laatste en misschien het duidelijkste voorbeeld, het gevoel der ***intensiteit***.

---

(1) Ook hier vinden wij samenstelling van pronomina om de bedoeling te verduidelijken.

Het onzekere **-me* werd door **ne-* tot den Participiaaluitgang *-m(e)no*, een beslist derden persoon.

Eveneens **-ne* zelf weer door **te* tot Participium en 3[den] pers. Plur. op *-nt*. Dit laatste geval echter laat ook een andere verklaring toe. De beide pronomina zouden ook een dvandvische samenstelling kunnen vormen en dàn was de 3de pers. Pluralis de oudste beteekenis : hij en hij.

Mocht dit het geval zijn, dan zouden wij ook de overige meervouds-suffixen van het werkwoord toch nog op de oude manier mogen opvatten.

Idg.	*bhere-me-si,	ik en gij dragen.	Inclusivus.
	*bhere-me-the,	ik en gij dragen.	Inclusivus.
	*bhere-me-dhi,	ik en gij dragen.	Inclusivus.
	*bhere-me-n,	ik en hij dragen.	Exclusivus.

Want de oplettende en kundige lezer moet al verschillende malen gedacht hebben : « Ja maar dat is louter willekeur Ik zou verwanten van woorden kunnen bijbrengen, die juist de tegenovergestelde beteekenis opleveren. » En als dan een minder schrandere lezer zou vragen : nou welke dan? dan zou hij aan 't opnoemen gaan :

« Wel, bij *twee* brengt hij juist allerlei woorden met ongunstige beteekenis, maar als ik nu eens op 't lat. secundus, de tweede, de gunstige ga wijzen! en op bonus uit duonus, en op bellus uit duellus!

Bij *één*, *zijn*, *gelijk* komt hij met allerlei woorden voor *wel*, *bevallig* aan; maar ik zou willen vragen : Zijn prīmus en oind. pūrvas niet verwant met prāvus en 't pejoratief præfix per-, fra-? Komt lat. sons, schuldig niet sprekend overeen met sonticus, echt; dat toch wel aan oind sánt- beantwoorden zal? Naast οὖλος, salvus hebben we ook een οὖλος, perniciosus. Een feitenkenner laat zich zoo gemakkelijk niet verschalken ».

— En zoo zouden dan de min- èn de meer-schrandere lezer beiden het spoor bijster worden, en zich met het oude hoofdstukje over de partikels of met een « weet-ik-het? » moeten tevreden geven.

233. Ik hoop nu deze eventualiteit te voorkomen met de behandeling van het intensiteitsgevoel, en heb alleen daarom aan mijn denkbeeldigen tegenstander even het woord gegund, omdat zijne bedenkingen, die toch tamelijk natuurlijk mogen heeten, mij een geschikte inleiding leken, om dit nieuwe probleem van meet af aan bevattelijk op te stellen.

234. Van de vele mogelijke *gevoelskwaliteiten* hebben wij vooral vier kategorieën behandeld.

1° Het bevredigend gevoel der identiteit (gelijk, goed, aangenaam, waar, echt, dit!, heelemaal, één, gauw).

2° Het teleurstellend gevoel der verscheidenheid (anders,

slecht, onaangenaam, 'n stuk, twee, nauwelijks, bijna, twijfel, soms, ergens).

3° Het strevingsgevoel, en hieronder valt ook 't gevoel van den overtuigingsdrang, waarmede wij zijn begonnen (volstrekt zeker, altijd, aanstonds, überhaupt, warm, onaangenaam, aangenaam, lichaamsbeweging, dragen, baren, kunnen, kennen, tijd).

4° Het tegenstrevingsgevoel (negatie, verre van daar, weg, van... af, naar).

Nu kunnen die verschillende kwaliteiten in meerdere of mindere kwantiteiten voorkomen.

Is de kwantiteit erg gering, dan onderscheiden wij ze nauwelijks meer, en loopen alle samen in het bijna onontleedbare *verbandsgevoel.* Vandaar dan ook dat wij bij de præposities, conjuncties en pronomina (om van de casus- en verbaalsuffixen maar te zwijgen) een eeuwige verwarring van kwaliteitsbeteekenissen hebben aangetroffen.

Is de kwantiteit gemiddeld, dan kunnen wij ze tamelijk wel uiteenhouden, gelijk in de vorige hoofdstukjes is gebleken.

Is de kwantiteit zeer groot, dan kunnen wij ze wederom niet meer onderscheiden, en vallen ze alle samen in het even vage *gevoel van intensiteit.*

Dit laatste moeten wij dus nog behandelen.

235. Het eigenaardige van dit intensiteitsgevoel in de taal is dan ook, dat het niets uit, dan een hoogen graad van gevoel, en de kwaliteit uit den kontekst laat raden.

Kurt Bruchmann : *Psychologische Studien zur Sprachgeschichte*, Leipzig, 1888, passim, heeft het eerst op de algemeenheid van dergelijke gevallen gewezen.

Wundt : *Die Sprache*, II, blz. 532, bracht deze waarheid in den vorm, waarin wij ze hebben voorgesteld, maar heeft haar algemeen belang niet bevroed, zijne opmerking geldt hem alleen als zekerheid bij de weinige

scheldwoorden, die ook als troeteltermen kunnen gebezigd worden. Nederlandsche staaltjes hiervan zijn : schelm, rakker, deugniet, dief en de namen van dieren : schaap, dier, aap (1).

Lipps (2) heeft ook weer tamelijk breed, wat hij het *kwantiteits*gevoel noemt, onderzocht en behandeld; maar toch is zijn voorstelling in dezen meer geschikt gebleken om ons inzicht op eenige bizondere punten te verrijken, dan wel om tot grondslag van ons onderzoek te worden genomen.

Steunend dus op deze voorgangers zullen wij eerst in aansluiting bij het vorige, ons begrip van *intensiteits*gevoel uiteenzetten, gelijk wij het uit de eigen ervaring in het dagelijksch gesprek en bij het invoelen der teksten hebben waargenomen, en daarna aantoonen, hoe *dit* begrip alle verdere aanvankelijk-zoo-vreemdlijkende feiten verklaart.

236. Het intensiteitsgevoel noem ik geen kwantiteitsgevoel, om er niet den schijn aan te geven, dat het alleen verwekt werd door een objekt van overmatig groote of ondermatig kleine kwantiteit.

Dit is zeker één der gevallen, en waarschijnlijk het primaire, maar daarnaast hebben zich nog verschillende andere ontwikkeld.

Ten eerste toch de intense soort der bevredigende identiteiten, als namelijk een object in ontzettende mate aan onze verwachting beantwoordt of in één woord : *als het meevalt*. Men ziet, dat hiervan zoowel de kwantiteit van het object als de praedispositie van het subject oorzaak kan worden. In onze volgende lijst zullen wij ze scheiden,

---

(1) Zie er nog andere bij Nyrop-Vogt : *Das Leben der Wörter*, Leipzig 1903, blz. 56, maar de daar gegeven verklaring.... of laat ik er geen kwaad van zeggen, want misschien is 't een figuurlijke omschrijving van de onze aan de hand der psychologische feiten.

(2) Th. Lipps : *Vom Fühlen, Wollen und Denken*, t. a. p., Kap. VII; *Leitfaden der Psychologie*, t. a. p., blz. 268 vlgd.

en het eene, *objectief kwantitetsgevoel*, en het andere *meevallen* of *subjectief identiteitsgevoel* noemen.

Ten tweede, als eene uitkomst in de allerverste verte niet onze verwachting beloont, en ze dus gruwelijk *tegenvalt*; dit is de intense soort der teleurstellende verscheidenheid. Hier nog meer dan boven zal de oorzaak bijna altijd subjectief zijn.

Ten derde, als het streven tot een smachten, soms tot waanzin wordt. Hier is de objectieve oorzaak bijna uitgesloten.

En ten vierde, als het tegenstreven, de afkeer tot walg, tot verfoeiing overgaat. Als boven.

237. Welnu al deze soorten loopen nu in de taal weer straffeloos dooreen. De eigenlijke beteekenis van al die uitdrukkingen is een intens spanningsgevoel. De overige schakeeringen zijn het werk der reflectie en accidenteel.

Got. swinþs, sterk, on. svinnr, verstandig,	— kennen en kunnen	— streven.
Ohd. swintan, uitteren, ohd. swintilōn, duizelen,	— tegenval	— louter intensiteit.
Lat. sonticus, waar, echt,		— identiteit.
Lat. sons, schuldig, schadelijk,		— afkeer, walg.
Nl. *biʒonder*, zeer, mhd. sunderbaere uitstekend,		— valt mee.
Oind. sanutár, ver weg, av. hanarə, verre van, gr. ἄτερ, nl. *ʒonder*,		— tegenstreven.
Germ. *ʒonde*, schuld, Gr. ἄτη,		— afkeer, walg.
Oind. vṛṇā́ti, willen, oind. vā́ras, kostbaarheid,		— streven.
Lat. vērus, ohd. wār, waar,		— identiteit.
Oind. váras, de beste, on vaerr, vriendelijk, ohd. wāra, welwillendheid,		— valt mee.
Got. wairsiza, erger; on. vërre, engl. worse, slechter,		— valt tegen.

Gr. ἀγάζω, toornen, med. vereeren, ἄγαμαι, bewonderen, — streven.

Gr. ἀγα-, ἄγαν, zeer, te zeer, — louter intensiteit.

Gr. λῆν, willen, got. laþōn, uitnoodigen, oind. lắti, grijpen, — streven.

Gr. λήν, λέως, te zeer, zeer, — louter intensiteit.

Got. svērs, in aanzien, geëerd, — valt mee.

Mnl. swaer, pijnlijk, ziek, ohd swārī, zwaarte, — streven.

Ohd. scëhan, ijlen; nl. schichtig, schrikkig, nvla. *schie*, kwade luim, — streven — louter intensiteit.

Got. skohsl, duivel, — afkeer, walg.

Lat. spēs, hoop, mnl. hem spoen, zich beijveren, mnl jeghen spoed, tegen verwachting, — streven.

Ags. spēd, engl speed, welslagen, — valt mee.

Oind. sphārás, sphirás, uitgestrekt, overvloedig, — kwantiteit.

Hd. gelingen, gelukken, — identiteit.

Ags. lungre, aanstonds, zeer, — streven — louter intensiteit.

Ohd. os. lungar, vlug, vroolijk, krachtig — valt mee.

Oind. laghúṣ, gr. ἐλαχύς, ir. lau, lú, gering, klein, slecht, — valt tegen.

Oind. rá̦mhate, ijlen, oind. láṅghati, opstuiven, — streven.

Gr. ἐλέγχω, verachten, nl. *gering*, — valt tegen.

Lat. longus, germ. laggs, — kwantiteit.

Lat. indulgeo, lankmoedig zijn, — streven.

Os. tulgo, zeer, — louter intensiteit.

Oind. aríṣ, begeerig, aanhanger, vijand, — streven.

Gr. ἀρι-, zeer, — louter intensiteit.

Gr. ἀρείων, ἄριστος, beter, best, — valt mee.

Oind. ṛṇṓti, zich verheffen, áram, snel,	— streven.
Gr. ἀραρίσκω, keurig passen, ṛtás, áram, behoorlijk, krek passend,	— intense identiteit.
Oind. ṛṇám, ṛṇás, schuld, schuldig,	— afkeer, walg.
Gr. ἀρέσκω, bevallen, ἀρετή, deugd,	— meevallen.
Hd. genau, aanvankl : in nood,	— afkeer.
Hd. genau, juist, krek, (vgl. nog peinlich genau),	— intense identiteit.
Engl. true, truth, waar, waarheid,	— identiteit.
Got. triggws, *trouw*, on. traust, stellige verwachting,	— streven.
Lit. drútas, vast, cymr. drut, sterk, gr. δροόν, stevig, hd. traut, lief,	— meevallen.
Mnl. verscoven ***druut***, ellendeling,	— afkeer.
Engl. race, on. ras, loop, ren,	— streven.
Mhd razzen, mnd. reten, tieren, razen,	— waanzin.
mhd raeʒe, heftig,	— louter intensiteit.
Got. gamaiþs, zwak, ohd. gimeit, dwaas, ijdel,	— tegenvallen.
Got. maiþms, geschenk, kostbaarheid,	— streven.
Ags. gemæd, engl. mad, krankzinnig, dol,	— waanzin.
Lat. pendeo, hangen, Oind. spándate, snel bewegen,	— streven.
Gr. σφεδανός, heftig, σφόδρα, zeer,	— louter intensiteit.
Gr. δείδω, vreezen, oind. dvéṣti, haten,	— streven.
Gr. δεινῶς, zeer.	— louter intensiteit.
Oind. tavīti, vermag, oind. táviṣī, onstuimigheid,	— intens streven.
Gr. ταΰς, veel, groot, oind. tvas, menigeen, opr. tūlan, veel, lit. túlas, menigte, germ. *duiʒend*,	- kwantiteit.
Nl. ***duister***, hd. düster, gebrek aan licht,	— tegenvallen.

Oind. dhūsaras, lat. fuscus, donker, engl. dusk, bedroefd,	— tegenvallen.
Hd. Thor, ***dwaas***, hd. Dusel, ***dui zeling***,	— louter intensiteit.
Oind. tā́myati, duizelen, lat tēmulentus, dronken, hd. dämisch,	— louter intensiteit.
Oksl. tomiti, zich vermoeien, tobben,	— streven.
Oind. támas, oksl. tĭma, lat. tenebræ, mnl deemster, duister(nis),	— tegenvallen.
Osset. dawun, stelen, armen, daw, laag, list,	— streven.
Oind. dabhnóti, beschadigt, bedriegt,	— tegenvallen.
Oind dabhrás, weinig,	— tegenvallen.
Gr. θύω, aanstormen; vereeren, offer, av. dao-, bezinnen,	— streven.
Gr θυμός, hevige gemoedsbeweging,	— louter intensitsit.
Oind. dhūmás, lat. fūmus, ohd. toum, damp, (gebrek aan versche lucht),	— tegenvallen.
Engl. smother, nvla. ***smoor***, rook, damp, nl smoren, verstikken,	— tegenvallen
Germ. smook, walm; lit. smaugti, stikken, wurgen,	— tegenvallen,
Gr. μόγος, moeite, μογέω, tobben, enz.,	— streven.
Got. wans, enz., ontoereikend, ohd. wan, gebrek, nl. ***wan-***, mis-,	— tegenvallen.
Mnl odelyc, gering, nietig, ellendig, boos,	— afkeer.
Nnl. oolijk, heel, gemakkelijk, licht, vroolijk,	— meevallen.
Oind. vṛthā, gemakkelijk, zonder moeite,	— meevallen.
Oind. vṛ́thā, tevergeefs, lit. veltui, ijdel, vruchteloos,	— tegenvallen.

Oind. *çúnam*, leegte, gebrek, oind. çūnyás, leeg,	— tegenvallen.
Oind. çunám, geluk, oind. çvātrám, lekkerbeetje, oind. çūras, sterk, dapper, held,	— meevallen.
Gr. κυέω, oind. çváyati, lat. queo,	— streven.
Oind. çūnás, gezwollen, lat. cumulus, hoop,	— kwantiteit
Oind. kū́ṭam, hoop, menigte; uitstekend gedeelte, lat. excello, uitsteken,	— kwantiteit.
Mnl. *houde*, graag, gauw, got. haldis, liever,	— meevallen.
Ohd. halto, zeer, (got. halisaiv, nauwelijks?),	— louter intensiteit.
Oind. ēva, (versterking bij alles), oind. iva, bijna, amper,	— louter intensiteit (1).
Gr. οἶος alleen, gelijk,	— identiteit.
Lat. ferme, vast, zeker!; bijna,	— louter intensiteit.
Oind. dharúṇas, ondersteunend,	— streven.

(1) Want hetzelfde intense-spanningsgevoel beleven wij bij 't nederl. prakelings erlangs! op het ṇṇnippertje af, 't schcheelt maar een haar! Van deze vollevende spreekwijzen zijn de genoemde *bijna*-woorden slechts ietwat verweerde synoniemen. Men ziet hier in onze phonetische schrijfwijze weer hoe het gevoel de klanken der woorden kan omvormen, waarop ik reeds vroeger wees (noot blz. 183). Een enkel voorbeeld uit eigen ondervinding : Laatst was ik betreffende een zaak, die een mijner vrienden zeer ter harte ging, erg slecht ingelicht. Ik zeide nu : Er zijn geen.... in Nijmegen. — « Affer! » was 't schielijke antwoord, waar hij in gewone omstandigheden *of er!* zou gezegd hebben. Vgl. : Th. Siebs : *Die Deutsche Bühnenaussprache*, Berlin, 1898, blz. 16 vlgd.; K. Luick : *Zeitschr. d. Allg. Deutschen Sprachvereins*, 15, 1900, blz. 256 vlgd.; R. Meringer : IF. 16, 1904, blz. 195 vlgd.

Got. fastan, vasthouden; beobachten, observeeren, praktizeeren,	— streven.
Mhd. faste, zeer, vehementer; nhd. fast, bijna, amper,	— louter intensiteit.
Engl. almost, aanvankl.: zeer, erg veel; bijna,	— louter intensiteit.
Nl. meestal, aanvankl.: zeer, erg veel; bijna altijd,	— louter intensiteit.
Nl. hd. *schier(e)*, snel, terstond; bijna,	— louter intensiteit.
On. **skýrr**, helder, klaar,	— meevallen (1).
Nl. haast, oudtijds: heftig, nu: bijna,	— louter intensiteit.
Got. haifsts, wedijver, on. heipt, haat,	— streven
Got. ufjō, overvloed, got. iumjō, menigte,	— kwantiteit.
Ohd, uppig, nietig, ohd. uppi, booswicht, got. ubils, *euvel*, slecht,	— afkeer.
Oind. lapati, bluffen; gr. λαπίζω, opsnijden,	— dol streven.
Gr. ἔπαλπνος, aangenaam, lat. lepidus, fijn, sierlijk,	— meevallen.
Oind. álpas, klein, gering, lit. alpsti, versmachten, lit alpnas, zwak,	— tegenvallen.
Engl. clean, rein, schoon, heilig, ohd. chleini, fijn, sierlijk, nl. *klein*ood,	— meevallen.
Mnl. cleine, mnd kleine, gering, nietig,	— tegenvallen.
Nl. luttel, weinig, lit. liūdēti, treuren,	— tegenvallen.
On. lúta, zich neigen, nhd. lauschen, luisteren, bespieden,	— streven.

(1) Wij zagen boven voorbeelden, dat in *donker* dikwijls 't gevoel van tegenvallen schuilt, hier hebben we een voorbeeld, dat aan *licht* het gevoel van meevallen ten gronde ligt. Zie er hiervan nog meer bij Jos. SCHRIJNEN: *De begripsverwantschap van licht en duister in het Indogermaansch*, Mélanges Kern, 1903, blz. 321 vlgd.

Nl. *weinig*, mnd. wēnech, nl. *weenen*, got. wai, wee,	— tegenvallen.
Got. wainags, ellendig, lett. waina, schuld, oir. fine, zouden,	— afkeer.
Oind. ghorás, vreeselijk, heftig; ir. gúre, heftigheid,	— louter intensiteit.
Got. gaurs, bedroefd, ohd. gōrag, gering, erbarmelijk klein,	— tegenvallen (1).
Ohd. smāhī, smaad, enz.,	— afkeer.
Nhd. nl schmachten, *versmachten*, gebrek aan adem,	— tegenvallen.
Gr. σμικρός. klein, gering,	— tegenvallen.
Germ. smals, klein, gering,	— tegenvallen.
Mnl. smale, lieve, beminde,	— meevallen (2).
Wgerm. schmälen, *smalen*,	— afkeer.
Oind. mánas, gr. μένος, zin, geest, kracht, toorn, oind. man-, talmen.	— streven.
Oind. manắk, een beetje, gr. μάνυ (π) of (μ)ικρόν,	— tegenvallen.
Germ. *snel*, flink, vlug, mooi, degelijk, dapper, enz.,	— meevallen.
Schotsch. snell, bitter,	— tegenvallen.
Germ. *koen*, moedig, strijdlustig, gerust,	— streven.
Engl keen, vinnig, scherp,	— tegenvallen.
Oksl. dobrŭ, goed, schoon; nl. *dapper*, flink, fiksch,	— meevallen.
Ohd. tapfar, zwaar, gewichtig,	— streven.
On. dapr, treurig.	— tegenvallen.
Nl. hd. *driest*, dreist, vermetel, brutaal,	— dol streven.
Lat. tristis, treurig,	— tegenvallen,

(1) Wij zeggen nog : bedroefd weinig, 'n bitter beetje.

(2) Een goede parallel biedt het Deensche Morlille, eigl. moeder klein, feitl. moederlief, 't fra. mon petit homme, m'n beste man! ma petite femme, m'n goeie vrouw! en 't Duitsche herzlich wenig.

Nl. on-,	zie J. VERDAM, *Tijdschr. v. Nederl. Taal en Letterk.*, 19, blz, 235 vlgd.	— afkeer (1).
Nl. on-,		— louter intensiteit.
Fra rien, niets (HULTENBERG, blz. 45),		— afkeer.
Parijsch dial. rien, versterkingswoord,		— louter intensiteit.
Lat. male, niet,	zie KEY : *Transactions Phil. Society*, 1865, blz. 64, vlgd.	— afkeer.
Lat. male, gr. μάλα, zeer,		— louter intensiteit.
Lat. melior (?), gr. μᾶλλον, beter,		— meevallen.
Lat. multus, lett. milns, veel,		— kwantiteit.

238. Ik heb met opzet deze paradoxe voorbeelden voor het laatst bewaard; want hoewel veel onrustbarender dan de vroeger genoemde : bonus, duonus en bellus naast bellum, duellum; sonticus : sons; bizonder : zonde; engl. worse : oind. váras; oind. ṛtás : ṛṇám; hd. traut : mnl. druut; zijn zij toch tot het laatste vezeltje uiteen te leggen en te begrijpen.

Hoe is het toch mogelijk, zoo rijst aanstonds de vraag, dat wij het meer dan goede, het betere met den naam van het slechtere zouden gaan noemen?

Le mieux est souvent l'ennemi du bien! zou men kunnen antwoorden, maar dat is een even mooie uitleg als die van CURTIUS voor 't Vedische vergelijkende ná : *Omnis comparatio claudicat*, of als die voor wegen : wagen : *in de waagschaal stellen.*

Dergelijke vergelijkingen houden gewoonlijk een schijntje van waarheid in, bieden een analogie in de verste verte, maar hebben zoover ik weet nog nimmer tot een afdoende verklaring geleid.

Wij zullen dus weer maar psycholoog gaan zijn en dan loopt alles van een leien dakje.

Wij hebben boven gezien dat alle gevoelstheorieën dáárin

(1) In dezelfde verhouding komen nog germ. ver-, fra-, lat. per-, gr, δια- en ζα-, oind. vi- voor, zoowel intensief als pejoratief of negatief.

overeenstemmen, dat het welbehagelijk gevoel op eene convenientia, het onbehagelijk daarentegen op eene discrepantia berust tusschen gewaarwording en ikheid.

Welnu *convenientia est in indivisibili*, luidt de oude zoo duidelijke schoolterm; of zachter uitgedrukt : overeenstemming zweeft om het nulpunt Aan de discrepantia, de onevenredigheid zijn echter geen perken te stellen (1). Zij kan gaan tot $+$ en $- \infty$.

Kan men dus, gelijk wij nu toch wel voor bewezen mogen houden, van de gevoels*kwaliteit* afzien, om alleen de intensiteit te uiten; dan is niets natuurlijker, als wij in een Comparatief ***een hoogeren graad*** van convenientia willen uitbeelden, dan dat wij daartoe de woorden gebruiken, die aan ***hoogere intensiteitsgraden*** van gevoel zijn verbonden : d. w. z. aan woorden voor een ongunstig gevoel.

239. Deze theoretische conclusie vindt nu een onmiskenbaren waarborg, in de taal van den dagelijkschen omgang.

Wij vinden iemand of iets bijwijlen : ***ontzettend*** mooi, ***verschrikkelijk*** gedienstig, ***geweldig*** lekker, ***vreeselijk*** gezellig, ***ijselijk*** prettig, ***schroomelijk*** goed, ***geducht*** raak, ***bijster*** (2) veel, ***razend*** leuk.

Ik weet wel, dat sommige oude heeren dit verschijnsel aan de onbeteugelde lichtzinnigheid van ons jonger geslacht plegen te wijten. Maar de taalgeschiedenis is daar, om te bewijzen, dat zij zelf, en dat al onze vroede vaderen geen steek beter geweest zijn dan wij (3). Alleen

(1) Vgl. EBBINGHAUS, t. a. p, blz. 548; WUNDT : *Die Sprache*, II. blz. 533-34.

(2) FRANCK's vermoeden omtrent de afleiding van dit woord uit een stam voor *vreezen*, mag door al deze analogieën veilig voor bewezen gehouden worden.

(3) Trouwens men vindt ze in allerlei talen. Voor het fra. twee teekenende en historische voorbeeldjes, gedrukt hoor! en waarom niet? :

hadden ze misschien wat minder afwisseling. ***Zeer*** lekker beteekent oorspronkelijk ***pijnlijk*** lekker; ***erg*** braaf, beteekent ***misdadig*** braaf; of neen, dat beteekenen ze niet; maar dat ***zouden*** ze beteekenen, als de heeren, onverbeterlijke panlogici als ze zijn, gelijk hadden met in de woorden geen gevoelsbeteekenissen te erkennen.

Het meest teekenende voorbeeld van intensiteitsgevoel echter is het woord ***duivel*** (1), en zijne afleidingen.

Wat duivel! Om den duivel niet. Dat verduivelde gezanik, loop naar den duivel.

Die verteufelte Schlauheit und Gewandtheit des Teufelskerls.

Verduiveld lollig, verduiveld lekker.

Il faut se sentir diablement bon marin.

Bij reflectie bemerken we, dat er nu eens louter afkeer, dan weer een mengeling van bewondering en vrees, ten slotte één en al bevrediging uit spreekt.

Vele participia met ver- en afge- (zie de Woordenboeken) verkeeren in hetzelfde geval.

240. ***Hoe*** afschuwelijk van hem! ***Hoe*** oneindig is de sterrenhemel! ***Wat*** een schurk! ***Wat*** een lief kind.

Hoe en ***wat*** beteekenen niets dan intensiteit van gevoel (2).

---

grandement petit en *salement chic.* Zie deze en nog vele andere bij HULTENBERG, t. a. p. blz. 120 vlgd.

(1) KURT BRUCHMANN : *Psych. Stud.*, t. a. p., blz. 194.

Even duidelijk maar minder eerbiedig is het gebruik van den naam Gods.

Fra. Dieu possible, Dieu croyable, Dieu permis, Dieu oui, Dieu non, enz.

Nl. Gods-mogelijk, Gods-onmogelijk, Gods-jammerlijk, God(s)-ganschelijk, Gods-liederlijk, enz.

Zie voor het Fra. ADOLF TOBLER : *Vermischte Beiträge*, Leipzig, 1899, III, blz. 108 vlgd ; voor het Nl. en ander Germ. parallellen, *Woordenboek der Ned. taal*, V, k. 232.

(2) Vgl. hiermee b. v. *Quid* statis tota die otiosi! « *Wat* staat gij den heelen dag onledig » (sic door een predikant als tekstwoord

En wat voor gevoelskwaliteiten schuilen er niet achter hd. *blut-* in blutarm, blutjung, blutfremd, blutsauer, blutschwer, blutwenig?

En hoe verschilt bij zwakker navoelen de kwaliteit van blutjung en blutsauer?

stein- in steinfremd, steinalt, steinreich, steinalbern, steinmüde en steinweh.

stok- en steke- in stokdoof, stokoud, stocknar, stekeblind, stekevet, stekezot, hartstekedood.

aarts- in aartsbisschop, aartsvijand en aartsketter (1).

En dat is analogie, zeggen de taalgeleerden.

Maar of zij in dit woord den waren toestand van zaken hebben begrepen, deze vraag wilde ik henzelf laten beantwoorden.

Natuurlijk is dit verschijnsel in elk geval, want in de kindertaal vinden we eigengemaakte parallellen :

naar *mausetot* morsdood vormde een dreumes *mausetrocken*, kurkdroog,

naar *eiskalt* maakte dezelfde een *eisheiss* (2).

---

meermalen herhaald, prachtig voorbeeld dus ook bij on- blz. 216), verder oind. kiṃnaras kiṃrājā, kukāvyam kadaryas en misschien zelfs kadanam. Maar van het interrogativum zouden we niet spreken.

(1) Zie meer bij v. HELTEN : *Taal- en Letterbode*, V, blz. 237 vlgd.; LUDWIG TOBLER : *Frommanns Zeitschr. f. deutsche Mundarten*, V, blz 1 vlgd., blz. 180 vlgd., blz. 302 vlgd.; Idem : *Ueber die Wortzusammensetzung nebst einem Anhang über die verstärkenden Zusammensetzungen*, Berlin, 1868.

Een prachtige collectie voor het Romaansch bij HUGO HULTENBERG : *Le renforcement du sens des adjectifs et des adverbes dans les langues romanes*, Upsala, 1903.

Niet kwaad, maar toch van veel minder waarde om de beperkte stof : H. KIP : *Zur Geschichte der Steigerungsadverbien in der deutschen geistlichen Dichtung des 11 und 12 Jahrhunderts*, Leipzig, 1900.

(2) LINDNER : *Aus dem Naturgarten der Kindersprache*, Leipzig, 1898, blz. 105.

241. Met dit laatste woord zijn wij in de kategorie beland van mitohne, without, enz., die aan CARL ABEL zooveel kracht scheen te hebben tot staving zijner theorie van den *Gegensinn der Urworte.* Hier moeten wij ten slotte toch nog even bij stilstaan, want de gedachten van menigeen, moeten bij 't doorlezen van dit hoofdstuk al dikwijls naar dezen radikalen geleerde zijn heengedwaald.

Zeker, ik erken gereedelijk, dat het onkritische materiaal door ABEL bijeengehaald erop berekend schijnt, om elk Indogermanist af te stooten, in plaats van te boeien; maar toch blijven er na een strenge schifting nog heel wat feiten over, die op verklaring wachten.

En het argument dat tegen zijne redeneering is ingebracht, als zouden al die *homonymen* met *Gegensinn* in den loop der taalontwikkeling zijn ontstaan, bewijst of weerlegt niets. Ook daarvoor moet een oorzaak kunnen gevonden worden.

En als het naderhand in den loop der ontwikkeling kon, en gelijk wij gezien hebben, zoo gemakkelijk kon, zonder eenige tusschentrappen, waarom zou het dan in 't begin niet mogelijk geweest zijn?

Wel verre dus van ABELS thesis : *Alle woorden beteekenden aanvankelijk twee tegengestelde dingen*, goedgeloovig weg te onderschrijven, meenen wij toch in de gevoelstaal den uitleg gevonden te hebben van vele zijner, zoo niet van al zijn wetenschappelijk-onbetwistbare gevallen.

Wie dit evenwel in de lijsten van ABEL gaat zoeken waar te maken, wete vooral, dat wij hier niet de aanspraak maken : alle soorten van gevoelswoorden te hebben behandeld Wij hebben hier b. v. niet gesproken van het gevoel dat met de zinnelijke waarneming zelf al gepaard gaat nog vóór de apperceptie of beaming. En dit juist zal men in de lijsten van CARL ABEL geducht moeten uitbuiten.

E. MEUMANN (1) heeft, zoover ik weet, het eerst den *Gegensinn* met de gevoelstaal in verband gebracht, en dit toegelicht door eenige voorbeelden uit de kindertaal.

242. Zoo hebben wij dan het gevoel behandeld. Wij hebben gezien, dat alle partikels, voorzetsels, voegwoorden en voornaamwoorden uitingen zijn van het verbandsgevoel.

Wij hebben gezien, hoe veel declinabilia en bijwoorden, òf *uit* gevoelswoorden zijn ontwikkeld, òf *tot* gevoelswoorden moesten worden, uiting gevend nu eens aan de bizondere kwaliteiten van gevoel, dan weer eens aan de loutere intensiteit.

En zoo zouden wij ons toch reeds te omvangrijk hoofdstuk willen sluiten.

Maar wij hebben in ons opschrift naast het *gevoel* nog een andere psychische verrichting genoemd : *de waardeering*, die wij *moeten* behandelen. Maar laat het dan zoo kort mogelijk zijn.

De waardeering in de taal.

243. Wij rangschikken de waardeering naast het gevoel en niet eronder, omdat met het gevoel hier essentieël eene beaming gepaard gaat.

Spreken we van een vriend, dan heet die b. v. *statig* of *waardig*, maar juist dezelfde eigenschap noemen wij in iemand, dien wij niet lijden kunnen : *stijfheid* en *aanstellerij*; terwijl wij iemand die ons onverschillig is, om weer juist dezelfde objectieve kenmerken als *deftig* en *afgemeten* betitelen.

In een provinciestadje noemen we de mannen met wier denkwijze wij meegaan : onze *partij*; de tegenstanders

(1) *Die Sprache des Kindes*, t. a. p, blz. 57-58.

heeten ***de kliek van die en die***, en de bemiddelaars, als die er zijn, vormen een ***groep***.

Op dezelfde wijze zijn wij bij ons zelve *slim*; een die ons in de kaart kijkt, heet *sluw* en *doortrapt*; en iemand dien we handig zien manœuvreeren in een zaak die ons niet aanbelangt, noemen we *listig*.

Adellijke lui en officieren heeten *fier* of ***man van eer*** onder elkander; *ijdel* of *trotsch* scheldt hen de proletariër of rekruut; den puur-objectieven beschouwer heeten ze ***eergierig***.

't Is duidelijk genoeg. De laatste woorden staan telkens voor de loutere beaming, de eerste en tweede zijn uitingen van omtrent dezelfde beaming plus gevoel, in de eerste van welbehagen, in de tweede van afkeer.

Zulke verschijnselen heeten bij de Duitschers Wert-Unterscheidungen en wij zouden ze gevoeglijk waardeerings-verschillen kunnen noemen (1).

244. Al de voorbeelden evenwel die wij om der duidelijkheidswille voorop hebben gesteld behooren tot één bepaalde klas : de subjectieve waardeering. En als we niets hadden dan deze, was er haast geen reden om hen neven het gevoel een aparte plaats toe te kennen.

---

(1) Vooral voor de taal belangrijk zijn : Aristoteles : *Rhetoric*, I, 9, 29; Berkeley : *A treatise concerning the principles of human Knowledge. ed. Campbell Fraser*, Oxford, 1871, blz. 151 vlgd. blz. 430 vlgd.; Jeremy Bentham : *The book of fallacies*. Part. IV, Chapt. I. Works published bij J. Bowring, Edinburgh, 1843. Bnd. II, blz. 436, (in de fr. uitgave van Dumont, vol. III, Traité des sophismes politiques. *Troisième partie, Chap. VI)*; Paul Rée : *Die Entstehung des Gewissens*, Berlin, 1885, blz. 168 vlgd., die evenwel geen onderscheid maakt tusschen subjectieve en objectieve waardeering, en zoo tot de brave stelling komt, dat alle moraal en ethische begrippen op loutere conventie berusten; Karl Otto Erdmann : *Die Bedeutung des Wortes*, Leipzig, 1900, blz. 78-134; Nyrop-Vogt : *Das Leben der Wörter*, Leipzig, 1903. Kap. I, Euphemismus. Om van de pejoratieve betee-

Maar naast de subjectieve waardeering staat de objectieve. En deze vormt als het ware eėn bemiddeling tusschen gevoel en beaming.

Wij kunnen toch abstractie maken van onze oogenblikkelijke sympathieën en antipathieën; wij kunnen ons ingevoeld hebben in de waardeering van anderen met een radikaal verschillende levensopvatting; wij kunnen onze eigen waardeering van verschillende zaken, en ook van één en dezelfde zaak of persoon op verschillende tijden in ons hebben vergeleken; wij kunnen bovendien bemerkt hebben, dat alle edele menschen sommige dingen of daden hoogschatten en andere gedragingen misprijzen; wij *moeten* op den duur, als wij onzen natuurlijken aanleg niet verstikken, sommige handelingen — in vriend of vijand — edel en goed, andere eveneens in allen, slecht of schuldig achten (1). Dit is, wat men noemt, het geweten, of meer wijsgeerig gesproken : de natuurwet.

Deze waardeering, in hoofdpunten bij alle volken en stammen gelijk (2), is echter voor de taal niet het belangrijkst, omdat voor deze verschillen meest heel verschillende woorden tegenover elkander staan; wier beteekenissen alleen soms door het reeds behandelde intensiteitsgevoel met elkander *schijnen* — en ook niets meer dan *schijnen* — te worden verward.

Wij hebben er hier echter melding van gemaakt, omdat in *deze* gevallen het begrip der waardeering het duidelijkst spreekt.

---

kenis-ontwikkelingen waarover een heele aparte literatuur (zie K. JABERG. *Zeitschrift f. Roman. Philologie*, 1901, Bnd. 25, blz. 561, vlgd. 1903, Bnd. 27, blz. 25 vlgd.) bestaat, nog maar niet te spreken.

(1) Voor de aangehaalde middelen waardoor we tot dit resultaat komen zie men E. RIEGER : *Uebertragung der Verstandes- und Werturteile*, Freiburg i. Br., 1903.

(2) VICTOR CATHREIN : *Moralphilosophie*, Freiburg, i. Br. 1890. Bnd. I, Anhang, blz. 449-522.

245. Maar ook buiten het ethische terrein schatten, waardeeren wij niet alles gelijk.

Want om met een duidelijk voorbeeld te beginnen : Het krachtige, het groote schatten wij hooger dan het zwakke en kleine. En hier voelen we reeds het innig verband tusschen dit soort half-subjectief-half-objectieve waardeering en het hierboven behandelde intensiteitsgevoel.

Toch is er in dezen een groot onderscheid tusschen onbeschaafde volkstammen en de hedendaagsche maatschappij.

Want in deze zaken, waardeeren alle individuen van denzelfden wilden stam ***gelijk.*** 't Zijn allen jagers of visschers of veehoeders.

Een leeuw of een stier staan bij allen zeer hoog, een muis of een rat even algemeen zeer laag aangeschreven. Kortom de orde in hun κόσμος νοητός is bij allen dezelfde.

Maar bij de eenlingen ***onzer*** maatschappij — ook al blijven wij nu maar binnen de grenspalen van ons taalgebiedeke — is de waardeering van een koe, van een varken b. v. zéér, zéér uiteenloopend. Door de verschillende standen toch, en de verdeeling van arbeid over allerlei beroep en standen, voelen wij ons elk weer heel anders tegenover de gewone dingen, die wij toch allen bijna dagelijks waarnemen.

Vandaar dat in alle talen van ontwikkelde volken het geslacht een armzalig bestaan voortsleept, of alleen meer dienstbaar is tot doeleinden van congruentie of syntaxis.

Want ***het geslacht***, of liever ***de geslachten***, ziedaar de groote taalkategorie voor deze soort van waardeeringen.

Dit is in de onder blz. 89 vermelde boeken overtuigend bewezen, en ik heb daaromtrent niets nieuws te berichten.

247. Maar ook het meervoud is bijwijlen eene kategorie van waardeering. Bij de behandeling van het inten-

siteitsgevoel hebben wij onder de meevallertjes al vele al vele woorden aangetroffen in de beteekenis van : een heele hoop, een menigte, vele, enz.

En zoo is het te begrijpen waarom de Indogermaansche Pronomina personalia van den 1sten en 2den persoon, die toch waarlijk wel in aanmerking kwamen om uiting te geven aan onze waardeering der genoemde subjecten, (gelijk uit andere talen blijkt). altijd zonder geslacht zijn gebleven. Zoowel de eerste, als de tweede persoon toch hebben zoo goed als altijd, een Pluralis Majestaticus of een beleefdheidsvorm in het meervoud gekend.

248. Verder schijnen mij de casus Activus en Passivus, waarop, gelijk wij boven (nr 90) al mededeelden, onze Nominatief, Genetief en Accusatief berusten, op eenzelfde waardeeringsverschil terug te gaan.

In zich is het toch zeer aannemelijk, dat men een krachtigen handelenden persoon hooger schat, dan een zwakke, lijdende objectiviteit.

Maar verder is het ***waargenomen object*** (de ***oudste*** beamingsbeteekenis van den Nominatief) even uitnemend geschikt om ***hooger gewaardeerd*** en ***actief*** opgevat te worden, als het slechts ***subjectief of als ver-af voorgestelde*** (de ***oudste*** beamingsbeteekenis van den Accusatief, zie nr 231 ***g*** en ***h***) om voor ***minderwaardig*** en ***inert*** gehouden te worden Trouwens deze ***inertie*** (grammatisch ***intransitief*** geheeten) is een veel juister begrip van den Casus passivus dan de ***passiviteit*** waarop zijn naam schijnt te wijzen. Vandaar dat Prof. C. C. UHLENBECK liever van Casus intransitivus pleegt te spreken.

Maar bovendien wordt dan een heel reeksje van bijkomende verschijnselen verklaarbaar, die bij de louterlogische gedachten aan Activus en Passivus of Intransitivus duister bleven.

Zoo wordt het toch begrijpelijk, waarom de uitsluitend

vrouwelijke verbuigingsvormen, van de o-stammen wel den Casus passivus, maar niet den Activus hebben overgenomen, behalve waar ze gelijk in 't gr. νεανία-ς b. v. weer mannelijke personen waren gaan beteekenen. De woorden voor vrouwen getuigen in alle talen van minder waardeering, dan die voor mannen.

Ten tweede is dan hiermee de Slavische eigenaardigheid van den Genetief-Accusatief bij namen van levende wezens te verbinden (1). Want hier treedt dan de Genetief, op den Activus teruggaande, duidelijk naar voren als een uiting van waardeering. Een afzonderlijk geslacht voor personen en levende wezens vinden wij in verschillende talen. En 't is zeer begrijpelijk, dat, waar men gelijk in 't Idg. slechts over twee waardeeringsgraden te beschikken had, de demarcatie-lijn tusschen beide niet ten allen tijde dezelfde is gebleven.

Ten derde, VAN WIJK heeft beproefd (t a. p., blz. 94 vlgd.) ook den adverbialen Genetief uit den Casus Activus te verstaan. Vooral bij de impersonalia slaagt hij uitstekend. Bij de verba van waarnemen al minder; hier zou ik toch mijn oudste beamingsbeteekenis ***het waargenomen object*** in willen terugvinden. Bij de 3de klas echter van : genieten, zich verheugen in, eten en drinken, dwingt mij de evidentie hier aan waardeerings- en niet aan actiebewustzijn te gelooven.

Ten vierde, de Genetief en Acc. in uitroepen, heu me miserum! o fallacem spem! bellum filium! o imperatorem probum, o occasionem mirificam; o miserae sortis, o magnae caritatis, pro malae tractationis, foederis heu taciti ver-

(1) Zie A. MEILLET : *Recherches sur l'emploi du Génitif-Accusatif en vieux-slave*, Bibl de l'Éc. d. h. Études. Fasc. 115. Paris, 1897, wiens morphologische analogische verklaring, ook al was ze in allen deele waar, toch onzen uitleg nog volstrekt niet overbodig maakt. E. BERNEKER : *Der genetiv-accusativ bei belebten wesen im slavischen.* KZ. Bnd. 37, 1904, blz. 364 vlgd.

klaren zich 't best uit intensiteitsgevoel, dat heel gemakkelijk op waardeering, maar zoo van zelf maar niet op een logischen Activus en Passivus kan teruggaan.

Ten slotte, de Casus-Passivus-uitgang valt met den Pluraal-uitgang samen. Beide vertoonen 't reeds besprokene ese (1). Welnu, in niets anders kunnen Pluraal en Activus aanvankelijk (2) overeenkomen, dan juist in de waardeering. Bovendien stemt dit volkomen met de beteekenis van het suffix : bevredigende identiteit. Dus. Ik dring alleen daarom hier met eenige klem op aan, omdat deze aanvulling mij het eenige middel lijkt, om de buiten 't Idg. gevonden geslachtstheorie met eenig recht van reden op de Idg. feiten toe te passen (3).

249. Nog hooren hieronder zeker de Deminutiva en de Augmentativa, met dit verschil echter, dat deze zich nòg dichter bij het intensiteitsgevoel aansluiten.

Want de deminutiva zijn volstrekt niet altijd een bewijs van minder, noch de augmentativa van hooger waardeering.

---

(1) Ook in 't Baskisch komen Activus en Pluralis overeen. Beide hebben *k*.

(2) De uitleg in de noot op blz. 96 gegeven uit de vergelijking met populī dat ook Genetief en Pluraal beide is, kan zeker tot de uitbreiding of de in-stand-houding van dit parallellisme hebben bijgedragen, maar kan onmogelijk den oorsprong van het feit verklaren, daar, gelijk HIRT overtuigend getoond heeft, de meervouds-*s* ouder is dan de *s*-Genetief, die, gelijk v. WIJK bewees uit den Casus Activus voortkwam.

(3) K. BRUGMANN : *Das Nominalgeschlecht in den idg. Sprachen*, Techmers Internation. Ztschr. f. allgem. Sprachwiss., IV, blz. 100 vlgd. V. MICHELS : *Zur Beurteilung von J. Grimms Ansicht über das grammatische Geschlecht*. Germania, 1891; 24, blz. 123 vlgd. R. HENNING : *Ueber die Entwicklung des grammatischen Geschlechts*, KZ. 33, blz. 402 vlgd. G. H. MÜLLER : *Das Genus der Indogermanen und seine ursprüngliche Bedeutung*, t. a. p. Zie ook onze noot op blz. 89.

Om nu maar bij ons bekende talen te blijven is er zeker : affectie-waardeering in Papaatje, Mamaatje, schelmpje, guitje, poesje, kinderkens, jongske Dit zijn troetelwoorden.

Maar een glimp van spot of minachting straalt door in : het heertje, een aannemertje, het vorstje, praatjes, een nieuwtje, het manneke. Ik zou ze pruttelwoorden willen noemen (1).

Men denke verder aan 't Italiaansch en Spaansch.

Voor de klassieke talen verwijs ik naar het keurige werkje van PEPPLER (2). In de Slavische talen, vooral in 't Russisch wees Prof. C. C. UHLENBECK mij op talrijke en sprekende voorbeelden.

250. Bij wijze van tusschenpraatje wil ik er hier even op wijzen, hoe vele van deze woordstukjes in voortdurenden opstand leven tegen de onverbiddelijke klankwetten.

Zoo komt, om maar een paar voorbeelden (3) aan te halen, ons *ke* waarschijnlijk overeen met oind. -kas ; maar dat mag niet volgens de klankwetten, die *k* had een *h* of ten minste een *g* moeten worden

Zoo had de oude *i* uit ons -je en -ie al voor eeuwen moeten verdwijnen. Hierbij sluit zeer goed aan, wat Prof. C. C. UHLENBECK mij nog mededeelde, dat de deminutief-uitgangen van allerlei onverwante talen der wereld, zooveel op elkander gelijken (4).

We zullen dus aan te nemen hebben, dat sommige gevoelskwaliteiten of -kwantiteiten een zekere voorkeur

---

(1) L. A. TE WINKEL : *Over de verkleinwoorden,* Taalgids III, 1861, blz. 81 vlgd.

(2) C. W. PEPPLER : Comic *Terminations in Aristophanes and the Comic Fragments,* Baltimore. 1902.

(3) H. KERN : *Eigennaman en verkleinwoordjes,* Taal- en Letterbode, II, 1871, blz. 105-06.

(4) Zie nog andere voorbeelden van dergelijke verschijnselen bij RAOUL DE LA GRASSERIE : *De l'origine et de l'évolution première des racines des langues,* Paris, 1895, blz. 1-80.

voor bepaalde klanken aan den dag leggen, waardoor ze de klankplakaten trotseeren naar hartelust (1).

251. Maar niet alleen het object, dat wij noemen, wordt in de woorden gewaardeerd; ook de persoon, tot wien wij ons richten.

In den 2[den] persoon vallen ze samen, maar in alle andere gevallen is het feit heel anders en iets nieuws.

Maar wij spreken toch ook heel anders over dezelfde dingen tot onze overheden als tot onze gelijken of minderen Bij onze talen bestaat dit verschil echter hoofdzakelijk in het gebruik van eenige weinige andere woorden.

Maar andere rekenen daarmee ook in hunne vormen en constructies. Zoo heeft het Baskisch van haast alle werkwoordsvormen (ook 1ste en 3de persoon) verschillende vormen naargelang men iemand hoffelijk of gewoon behandelt. En in de gewone behandeling nog weer dikwijls twee vormen, één als men tot een man spreekt, en een ander als men tot een vrouw, dus een waardeeringskategorie in de tweede macht (2).

Ik heb het, tot een Mijnheer of Mevrouw gezegd, luidt ***dut***.

Ik heb het, familiaar tot een man gezegd, heet ***diat***.

Ik heb het, familiaar tot een vrouw gericht, klinkt : ***dinat***.

Een zelfde verschijnsel ontmoeten wij in het Nahuatl, en minder algemeen nog in verschillende andere talen.

Het verst van alle hierin zijn sommige Maleische talen gegaan, vooral het Javaansch. Wat toch in andere talen tot de voornaamwoorden beperkt bleef, — ook de Baskische Bezugsformen van het werkwoord gaan volgens SCHUCHARDT op geinfigeerde pronomina terug — strekt zich in het

(1) Vgl. boven onze noot op blz. 222 en 183.

(2) W. J VAN EYS : *Le Tutoiement basque*, Paris, 1883; H. SCHUCHARDT : *Ueber die Entstehung der Bezugsformen des Baskischen Zeitworts*. Denkschriften Wiener-Akademie. Philos.-Histor. Klasse. Bnd. 42, 1892.

Javaansch tot het grootste deel der meest gebruikelijke woorden uit. En zoo zijn er niet slechts twee talen naast elkander : het Ngoko de gewone spraak zonder plichtplegingen en het **Krâmâ**, de beleefde taal; maar daar rondom groepeeren zich in allerlei gevallen nog minstens vier andere : het **màdyâ**, of middeltaal, de **bâsâ-Kaḍaton** of hoftaal, het **Krâmâ-inggil** of hoog **Krâmâ** en het Ngoko-àndàp of laag Ngoko (1).

Zoo sterk heeft zich het onderscheid van rang en stand en vooral de eerbied van den mindere tot den meerdere wel in geen andere taal der wereld doen gevoelen (2).

En hiermee moet ik voor dit maal sluiten. De redactie kon de uitgave dezer aflevering niet langer uitstellen. Zoo spoedig mogelijk volgt mijn laatste en omvangrijkste hoofdstuk met een systematisch register van het geheel.

Katwijk a/R, *Driekoningen*, 1905.

JAC. VAN GINNEKEN, S J.

(1) ROORDA-VREEDE : *Beknopte Javaansche grammatica*[3]. Zwolle, 1893. Inleiding : Over de Javaansche taal in 't algemeen.

(2) G. V. D GABELENTZ : *Die Sprachwissenschaft*[2] Leipzig, 1901, blz. 474-75, brengt nog verschillende voorbeelden uit andere talen bij en noemt dit : *Die Sociale Modalität*. Vgl. ook W. WUNDT : *Die Sprache*. II, blz. 43-44, bij wien het minder juist « ceremonielle Rede » heet.

